

časopis pre výskum slovenského jazyka

Z OBSAHU

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

Radoslav Pavlík, Akustické a auditívne vlastnosti slovenských laterálnych konsonantov II: Spektrálne parametre *l* pred *e, i, í, ia, ie, iu* v domácich slovách

DISKUSIE A ROZHĽADY

Alexandra Jarošová, Problém významu predložky *kvôli* na pozadí lingvistickej reflexie a jazykového materiálu ■ Miroslava Gavurová, Sociolinguvistická charakteristika lexémy *sranda*

SPRÁVY A RECENZIE

Mira Nábělková: Slovenčina a čeština v kontakte. Pokračovanie príbehu. Klára Buzássyová ■ Jazyková kultúra na začiatku 3. tisícročia. Zborník materiálov z vedeckej konferencie konanej 9. – 10. septembra 2004 v Bratislave. Agáta Karčová ■ Vedecký seminár o západoslovenskej hydronymii. Iveta Valentová

KRONIKA

Za Martou Marsinovou. Klára Buzássyová ■ Životné jubileum docentky Dr. Márie Myjavcovej. Ján Kačala

ROZLIČNOSTI

K etymológii slova *laskonka*. Ľubor Králik

SLOVENSKÁ REČ

časopis
pre výskum
slovenského jazyka

orgán
Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra
Slovenskej akadémie
vied

HLAVNÝ REDAKTOR
Slavomír Ondrejovič

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Jana Wachtarczyková

REDAKČNÁ RADA
Ján Bosák, Klára Buzássyová, Juraj Dolník, Mi-
roslav Dudok, Ján Findra, Jana Wachtarczyková,
Lubomír Kralčík, Milan Majtán, Jozef Mlacek,
Slavomír Ondrejovič, Matej Považaj, Ján Sabol,
Daniela Slančová, Pavol Žigo

REDAKCIA
813 64 Bratislava, Panská 26

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

Radoslav Pavlík, Akustické a auditívne vlastnosti
slovenských laterálnych konsonantov II: Spektrálne
parametre *l* pred *e, i, í, ia, ie, iu* v domácich slovách..... 143

DISKUSIE A ROZHLADY

Alexandra Jarošová, Problém významu predložky *kvôli*
na pozadí lingvistickej reflexie a jazykového materiálu.. 159
Miroslava Gavurová, Sociolingvistická charakteristika
lexémy *sranda* 170

SPRÁVY A RECENZIE

Mira Nábělková: Slovenčina a čeština v kontakte.
Pokračovanie príbehu. Klára Buzássyová 179
Jazyková kultúra na začiatku 3. tisícročia. Zborník materiálov
z vedeckej konferencie konanej 9. – 10. septembra 2004
v Bratislave. Agáta Karčová 185
Vedecký seminár o západoslovenskej hydronymii. Iveta
Valentová 191

KRONIKA

Za Martou Marsinovou. Klára Buzássyová 195
Životné jubileum docentky Dr. Márie Myjavcovej.
Ján Kačala 197

ROZLIČNOSTI

K etymológii slova *laskonka*. Eubor Králik 203

INFORMÁCIE AUTOROM

Redakcia prijíma príspevky spracované na počítači – textový editor Word pod operačným systémom Windows, najlepšie vo formáte .rtf. Pri spracúvaní príspevkov prosíme dodržiavať tieto zásady:

1. V celom texte používať jednotné riadkovanie 2.
2. V texte za každým interpunkčným znamienkom urobiť medzeru (napr. s. 312 a pod.).
3. Slová na konci riadka nerozdeľovať a tvrdý koniec riadka používať iba na konci odsekov. Odseky začínať so zarážkou.
4. Pri rozlišovaní typov písma pridržať sa naďalej úzu časopisu, používať *kurzívu*, **bold**, ^{horný/}_{dolný} index. Nič nepodčiarkovať, neriediť, nepoužívať široký a vysoký typ písma a pod.
5. Rozlišovať dlhú čiarku (pomlčku), napr. G. Altmann – V. Krupa, a krátku čiarku (spojovník), napr. T. Slama-Cazacu; vedecko-metodologický a pod.
6. Poznámky pod čiaru v texte označiť horným indexom (napr. vzniká tým synergický efekt,¹ ktorý...), poznámky uviesť na konci príspevku v tvare horný index, medzera, obsah poznámky (napr. ¹ Synergia znamená spolupôsobenie...).
7. Grafy a schémy pripojiť na osobitnom liste maximálne vo veľkosti šírky a výšky strany časopisu (podľa požadovanej veľkosti).
8. Príspevky prosíme posielat' elektronickou poštou ako prílohu paralelne na adresy *wachtarczyk@gmail.com* a *slavoo@juls.savba.sk*. Po prijatí príspevku autorov vyrozumíme o možnostiach publikovania.
9. Literatúru uvádzať takto:
 - a) knižná publikácia:

FURDÍK, Juraj: Slovtvorná motivácia a jej jazykové funkcie. Levoča: Modrý Peter 1993. 199 s.

Synonymický slovník slovenčiny. Red. M. Pisárčiková. 2. vyd. Bratislava: Veda 2000. 998 s.
 - b) štúdia v zborníku:

DOLNÍK, Juraj: Spisovná slovenčina a čeština. In: Studia Academica Slovaca. 28. Red. J. Mlacek. Bratislava: Stimul 1999, s. 39 – 52.
 - c) článok v časopise:

HORECKÝ, Ján: Sémantické a derivačné pole slovies ísť a chodiť. In: Slovenská reč, 1999, roč. 64, č. 4, s. 202 – 208.

Prosíme autorov, aby s príspevkami posielali aj údaje potrebné na vyplatenie honorára: rodné číslo, adresu trvalého bydliska a číslo bankového účtu. Zasláním rukopisu autori dávajú redakcii výhradné právo na publikovanie svojich textov v danom periodiku bez časového obmedzenia.

Súčasťou každej štúdie Slovenskej reči je záväzne abstrakt v anglickom jazyku (vrátane preloženého titulu). Abstrakt by mal mať približne 100 slov a obsahovať tzv. kľúčové slová na identifikáciu príspevku v rámci vedeckovýskumnej oblasti.

SLOVENSKÁ REČ, časopis pre výskum slovenského jazyka. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied. Ročník 75, 2010. Adresa redakcie: 813 64 Bratislava, Panská 26. Hlavný redaktor: Slavomír Ondrejovič. Výkonná redaktorka: Jana Wachtarczyková. Technický redaktor: Vladimír Radik.

Vychádza šesť ráz za rok. Objednávky a predplatné prijíma Slovak Academic Press, spol. s r. o., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava. E-mail: sap@sappress.sk, www.sappress.sk.

Registračné číslo 7089.

Evidenčné číslo EV 3695/09

Distributed by SAP – SLOVAK ACADEMIC PRESS Ltd., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava, Slovakia.

Objednávky do zahraničia prijíma a vybavuje SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia.

Telephone: +421-2-63839472, fax: +421-2-63839485, e-mail: info@slovart-gtg.sk.

Distribution rights held by KUBON and SAGNER, P. O. B. 34 01 08, D-8000 München, Germany.

© Slovak Academic Press, spol. s r. o., 2010

Radoslav Pavlík

AKUSTICKÉ A AUDITÍVNE VLASTNOSTI SLOVENSKÝCH LATERÁLNYCH KONSONANTOV II: SPEKTRÁLNE PARAMETRE *l'* PRED *e, i, í, ia, ie, iu* V DOMÁCIH SLOVÁCH

Pavlík, R.: Acoustic and auditive properties of Slovak lateral consonants II: Spectral parameters of *l'* before *e, i, í, ia, ie, iu* in native words. *Slovenská reč*, 75, No. 3, pp. 143 – 158. (Bratislava)

This study is concerned with the acoustic and auditive analysis of Slovak lateral consonants *l'+e, l'+i/i'*, and their comparison with laterals *l* and orthographic *l'*. The samples for analysis were produced by 10 news-readers of Rádio Slovensko and by V. Záborský, and analyzed in terms of three indicators of softness (clarity)/hardness (darkness, velarization): F_2, F_2-F_1 , and F_1/F_2 . The following generalizations can be made about Slovak lateral consonants: (a) News-readers of Rádio Slovensko show significant differences between the pairs *l* vs. *l'*, *l* vs. *l'+e*, *l* vs. *l'+i/i'* and a mostly non-significant difference between *l'* and *l'+i/i'*, (b) the selected news-readers use at least three different laterals – hard (velarized) *l*, semi-soft (slightly palatalized) *l'*, and soft (palatalized) *l'*, (c) V. Záborský uses only two laterals – hard (velarized) *l* and soft (palatalized) *l'*.

1. Úvod

V našej štúdií o akustických a auditívnych vlastnostiach slovenských laterál (Pavlík, 2009, v recenznom konaní) sme analyzovali spektrálne parametre tzv. tvrdého *l* a mäkkého *l'* (ortografického *l'*). Naším cieľom bolo zistiť reprezentatívne údaje o stupni mäkkosti/tvrdosti týchto laterál a porovnať ich z hľadiska rôznych premenných. Tento príspevok je priamym pokračovaním série štúdií o slovenských laterálach (tematicky aj metodologicky) a zameriava sa na fonetické vlastnosti slovenského *l* v kombinácii s hláskami *e, i, í, ia, ie, iu*. Inými slovami, táto štúdia si kladie za cieľ priniesť nové poznatky o realizácii sekvencií *l + e*-ový element a *l + i*-ový element v konkrétnom rečovom žánri. Situácia je v tomto prípade komplikovanejšia ako v predošlej štúdií v tom zmysle, že *l'* pred *e* a *i/i'* sa často nevyslovuje mätko (v skúmanej vzorke moderátorov). Pokúsime sa teda zistiť, do akej miery dochádza v tomto kontexte k depalatalizácii *l'* a či možno v slovenčine objektívne vydeliť len dve, alebo viac laterálnych hlások.

Hlásku *l'* pred *e* a *i/i* budeme akusticky analyzovať na výberovom súbore desiatich moderátorov Rádia Slovensko a V. Záborského (ide o tú istú vzorku, ako v predchádzajúcej štúdií – Pavlík, *ibid.*) a získané hodnoty budeme porovnávať s úrovňou tvrdosti/mäkkosti tzv. tvrdého *l* a mäkkého *l'* (ortografického *l'*). Spektrálne parametre hlásky *l'* pred *e* a *i/i* porovnáme z hľadiska akustického aj auditívneho.

2. Fonetický a ortoepický výskum hlásky *l'* v skupinách *le* a *li/li*

Výslovnosť hlásky *l'* pred *e* a *i/i* v súčasnej spisovnej slovenčine patrí medzi tzv. neuralgické body slovenskej lingvistiky (Ondrejovič, 2008, s. 173). Hoci tvrdá výslovnosť ortografického *l'* (l s mäkčeňom) sa v spisovnej slovenčine všeobecne považuje za chybu, v otázke tvrdosti/mäkkosti *l'* pred *e* a *i/i* sa názory lingvistov rozchádzajú. Jedna skupina lingvistov (Štolc, 1967; Kačala, 1997; Král', 2005, *inter alia*) presadzuje pridržanie sa dosiaľ platnej kodifikácie spisovnej výslovnosti, podľa ktorej máme v slovenčine len jednu mäkkú laterálnu hlásku – *l'*, ktorú vyslovujeme v slovách s písmenom *l'* a vtedy, keď (okrem cudzích slov a istých výnimiek) po písmene *l* nasleduje v slove písmeno *e* a *i/i*. Druhá skupina jazykovedcov (Novák, 1967; Liška, 2007; Ondrejovič, 1999, 2008, 2009) pripúšťa v tomto kontexte aj výslovnosť tzv. polomäkkého *l'* (ale aj tvrdého *l*). V literatúre sa teda uvádzajú tri typy mäkkého *l'*, hoci treba povedať, že ich definícia nie je vždy jednoznačná. Dvomi typmi mäkkého *l'* – (alveo)palatálnemu a (alveoprepalatálnemu) palatalizovanému – sme sa venovali v prvej časti tejto série štúdií o laterálnych konsonantoch (Pavlík, *ibid.*). V týchto prípadoch ide jednoznačne o mäkké *l'* a naša štúdia potvrdila, že (v našej vzorke) je možné vydeliť dva typy mäkkého *l'* so významne rozdielnou mäkkosťou. Tretí typ sa v literatúre uvádza ako *polomäkké l'* (Liška, 1967, s. 156; Ondrejovič, 2008, s. 173) alebo *zmäkčené l'* (Král', 2005, s. 69) a tento pojem sa používa najmä na opis depalatalizovaného *l'* v kontexte hláskových skupín *le* a *li/li*. Zdá sa, že niektorí autori (Mlacek, 2007, s. 75; Rešetár, 2007, s. 117; Findra, 2007, s. 122) používajú termín *stredné l* v takom významy, aký sme v tejto štúdií priradili termínu *polomäkké l'*.

Táto práca nie je zameraná na otázky frekvencie výskytu jednotlivých typov, ani priamo nepresadzuje používanie nejakého vybraného typu *l'* pred *e* a *i/i*. V súčasnosti totiž ešte nemáme štatisticky spracované empirické štúdie, ktoré by komplexne pokrývali problematiku výslovnosti laterál v spisovnej slovenčine a zatiaľ neexistuje ani jednotná predstava o tom, aké výskumné osoby (akí hovoriaci) by mali tvoriť výberový súbor osôb so spisovnou výslovnosťou. V tejto štúdií pracujeme s pojmom „vysokoškolsky vzdelaný človek s kultivovaným jazykovým prejavom bez výraznejších regionálnych príznakov“ a jednu podskupinu tejto kategórie tvoria rozhlasoví moderátori. Našou hlavnou úlohou je zistiť, či u jednotlivých hovoriacich alebo u skupín hovoriacich existujú významné rozdiely v mäkkosti *l'* pred *e*, pred *i/i* a v slovách, kde sa *l'* značí mäkčeňom. Ide teda hlavne o analýzu distribúcie hlásky *l'* v rôznych kontex-

toch. Vychádzame z predpokladu, že ak v slovenčine existuje len jedna mäkká laterálna hláska *l'*, malo by platiť, že vplyvom koartikulácie bude *l'* meniť svoju mäkkosť v závislosti od stupňa palatálnosti nasledujúcej hlásky (a tým bude vytvárať varianty hlásky). Tento jav je známy v mnohých jazykoch, ale stupeň palatalizácie býva rôzny (Pavlík, 2009). To značí, že *l'* v sekvencii *li* by malo byť mäkkšie ako *l'* v sekvencii *le* a *l'* v sekvencii *le* bude mäkkšie ako *l'* v ostatných kontextoch, t. j. pred *a*, *o*, *u* a spoluhláskami (Liška, 1971, 2007). Ak je *l'* v skupine *li* alebo *le* tvrdšie ako (ortografické) *l'*, nie je to tá istá hláska, pretože to protirečí koartikulačnej tendencii. Stupeň tvrdosti/mäkkosti musí byť teda plánovaný na hlbšej (fonologickej) úrovni ešte pred samotnou artikuláciou (Pavlík, ibid.). Ďalšia otázka je, či takéto tvrdšie *l'* (polomäkké *l'*) v domácich slovách možno považovať za koartikuláciu zmäččené *l*, alebo za osobitnú hlásku nachádzajúcu sa medzi *l* a *l'*. Túto problematiku budeme podrobne rozoberať v tretej časti série štúdií o laterálnych konsonantoch.

Pokiaľ ide o doterajšie akustické výskumy, hláska *l'* pred *e* a *i/i* sa väčšinou analyzovala ako súčasť všeobecných výskumov slovenských laterálnych konsonantov. Vychádzalo sa z bežného predpokladu, že hláska *l'* sa v tomto kontexte vyslovuje mätko a skúmané osoby preto museli väčšinou spĺňať túto požiadavku. Údaje o formantových hodnotách *l'* pred *e* a *i/i* z doterajších výskumov uvádzame v tabuľke č. 1.

Autor	<i>l'</i> pred <i>e</i>	<i>l'</i> pred <i>i/i</i>
Isačenko (1968)	F ₁ : nie je presne uvedený F ₂ : 1400 Hz	F ₁ : 200 – 250 Hz F ₂ : 1600 – 1800 Hz
Dvončová – Jenča – Kráľ (1969)	F ₁ : 350 Hz F ₂ : 1500 Hz	
Liška (1971)	F ₁ : 400 Hz (priemer) F ₂ : 2700 Hz (priemer)	F ₁ : 400 Hz (priemer) F ₂ : 2400 Hz (priemer)
Kráľ – Sabol (1989)	F ₁ : 350 Hz F ₂ : 1500 Hz	

Tabuľka 1: Hodnoty formantov *l'* pred *e* a *i/i* v slovenskej fonetickej literatúre.

Musíme pripomenúť, že formantové hodnoty v uvedených prácach nemožno považovať za kompatibilné ani reprezentatívne. Nejde nám o kritiku predchádzajúcich prác venovaných tejto problematike. Iba konštatujeme, že vzhľadom na rozdielne parametre výberových súborov a použitú metodológiu nie je možné objektívne porovnať našu štúdiu s týmito prácami. Ako vidíme v tabuľke č. 1, niektoré výskumy pracovali len s jednou mäkkou hláskou *l'* bez ohľadu na kontext, a preto v týchto prípadoch neuvádzame rozdelenie podľa nasledujúcej hlásky.

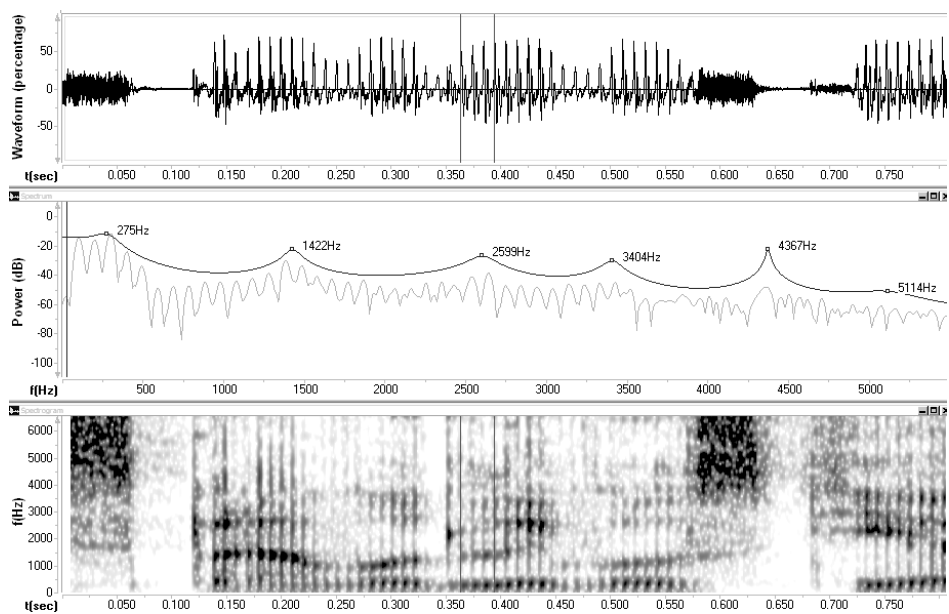
Vo výberovom súbore použitom v tejto štúdiu sme u mnohých osôb pozorovali väčšinou tvrdšiu výslovnosť *l'*, najmä pred *e*, takže nebolo možné urobiť selekciu, kde by

sme zaznamenali len mäkké realizácie. Z toho vyplýva, že sme zaznamenávali všetky realizácie tak, ako po sebe nasledovali v texte (išlo nám o zachytenie reálneho stavu).

3. Výskumná vzorka a metodológia

Náš výberový súbor pozostával z 10 moderátorov Rádia Slovensko (terajších alebo bývalých), ktorých rečový prejav (čítanie hlavných správ) sme zaznamenali na pevný disk počítača v kvalite 16 bitov, 22 050 Hz. Ide o tú istú vzorku a tie isté texty, ktoré sme použili pri analýze *l* a ortografického *l'* (5 žien, 5 mužov): J. Balková, J. Bárdošová, J. Belovičová, D. Kulová, V. Polešovská, P. Farkaš, M. Janitor, M. Laca, I. Štefuca, P. Šrámek.

Základná metodológia použitá v tejto práci je v podstate totožná s metodológiou aplikovanou v našej predchádzajúcej štúdií o hláskach *l* a *l'*, takže tu uvádzame len tie najpodstatnejšie informácie. Namerané formantové hodnoty *l'* pred *e* a *i/i* sme porovnali so vzorovou spisovnou výslovnosťou V. Záborského na LP platniach s názvom Slovenská výslovnosť (Kráľ, 1978). Záznamy realizácií *l'* týchto osôb v uvedenom kontexte sme podrobili LPC analýze. Segmentovali sme jadro (stred) laterálneho konsonantu (podrobnejšie v prvej časti série štúdií o laterálnych konsonantoch – Pavlík, 2009, v recenznom konaní).

Obr. 1: Ukážka segmentácie jadra konsonantu *l' + i* v slove *spravodlivosti* (P. Farkaš). Hore oscilogram, v strede LPC spektrum (a FFT spektrum), dole spektrogram.

Na vyjadrenie stupňa mäkkosti l' pred e a i/i sme využili ukazovatele F_2 , F_2-F_1 a F_1/F_2 . Uvedené ukazovatele (indikátory) sme analyzovali z akustického aj auditívneho hľadiska. V štúdiu sme si stanovili tieto výskumné úlohy:

(a) Zistiť hodnoty F_1 a F_2 hlásky l' pred e a i/i vo vybranej vzorke moderátorov a V. Záborského.

(b) Pretransformovať hodnoty F_1 a F_2 v jednotkách Hz na jednotky auditívnej analýzy *bark*.

(c) Porovnať získané hodnoty F_1 a F_2 v Hz s doteraz publikovanými údajmi.

(d) Štatisticky porovnať stupeň mäkkosti/tvrdosti l' pred e a i/i z hľadiska pohlavia (muži, ženy).

(e) Štatisticky porovnať rozdiely v mäkkosti tzv. tvrdého l , ortografického l' , l' pred e a l' pred i/i u moderátorov (mužov i žien) na základe rôznych ukazovateľov mäkkosti/tvrdosti. Výsledky formantových hodnôt tvrdého l a mäkkého l' (ortografického l') preberáme z citovanej štúdie (Pavlík, *ibid.*).

(f) Zistiť, či existujú štatisticky významné rozdiely z hľadiska jednotlivých ukazovateľov medzi realizáciou l , ortografického l' , l' pred e a l' pred i/i u každého hovoriaceho. Termín *signifikantný* a *signifikantnosť* používame v texte vždy v štatistickom zmysle: medzi vzorkami je významný rozdiel vtedy, ak platí $p < 0,05$. To značí, že nulová hypotéza H_0 sa zamietá a prijíma sa alternatívna hypotéza H_1 .

(g) Porovnať tvrdosť/mäkkosť všetkých laterál vybranej vzorky moderátorov s výslovnosťou V. Záborského, ktorá sa tradične považuje za vzorovú.

4. Štatistická analýza

Od každého hovoriaceho sme zaznamenali 35 konzekutívnych realizácií l' pred e a 35 realizácií l' pred i/i , čo je spolu 700 realizácií od moderátorov Rádia Slovensko a 70 realizácií od V. Záborského. V tabuľkách sme zaznačili hodnoty týchto premenných: F_1 Hz , F_2 Hz , F_2-F_1 Hz , F_1/F_2 (Hz), F_1 *bark*, F_2 *bark*, F_2-F_1 *bark*, F_1/F_2 (*bark*), pohlavie, hovoriaci. Závislá premenná (formantové hodnoty) je spojitá, nezávislá premenná (pohlavie, hovoriaci) je kategoriálna.

Aby sme mohli porovnať namerané údaje F_1 a F_2 s údajmi v slovenskej fonetickej literatúre, urobili sme základnú deskriptívnu štatistiku nášho výberového súboru: priemer a smerodajnú odchýlku (sd). Výsledky týchto výpočtov uvádzame v tabuľke 2.

	l' pred e				l' pred i/i			
	F_1		F_2		F_1		F_2	
	priemer	sd	priemer	sd	priemer	sd	priemer	sd
Balková	418,943	49,585	1201,257	149,088	362,629	35,336	1769,457	152,388
Bárdošová	358,486	34,474	1506,629	118,278	315,543	38,598	1845,114	133,964
Kulová	369,286	52,696	1421,914	99,039	319,400	39,583	1753,629	241,414

Polešovská	390,943	37,953	1436,000	98,814	354,743	42,407	1679,000	107,587
Belovičová	356,114	37,181	1265,743	113,977	306,486	33,149	1754,657	108,937
Farkaš	312,171	31,669	1275,686	125,434	259,629	17,582	1603,057	217,542
Janitor	335,514	46,889	1177,943	60,589	272,657	25,973	1505,057	70,372
Laca	342,886	33,881	1294,286	85,829	268,629	28,214	1555,029	109,690
Štefuca	336,714	29,093	1370,800	146,812	280,229	25,055	1685,800	147,552
Šrámek	328,343	36,341	1476,600	96,045	276,829	22,705	1644,771	85,256
Záborský	366,029	20,162	1834,743	78,005	282,000	35,962	2000,714	105,237
Spolu	355,948	47,566	1387,418	206,803	299,888	46,069	1708,753	194,315

Tabuľka 2: Tabelácia hodnôt formantov F_1 a F_2 konsonantu l pred e a li (v *herzoch*) v skúmanej vzorke.

Náš ďalší krok bol zameraný na zistenie normality rozdelenia ukazovateľov na vzorkách, ktoré sme chceli testovať (ak má vzorka normálne, t.j. gaussovské rozdelenie, znamená to, že histogram skúmanej vzorky má symetrický zvonovitý tvar). Na analýzu normality sme použili Shapiro-Wilkov W test a Jaqueov-Be-raov test. Distribúciu ukazovateľov na jednotlivých vzorkách budeme považovať za normálnu vtedy (t. j. nezamietneme hypotézu o normalite rozdelenia daného ukazovateľa), keď aspoň jeden z testov bude mať hodnotu $p > 0,05$. Tie vzorky, na ktorých skúmané ukazovatele nemajú normálnu distribúciu, uvádzame v tabuľke č. 3.

	l	l'	le	li
Balková				
Bárdošová	F_1/F_2 (Hz) F_1/F_2 (bark)			
Kulová				F_2 Hz
Polešovská				F_2 Hz; F_2-F_1 Hz F_2 bark
Belovičová			F_2 bark	
Farkaš				
Janitor				
Laca		F_2 Hz F_2-F_1 Hz		F_2 Hz; F_2-F_1 Hz; F_2 bark; F_1/F_2 (bark)
Štefuca			F_2 Hz F_2-F_1 Hz	F_2-F_1 Hz F_2-F_1 bark
Šrámek				
Záborský				F_2 bark
Všetci moderátori	F_2-F_1 Hz F_1/F_2 (Hz)	F_2 bark	F_1/F_2 (Hz) F_1/F_2 (bark)	F_2 Hz; F_2-F_1 Hz; F_1/F_2 (Hz); F_2-F_1 bark; F_1/F_2 (bark)

ženy			F_1/F_2 (Hz) F_2 bark; F_1/F_2 (bark)	F_2 Hz F_2-F_1 Hz
muži	F_2-F_1 Hz F_2-F_1 bark	F_1/F_2 (Hz)	F_2 Hz F_2-F_1 Hz	F_2 Hz; F_2-F_1 Hz; F_2 bark F_2-F_1 bark

Tabuľka 3: Rozpis ukazovateľov s negaussovským (nie normálnym) rozdelením pravdepodobnosti.

Ukazovatele F_2 Hz, F_2-F_1 Hz, F_1/F_2 (Hz), F_2 bark, F_2-F_1 bark, F_1/F_2 (bark), ktoré nie sú uvedené v tabuľke č. 3 považujeme za normálne rozdelené.

Prostredníctvom t-testov, ktoré sú považované za dostatočne robustné (pri veľkých vzorkách s rovnakým počtom jednotiek) aj v prípade negaussovskej distribúcie (Motulsky, 2007, s. 66, 72), sme zisťovali rozdiely vo výslovnosti laterál medzi jednotlivými pohlaviami (len u moderátorov a moderátoriek) pri použití všetkých ukazovateľov tvrdosti/mäkkosti ($H_0: \mu_{\text{ženy}} = \mu_{\text{muži}}; H_1: \mu_{\text{ženy}} \neq \mu_{\text{muži}}$). V prípade významne odlišných rozptylov porovnávaných vzoriek sme použili korigovaný t-test (s Welchovou korekciou). Vzhľadom na to, že väčšina z porovnávaných vzoriek (ženy alebo muži) nemá normálne rozdelenie, overili sme všetky výsledky aj neparametrickým Mannovým-Whitneyho U-testom.

Výsledky t-testov ukázali, že rozdiely v realizácii l' pred e a i/i sú medzi mužmi a ženami väčšinou štatisticky významné, okrem ukazovateľov F_2-F_1 Hz pre sekvenciu le a F_2-F_1 bark pre sekvenciu li/i . V týchto dvoch prípadoch sú rozdiely medzi pohlaviami štatisticky nesignifikantné. Tieto výsledky sú v zhode aj s Mannovými-Whitneyho U testami. Pokiaľ ide o výslovnosť $l' + e$ podľa ukazovateľa F_2-F_1 bark, kde sa výsledky t-testu a Mannovho-Whitneyho testu rozchádzajú, za smerodajný budeme považovať výsledok t-testu, lebo porovnávané vzorky majú normálne rozdelenie (pozri tabuľku č. 3). Vzhľadom na to, že pri použití väčšiny ukazovateľov sú rozdiely medzi pohlaviami štatisticky významné, ostatné porovnania urobíme zvlášť pre ženy a zvlášť pre mužov.

Našou ďalšou úlohou bolo porovnať laterálne konsonanty slovenčiny vo všetkých kontextoch ($l, l', l' + e, l' + i/i$) a z hľadiska jednotlivých hovoriacich (zvlášť sme porovnali ženy a zvlášť mužov). Na tento účel sme použili dvojfaktorovú analýzu rozptylu s interakciou. Keďže porovnávané hladiny faktorov sú $l, l', l' + e, l' + i/i$ a konkrétni hovoriaci, opäť bolo treba určiť normalitu rozdelenia jednotlivých vzoriek pre rôzne ukazovatele. V prípade žien spĺňa kritérium normality rozdelenia vzorky ukazovateľ F_2-F_1 bark a v prípade mužov ukazovateľ F_1/F_2 (bark), ktorý nemá normálne rozdelenie len v prípade M. Lacu vo výslovnosti $l' + i/i$. Vzhľadom na to, že ANOVA je dostatočne robustný test (pri väčších vzorkách a vyváženom dizajne), použijeme ho aj v tomto prípade. Výsledky týchto analýz uvádzame v tabuľkách č. 4 a 5.

Zdroj variability	Počet st. voľnosti	Suma štvorcov	Priemerný štvorec	F štatistika	p hodnota
Typ laterály	3	1163,945	387,982	853,792	<0,001
Hovoriaci	4	94,885	23,721	52,201	<0,001
Interakcia	12	59,304	4,942	10,875	<0,001
Ostatné	680	309,007	0,454		
Spolu	699	1627,141	2,328		

Tabuľka 4: Dvojfaktorová analýza rozptylu pre všetky laterály u žien. Závislá premenná: F_2 - F_1 bark, nezávislé premenné – faktory: typ laterály (l , l' , l' pre e , l' pred i/i) a hovoriaci (moderátorky).

Analýza rozptylu na vzorke žien ukázala, že existujú štatisticky významné rozdiely na hladinách oboch faktorov a interakcia medzi nimi je tiež významná. Pomocou Scheffého post-hoc testov (alfa hladina = 0,05) sme určili, že v celej vzorke žien platí, že medzi ortografickým l a l' pred i/i nie je významný rozdiel (ostatné laterály sú významne rozdielne). Pokiaľ ide o jednotlivé moderátorky (pre všetky laterály spolu), väčšina párov je zo štatistického hľadiska významne rozdielna, okrem párov D. Kulová vs. V. Polešovská a V. Polešovská vs. J. Belovičová. Táto konkrétna analýza však nemá veľkú výpovednú hodnotu, lebo je lingvisticky nezaujímavá (všetky typy konsonantov sú zlúčené do jednej vzorky). Zaujímavejšia je interakcia skúmaných faktorov (typ laterály a hovoriaci), ktorá je v tomto prípade štatisticky významná. Napríklad konsonanty l a $l' + e$ nie sú významne rozdielne vo výslovnosti J. Balkovej, ale u ostatných moderátoriek áno. V rámci jednotlivých osôb a typov konsonantov je situácia takáto (pozri aj obr. 4):

1. Štatisticky významný rozdiel medzi všetkými štyrmi laterálami: J. Belovičová.

2. Nesignifikantný rozdiel medzi ortografickým l a l' pred i/i : J. Balková, J. Bárdošová, D. Kulová, V. Polešovská.

3. Nesignifikantný rozdiel medzi l a l' pred e : J. Balková.

Zdroj variability	Počet st. voľnosti	Suma štvorcov	Priemerný štvorec	F štatistika	p hodnota
Typ laterály	3	2,155	0,718	512,732	<0,001
Hovoriaci	4	0,057	0,014	10,100	<0,001
Interakcia	12	0,124	0,010	7,352	<0,001
Ostatné	680	0,953	0,001		
Spolu	699	3,288	0,005		

Tabuľka 5: Dvojfaktorová analýza rozptylu pre všetky laterály u mužov. Závislá premenná: F_1/F_2 (bark), nezávislé premenné – faktory: typ laterály (l , l' , l' pre e , l' pred i/i) a hovoriaci (moderátori).

Pri vzorke mužov dostávame rovnaké výsledky ako u žien, t. j. štatisticky signifikantné rozdiely medzi hladinami oboch faktorov a signifikantnú interakciu. Scheffého post-hoc testy odhalili signifikantný rozdiel medzi všetkými typmi laterál, teda aj medzi l a $l' + i/i$. Vidíme tu teda rozdiel medzi vzorkou žien a mužov. Po zlúčení všetkých typov laterál sú medzi jednotlivými moderátormi podobnosti aj rozdielnosti, ale zaujímavá je hlavne interakcia medzi typom laterály a hovoriacimi. Napr. výslovnosť l pred i/i vo výslovnosti P. Farkaša a M. Janitora nie je signifikantne rozdielna, ale výslovnosť l pred e u tých istých moderátorov áno. Z hľadiska jednotlivých laterál môžeme konštatovať toto:

1. Štatisticky signifikantný rozdiel medzi všetkými štyrmi laterálami: P. Farkaš, M. Laca.

2. Nesignifikantný rozdiel medzi ortografickým l a l' pred i/i : M. Janitor, I. Štefca, P. Šrámek.

Tieto zistenia sme pre úplnosť preverili na všetkých ukazovateľoch – indikátoroch tvrdosti/mäkkosti. Dvojfaktorové analýzy rozptylu odhalili vo všetkých prípadoch, u žien aj mužov, rovnaké výsledky – štatisticky signifikantný rozdiel medzi typmi laterál, signifikantný rozdiel medzi hovoriacimi a signifikantnú interakciu. Vzhľadom na to, že mnohé z porovnávaných vzoriek nemali normálne rozdelenie, majú výsledky tejto doplnkovej analýzy len informatívnu hodnotu.

Nakoniec sme porovnávali aj rozdiely v tvrdosti/mäkkosti laterál l , l' , $l' + e$ a $l' + i/i$ v reči moderátorov Rádia Slovensko a V. Záborského. Použili sme dvojfaktorovú analýzu rozptylu s interakciou a Scheffého post-hoc komparačný test. Aplikovali sme ukazovateľ F_1/F_2 (*bark*), ktorý má normálne rozdelenie na prienikoch všetkých hladín skúmaných faktorov (pozri tabuľku 3).

Dvojfaktorová analýza rozptylu ukázala, že hladiny všetkých faktorov aj ich vzájomná interakcia je signifikantná. Scheffého post-hoc test zistil v prípade moderátorov signifikantné rozdiely medzi všetkými laterálami, ale v reči V. Záborského nezistil signifikantný rozdiel medzi mäkkosťou ortografického l a l' pred e . Rozdiely medzi ostatnými párami laterál boli signifikantné. Dvojfaktorovou analýzou rozptylu sme preverili aj ostatné vzorky (vygenerované ostatnými ukazovateľmi) s negaussovskou distribúciou a dostali sme rovnaké výsledky ako v prípade vzoriek s normálnym rozdelením.

5. Vyhodnotenie a porovnanie spektrálnych parametrov laterál l , l' , l' pred e a l' pred i/i

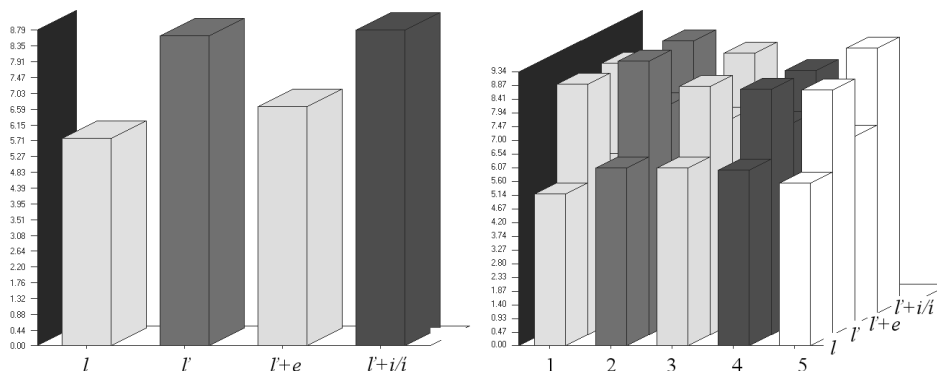
Porovnaním našich údajov o spektrálnych hodnotách l' pred e a i/i s údajmi vo fonetickej literatúre sme zistili, že naše formantové hodnoty F_1 a F_2 sa najviac približujú hodnotám, ktoré vo svojej práci nameral A. V. Isačenko (pozri tab. 1 a 2). Naopak, údaje prezentované J. Liškom sa od našich líšia najviac. Ide najmä o veľmi vysoké

hodnoty F_2 (2400 – 2700 Hz), čo je zrejme zapríčinené tým, že materiál J. Lišku pochádza aj z nárečia. Merania formantových hodnôt Á. Kráľa nie je možné objektívne porovnať s našimi údajmi, pretože vo svojich prácach neuvádza rozdelenie mäkkých laterál podľa kontextu (neuvádza osobitne údaje pre l pred e a l pred i/i).

Našou ďalšou výskumnou úlohou bolo zistiť, či existujú rozdiely v mäkkosti l pred e a i/i u žien a u mužov pri použití rôznych ukazovateľov – indikátorov tvrdosti/mäkkosti (F_2 , F_2-F_1 , F_1/F_2). Výsledky štatistických testov ukázali, že mäkkosť l pred e a l pred i/i je väčšinou u mužov a žien signifikantne rozdielna (tabuľky 4 – 6). Ako sme už spomenuli v citovanej štúdií (Pavlík, ibid.), ide pravdepodobne len o odraz fyziologických rozdielov medzi pohlaviami. To značí, že by nebolo vhodné robiť ostatné porovnania laterálnych konsonantov pre celú vzorku nediferencovane. Preto sme ostatné štatistické testy urobili zvlášť pre ženy a zvlášť pre mužov.

Keďže základným cieľom týchto štúdií o slovenských laterálach je preveriť stupeň ich tvrdosti/mäkkosti, využili sme údaje o spektrálnych parametroch tvrdého l a mäkkého ortografického l z predchádzajúcej štúdie (Pavlík, 2009, v recenznom konaní), a porovnali sme ich s výsledkami hodnôt l pred e a i/i získanými v tejto štúdií. Dvojfaktorová analýza rozptylu s interakciou (ukazovateľ F_2-F_1 bark) a následný Scheffého post-hoc test ukázali, že vo vzorke žien existujú signifikantné rozdiely medzi párami l verus l' , l verus $l' + e$, l verus $l' + i/i$ a nesignifikantný rozdiel medzi párom l verus $l' + i/i$. To znamená, že l' a l' pred i/i sú zhruba rovnako mäkké. Konsonant l pred e je v stupni tvrdosti/mäkkosti bližšie k l ako k l' .

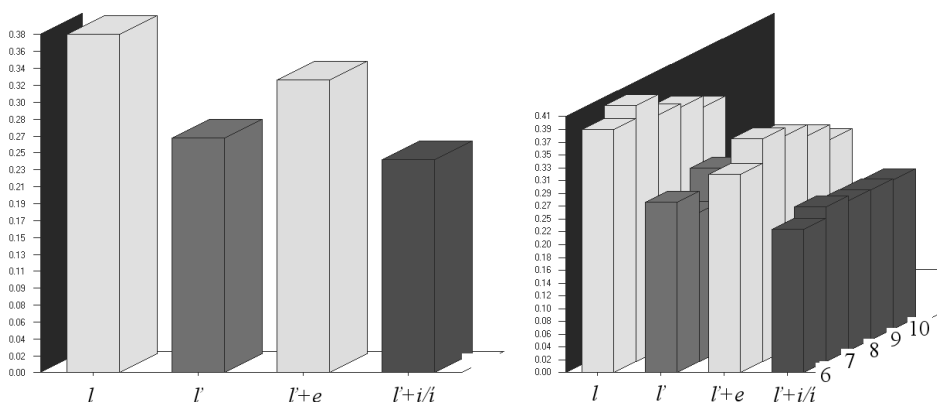
Ženy F_2-F_1 bark

Obrázok 2: Porovnanie formantových hodnôt F_2-F_1 bark všetkých laterál v reči moderátoriek (Žien). Prvý graf: analýza hladín faktoru *typ laterály*; druhý graf: interakcia medzi faktormi *hovoriaci* a *typ laterály*. Hovoriaci: 1 = J. Balková, 2 = J. Bárdošová, 3 = D. Kulová, 4 = V. Polešovská, 5 = J. Belovičová.

Pokiaľ ide o jednotlivé moderátorky, štatisticky signifikantný rozdiel medzi všetkými štyrmi laterálami sme objavili u J. Belovičovej, nesignifikantný rozdiel medzi ortografickým *l'* a *l'* pred *i/i* existuje u J. Balkovej, J. Bárdošovej, D. Kulovej a V. Polešovskej. J. Balková, na rozdiel od ostatných žien, vyslovuje *l'* pred *e* zhruba rovnako tvrdo ako tvrdé *l*, a tým vlastne využíva len dva signifikantne odlišné stupne tvrdosti/mäkkosti – tvrdé *l* (*l* a *l'* pred *e*) a mäkké *l'* (*l'* a *l'* pred *i/i*). Ostatné moderátorky majú buď tri stupne tvrdosti/mäkkosti (J. Bárdošová, D. Kulová a V. Polešovská) alebo štyri stupne tvrdosti/mäkkosti (J. Belovičová). Tieto malé (i keď signifikantné) rozdiely v realizácii laterál medzi jednotlivými ženami nie sú z fonologického hľadiska podstatné. Dôležité je to, že pri použití všetkých ukazovateľov (indikátorov tvrdosti/mäkkosti) dostávame u žien ako celku tie isté výsledky – jednotlivé páry laterál sú signifikantne rozdielne, okrem páru *l'* a *l'* pred *i/i* (tabuľka č. 4, obr. č. 2). Vo výslovnosti žien (ako celku) teda existujú tri stupne tvrdosti/mäkkosti laterál (od najtvrdšieho po najmäkší): tvrdé *l*, polomäkké *l'* (pred *e*) a mäkké *l'* (ortografické *l'* a *l'* pred *i/i*).

Muži F1/F2 (bark)

Obrázok 3. Porovnanie formantových hodnôt F_1/F_2 (bark) všetkých laterál v reči moderátorov (mužov). Prvý graf: analýza hladín faktoru *typ laterály*; druhý graf: interakcia medzi faktormi *hovoriaci* a *typ laterály*. Hovoriaci: 6 = P. Farkaš, 7 = M. Janitor, 8 = M. Laca, 9 = I. Štefuca, 10 = P. Šrámek. Nižší koeficient (menší stĺpec) znamená vyššiu mäkkosť.

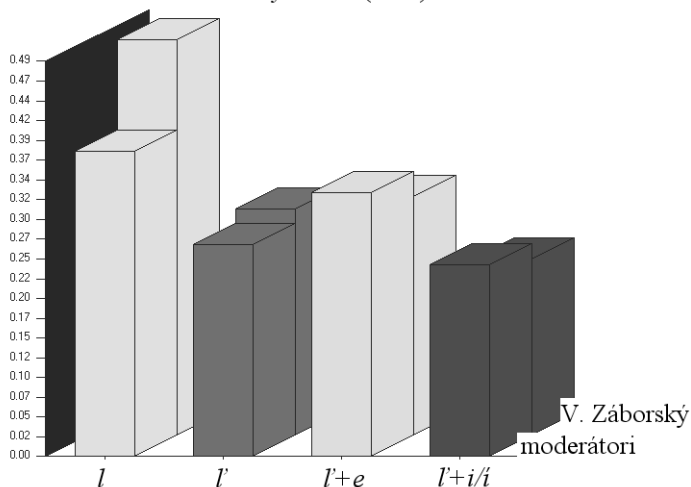
Vo vzorke moderátorov (mužov) sme dvojfaktorovou analýzou rozptylu s interakciou a Scheffého post-hoc testom zistili štatisticky signifikantný rozdiel medzi jednotlivými laterálami. Analýza interakcie hladín jednotlivých faktorov ukázala, že signifikantný rozdiel medzi všetkými štyrmi laterálami existuje u P. Farkaša a M. Lacu a nesignifikantný rozdiel medzi ortografickým *l'* a *l'* pred *i/i* možno pozorovať

u M. Janitora, I. Štefucu a P. Šrámka. Analýzou vzorky mužov ako celku možno vydeliť štyri stupne tvrdosti/mäkkosti (od najtvrdšieho po najmäkší): tvrdé *l*, polomäkké *l* pred *e*, mäkké ortografické *l* a mäkké *l* pred *i/i*.

V úvode práce sme vyslovili hypotézu, že ak v slovenčine existuje len jedna mäkká laterálna hláska *l*, potom by malo platiť, že vplyvom koartikulácie sa bude mäkkosť *l* zvyšovať pred *e* a *i/i*. Tento asimilačný trend sa však u žien nepotvrdil vôbec a u mužov len čiastočne. Štatistické testy ukázali, že moderátorky vyslovujú *l* pred *e* vždy tvrdšie ako *l*, a mäkkosť *l* pred *i/i* nie je signifikantne vyššia ako mäkkosť ortografického *l* (v niektorých prípadoch je to u jednotlivých moderátoriek presne naopak – pozri obr. 2, hovoriace 1, 2 a 4). Vo vzorke moderátorov (mužov), tiež platí, že *l* pred *e* je vždy tvrdšie ako *l* a u troch moderátorov niet signifikantného rozdielu medzi *l* a *l* pred *i/i*. Tieto výsledky naznačujú, že v spisovnej slovenčine nemožno hovoriť len o dvoch laterálnych hláskach (*l* a *l*), ale o **niekoľkých rôznych stupňoch tvrdosti/mäkkosti**, ktoré nie sú výsledkom fyziologického koartikulačného mechanizmu, ale predstavujú samostatné zvukové jednotky produkované na hlbšej (fonologickej) úrovni. Stupeň tvrdosti/mäkkosti týchto jednotiek expedient kóduje na mentálnej úrovni, teda ešte predtým ako mozog vyšle signál artikulátorom. S určitosťou teda môžeme povedať, že tzv. polomäkké *l* nie je tá istá hláska ako mäkké *l*. V prípade *l* pred *i/i* je situácia trochu komplikovanejšia, pretože rozdiely v mäkkosti *l* a *l* pred *i/i* sú veľmi malé a často štatisticky nesignifikantné. Ak by sa potvrdil tento trend (nesignifikantnosť rozdielov a/alebo menšia mäkkosť *l* pred *i/i* v porovnaní s *l*) na väčšej vzorke hovoriacich a v rôznych rečových žánroch, mohli by sme aj tu hovoriť o dvoch rôznych mäkkých laterálnych hláskach. Ešte treba pripomenúť, že v našej vzorke existuje zásadný rozdiel medzi mäkkosťou *l* pred *e* a *l* pred *i/i* – ide o dve rôzne laterálne hlásky. Inými slovami, výslovnosť písmena *l* pred *i/i* je v reči moderátorov vždy mäkká – porovnateľná s mäkkosťou ortografického *l*. Naš výskum teda zatiaľ nepotvrdzuje hypotézu, že aj výslovnosť *l* pred *i/i* sa v spisovnej slovenčine zásadne stvrduje (Liška, 1967, s. 156; Muránsky, 2007, s. 71; Ondrejovič, 2008, s. 173).

Našou poslednou výskumnou úlohou bolo porovnať stupeň mäkkosti všetkých laterál vybranej vzorky moderátorov (mužov) so vzorovou spisovnou výslovnosťou V. Záborského.

Moderátori + V. Záborský F1/F2 (bark)

Obrázok 4: Porovnanie formantových hodnôt všetkých laterál (ukazovateľ F_1/F_2 (bark)) vo výslovnosti piatich moderátorov a V. Záborského.

Prostredníctvom dvojfaktorovej analýzy rozptylu sme zistili, že hladiny dvoch faktorov aj ich vzájomná interakcia boli signifikantne rozdielne. Scheffého post-hoc test zistil v prípade moderátorov signifikantné rozdiely medzi všetkými laterálami, ale v reči V. Záborského nezistil signifikantný rozdiel medzi mäkkosťou ortografického *l'* a *l'* pred *e*. To značí, že V. Záborský rozlišuje tri stupne mäkkosti. V porovnaní s moderátormi je tu však jeden zásadný rozdiel. Výslovnosť mäkkého *l'* V. Záborského neprotirečí našej hypotéze o koartikulačnom trende *l'* pred *e* a *i/i*. Hoci jeho *l'* pred *e* nie je signifikantne mäkkšie ako ortografické *l'*, možno predpokladať, že vzhľadom na slabý koartikulačný vplyv *e* na *l'* nebude *l'* v tomto kontexte vykazovať signifikantne vyššiu mäkkosť. Inými slovami, keďže hláska *e* nemá taký silný koartikulačný (palatalizačný) vplyv na predchádzajúce segmenty ako hláska *i/i*, nemusí byť *l'* pred *e* vždy signifikantne mäkkšie ako ortografické *l'*. Platí teda, že V. Záborský má vo svojom (spisovnom) inventári len jednu mäkkú hlásku *l'*, ktorá vplyvom prítomnosti nasledujúcej samohlásky *i/i* zvyšuje svoju mäkkosť. V prípade moderátorov a moderátoriek, ako sme už ukázali, tento palatalizačný trend neplatí. Zdá sa teda, že v súčasnej spisovnej slovenčine máme viacero laterálnych hlások, nielen dve (Ondrejovič, 2009). Budúce výskumy slovenských laterál by mali byť zamerané na väčšie vzorky hovoriacich a širšie žánrové spektrum prehovorov. Ak by sa potvrdili naše zistenia, mali by sme k dispozícii relatívne reprezentatívny empirický materiál, na ktorom by bolo možné overovať objektívnosť jazykových, najmä ortoepických, teórií.

6. Záver

Štúdia bola zameraná na analýzu vybraných akustických a auditívnych parametrov hlásky *l'* pred *e* a *i/i*, ako aj na následné porovnanie týchto výsledkov s už existujúcimi údajmi o tvrdosti/mäkkosti tvrdého *l* a mäkkého ortografického *l'*. Všetky laterály sme skúmali na výberovom súbore desiatich moderátorov Rádia Slovensko (5 žien a 5 mužov) a V. Záborského, ktorý predstavoval tradičný vzor spisovnej výslovnosti. Prostredníctvom akusticko-auditívnej analýzy formantov a rôznych štatistických testov sme dospeli k týmto hlavným záverom:

(a) Vo vzorke moderátorov Rádia Slovensko existujú štatisticky významné rozdiely medzi párami *l – l'*, *l – l'* pred *e*, *l – l'* pred *i/i* a zväčša nesignifikančný rozdiel medzi párom *l – l'* pred *i/i*.

(b) V spisovnej výslovnosti vybraných moderátorov a moderátoriek existujú minimálne tri rôzne laterálne hlásky – **tvrdé *l*, polomäkké *l'* a mäkké *l'***.

(c) Základná distribúcia stupňov tvrdosti/mäkkosti slovenských laterál je rovnaká pri použití všetkých ukazovateľov, a to z hľadiska akustického aj auditívneho.

(d) Výslovnosť V. Záborského sa líši od moderátorov najmä v tom, že používa len jednu mäkkú laterálnu hlásku *l'* (t. j. nepoužíva polomäkké *l'*).

Výsledky, ku ktorým sme dospeli v tejto štúdii, nemožno zatiaľ zovšeobecňovať. V budúcnosti sa bude treba sústrediť na väčšie vzorky hovoriacich a širšiu žánrovú škálu prehovorov.

Pod'akovanie

Autor ďakuje prof. RNDr. Gejzovi Wimmerovi, CSc., za pomoc pri štatistickom vyhodnocovaní údajov.

Literatúra

- BLADON, Anthony R. – AL-BAMERNI, Ameen: Coarticulation Resistance in English /l/. In: Journal of Phonetics, 1976, roč. 4, s. 137 – 150.
- DeCOSTER, Jamie: Testing Group Differences using T-tests, ANOVA, and Nonparametric Measures. Alabama: Department of Psychology 2006. 71 s. Dostupné na: <http://www.stat-help.com/notes.html>
- DVONČOVÁ, Jana – JENČA, Gejza – KRÁL, Ábel: Atlas slovenských hlások. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1969. 109 s. + 62 obr. tab.
- FINDRA, Ján: Poznámky o jazyku Kremnice. In: Hovorená podoba spisovnej slovenčiny. Sociolinguistika Slovaca 6. Red. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2007, s. 119 – 127.
- HUFFMAN, Marie K.: Phonetic variation in intervocalic onset /l/'s in English. In: Journal of Phonetics, 1997, roč. 25, s. 115 – 141.
- CHAJDIAK, Jozef: Štatistika jednoducho. Bratislava: Statis 2003. 194 s.
- ISAČENKO, Alexandr Vasilievič: Spektrografická analýza slovenských hlások. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1968. 263 s.
- JOHNSON, Keith: Acoustic and Auditory Phonetics, 2. vydanie. Oxford: Blackwell Publishing 2003. 182 s.

- KAČALA, Ján: Slovenská mäkká spoluhláska ľ. In: *Kultúra slova*, 1997, roč. 31, č. 2, s. 65 – 72.
- KRÁL, Abel: Problémy slovenskej ortoepie. In: *Slovenská reč*, 1966, roč. 31, č. 6, s. 325 – 335.
- KRÁL, Abel: Tvrdé a mäkké spoluhlásky. In: *Kultúra slova*, 1975, roč. 9, č. 1, s. 9 – 15.
- KRÁL, Abel: Slovenská výslovnosť. Hovorí Á. Kráľ a V. Záborský. 1 vyd. Bratislava: Opus 1978. 8 gramofónových platní, 174 s. sprievodného textu.
- KRÁL, Abel: Pravidlá slovenskej výslovnosti. Systematika a ortoepický slovník. Martin: Matica slovenská 2005. 423 s.
- KRÁL, Abel – SABOL, Ján: Fonetika a fonológia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1989. 392 s.
- LADEFOGED, Peter – MADDIESON, Ian: *The Sounds of the World's Languages*. Oxford: Blackwell Publishing 1996. 426 s.
- LIŠKA, Jozef: O niektorých problémoch slovenskej spisovnej výslovnosti. In: *Slovenská reč*, 1964, roč. 29, č. 4, s. 193 – 210.
- LIŠKA, Jozef: Kodifikácia spisovnej výslovnosti. In: *Kultúra spisovnej slovenčiny*. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1967, s. 149 – 160.
- LIŠKA, Jozef: Palatálna laterála v slovenčine. In: *Jazykovedný časopis*, 1971, roč. 22, č. 2, s. 128 – 156.
- LIŠKA, Jozef: Výskum hovorenej slovenčiny a ortoepia. Hovorená podoba spisovnej slovenčiny. *Sociolinguistica Slovaca* 6. Red. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2007, s. 167 – 179.
- MIHÁL, Ján: Fonéma ľ v slovenskom spisovnom jazyku. In: *Jazykovedné štúdie*. 11. Jónov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1971, s. 241 – 244.
- MLACEK, Jozef: Výskum hovorenej slovenčiny v západnom Spiši. In: *Hovorená podoba spisovnej slovenčiny*. *Sociolinguistica Slovaca* 6. Red. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2007, s. 74 – 79.
- MOTULSKY, Harvey: *Prism 5 Statistics Guide*. San Diego CA: GraphPad Software, Inc. 2007. 255 s. www.graphpad.com.
- MURÁNSKY, Jozef: Hovorená podoba slovenčiny na východnom Slovensku. In: *Hovorená podoba spisovnej slovenčiny*. *Sociolinguistica Slovaca* 6. Red. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2007, s. 61 – 73.
- NOVÁK, Ľudovít: Niektoré otázky z ortoepie a problém pravopisnej reformy. In: *Kultúra spisovnej slovenčiny*. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1967, s. 192 – 194.
- ONDREJOVIČ, Slavomír: Medzi jazykom mesta a jazykom vidieka. In: *Nárečia a národný jazyk*. Red. A. Ferenčíková. Bratislava: VEDA 1999, s. 113 – 120.
- ONDREJOVIČ, Slavomír: *Jazyk, veda o jazyku, societa*. *Sociolingvistické etudy*. Bratislava: Veda 2008. 304 s.
- ONDREJOVIČ, Slavomír: Slovenská výslovnosť a jej kodifikácia. In: *Slovenská reč*, 2009, roč. 74, č. 4, s. 219 – 230.
- PAVLÍK, Radoslav: Slovenské hlásky a Medzinárodná fonetická abeceda. In: *Jazykovedný časopis*, 2004, roč. 55, č. 2, s. 87 – 109.
- PAVLÍK, Radoslav: Z problematiky definície pojmov asimilácia a koartikulácia. In: *Jazykovedný časopis*, 2009, roč. 60, č. 1, s. 35 – 56.
- PAVLÍK, Radoslav: Akustické a auditívne vlastnosti slovenských laterálnych konsonantov I: Spektrálne parametre /l a ʎ/. In: *Jazykovedný časopis*, 2010, roč. 61, č. 2 (v tlači).
- RECASENS, Daniel – ESPINOSA, Aina: Articulatory, positional and coarticulatory characteristics for clear /l/ and dark /l/: evidence from two Catalan dialects. In: *Journal of the International Phonetic Association*, 2005, roč. 35, č. 1, s. 1 – 25.
- RECASENS, Daniel – FONTDEVILA, Jordi – PALLARÈS, Maria Dolores: Velarization degree and coarticulatory resistance for /l/ in Catalan and German. In: *Journal of Phonetics*, 1995, roč. 23, s. 37 – 52.
- REŠETÁR, Jozef: K hovorenej podobe spisovnej slovenčiny v dvoch severných okresoch stredoslovenskej nárečovej oblasti. Hovorená podoba spisovnej slovenčiny. *Sociolinguistica Slovaca* 6. Red. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2007, s. 112 – 118.

- RIETVELD, Toni – HOUT, Roeland van: *Statistics in Language Research: Analysis of Variance*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter 2005. 265 s.
- SABOL, Ján: Zásady a východiská pri kodifikácii slovenskej ortoepickej normy. In: *Kultúra spisovnej slovenčiny*. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1967, s. 178 – 181.
- SABOL, Ján: Výslovnosť spoluhlások ď, ť, ň, Ŧ pred e, i, í, ia, ie, iu. In: *Kultúra slova*, 1975, roč. 9, s. 18 – 21.
- SABOL, Ján – ZIMMERMANN, Július (1986a): *Štatistika – Exaktné metódy v jazykovede a literárnej vede*. Košice: UPJŠ v Košiciach 1986. 158 s.
- SABOL, Ján – ZIMMERMANN, Július (1986b): *Základy akustickej fonetiky*, 3. vyd. Košice: Edičné stredisko UPJŠ 1986. 101 s.
- SABOL, Ján – ZIMMERMANN, Július: *Akustický signál – semióza – komunikácia*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta 2002. 144 s.
- STANISLAV, Ján: *Slovenská výslovnosť: Príručka pre umelcov a iných verejných pracovníkov*. Martin: Osveta 1953. 299 s.
- WIMMER, Gejza: *Štatistické metódy v pedagogike*. Hradec Králové: Gaudeamus 1993. 154 s.
- WOODS, Anthony – FLETCHER, Paul – HUGHES, Paul: *Statistics in Language Studies*. Cambridge: Cambridge University Press 1986. 322 s.
- ZÁBORSKÝ, Viliam: *Výslovnosť a prednes*. Bratislava: Osvetový ústav 1975. 145 s.

Alexandra Jarošová

PROBLÉM VÝZNAMU PREDLOŽKY *KVÔLI* NA POZADÍ LINGVISTICKEJ REFLEXIE A JAZYKOVÉHO MATERIÁLU¹

JAROŠOVÁ, Alexandra: *The Problem of the Meaning of Preposition kvôli against the Background of Linguistic Reflection and Language Evidence*. *Slovenská reč*, 75, 2010, No 3, pp. 159 – 169. (Bratislava)

The Slovak preposition *kvôli* (“for the sake of”) is frequently being used not only in its codified purpose/benefit sense (for the purpose of doing or achieving something; for the benefit of someone), but also in a causal sense (because of), discouraged by the present codification. As both readings can be clearly distinguished by the respective context of the preposition, we do not see any danger of their possible misinterpretation. After having analyzed the causal relationships and language evidence, we conclude that the causal reading of the *kvôli* preposition is acceptable both from the system and logical perspective.

Bezprostredným dôvodom napísania tejto úvahy je úsilie o adekvátne zachytenie významu predložky *kvôli* v Slovníku súčasného slovenského jazyka s ohľadom na jazykový materiál a doterajšiu odbornú reflexiu problematiky. O predložke *kvôli* sa v jazykovokultúrnych príspevkoch dlhodobo konštatuje, že hoci kodifikácia v jej prípade pripúšťa len účelový význam, v jazykovej komunikácii sa predložka používa bežne aj v príčinnom (dôvodovom) význame a vytláča z tejto pozície predložku *pre*. Nebudeme robiť prehľad citácií vybraných z normatívnych príručiek, resp. z príležitostných jazykových rubrik, ale budeme vychádzať z tých článkov, kde sa autori okrem obligátneho poučenia o správnom používaní predložky *kvôli* usilujú zistiť dôvody, ktoré vedú používateľov k tomu, že pripisujú tejto predložke príčinný význam. Na základe svojich zistení autori formulujú súbor argumentov proti používaniu uvedeného významu (Kočiš, 1979, tam aj prehľad relevantnej literatúry; Kočiš, 1996; Kačala 2000a, 2000b).²

V článkoch F. Kočiša a J. Kačalu sa dávajú do protikladu dve veci: na jednej strane stojí „jasný a zrozumiteľný výklad o náležitom používaní predložky *kvôli*“

¹ Štúdia bola vypracovaná v rámci projektu VEGA 2/0007/08 Slovník súčasného slovenského jazyka – 3. etapa (Koncipovanie a redigovanie slovníkových hesiel, postredakčná príprava rukopisu a s tým spojený lexikologicko-lexikografický výskum).

² Ďalšie zaujímavé aspekty tejto témy ponúkol na pôde Slovenskej jazykovednej spoločnosti J. Vaňko, ktorý v svojej prednáške predstavil predložku *kvôli* v širšom kontexte dynamiky slovenského predložkového systému (Bratislava 31. 3. 2010).

(Kočiš, s. 302), logická úvaha, v ktorej platí, „že, kým príčina je na začiatku kauzálneho vzťahu, účel na jeho konci“ (Kačala, 2000a, s. 133) a na opačnej strane skúmaného javu stojí „primitívnosť až bezduchosť vyjadrovania“, „jazykový návyk menej citlivého používateľa“ (Kočiš, 1979, s. 304), „princíp zautomatizovanosti pri upotrebovaní jazyka“ (Kačala, 2000a, s. 132). Obidvaja autori zhodne konštatujú, že veľká frekvencia v úze nie je dôvod na uznanie nenáležitého jazykového prostriedku za spisovný (Kočiš, 1979, s. 304; Kačala, 2000b, s. 3). Môžeme zhrnúť: autori tvrdia, že rozšírená, ale nekorektná jazyková prax popiera logiku a jasný, zrozumiteľný výklad účelového významu predložky *kvôli* a príčinného významu predložky *pre*. Príčina tejto nekorektnej jazykovej praxe leží v bezduchom, zautomatizovanom vyjadrovaní. Autori sa teda vyrovnávajú s faktom, že hoci na zámenu účelu a príčiny nejestvuje podľa nich skutočný dôvod, predsa v jazykovej praxi k tejto zámene dochádza.

Aj keď za hlavnú príčinu tohto javu, ako sme videli, považujú myslenie používateľov, nepopierajú, že jav má aj svoje jazykovosystémové príčiny. Pretože F. Kočiš (1979) uvádza viacero dôvodov a J. Kačala (2000a) len jeden, z hľadiska výkladu bude výhodnejšie pristaviť sa najprv pri neskoršie publikovanej práci J. Kačalu, ktorý formuluje veci jednoznačne, priamočiaro a svoje tvrdenia podopiera podobne jednoznačnými a bezproblémovými ilustračnými príkladmi. Najprv autor uvádza vety slúžiace ako príklady vyjadrení, v ktorých sa mala namiesto predložky *kvôli* použiť predložka *pre*. Ide o vety, v ktorých sa pomenúva zreteľne negatívna príčina ako motív nekonaania, negatívneho konania alebo konania eliminujúceho záporné účinky: *kúpa sa nemohla uskutočniť kvôli nedostatku peňazí/pre nedostatok peňazí, dopraviť pätnásť ľudí do nemocnice kvôli otrave plynom/pre otravu plynom, na Slovensku prebehla revolúcia aj kvôli neslobode vyznania, generálny tajomník bol kvôli obvineniu z korupcie odvolaný z funkcie/pre obvinenie z korupcie odvolaný z funkcie, obec bola evakuovaná kvôli obave z unikania kysličníka uhličitého/pre obavu z unikania kysličníka uhličitého*. Ide v podstate o variácie na „prototypické“ vety uvedené v Krátkom slovníku slovenského jazyka (2003, s. 286) používané aj pri poučeníach v jazykových rubrikách: *kvôli dažďu zostal doma, správne: pre dažď zostal doma; kvôli chorobe neprišiel, správ.: pre chorobu neprišiel*. „Pravé miesto predložky *kvôli* v spisovnej slovenčine“ autor ilustruje na dvoch príkladoch: *konáme niečo kvôli rodičom* (konáme tak, aby rodičia boli spokojní), *cestujeme do hlavného mesta kvôli návšteve operného predstavenia v Slovenskom národnom divadle*. Základná príčinná predložka *pre* popri význame (vlastnej) príčiny má aj význam prospechu. Príklady spojení s predložkou *pre* v prospechovom význame sú takisto jednoznačné a typické: *čo už rodič neurobí pre svoje deti, vykonať niečo pre svoje zdravie, politici by mali pracovať pre spoločnosť*. Autor konštatuje, že význam prospechu je v týchto vyjadreniach jasný a nemôže tu nastať kríženie významu príčiny a prospechu. Vo vetách sloveso vyjadruje pozitívne

konanie a prospech osoby/osôb alebo prospech veci/javu je zrejmý. Autor sa nazdáva, že presun predložky *pre* v príčinnom význame do pozície prospechu „mohol byť akýmsi predobrazom na opačný proces, totiž na naznačený presun predložky *kvôli* z postavenia na konci kauzálnej schémy do postavenia na začiatku tejto schémy, t. j. do postavenia príčinnej predložky“ (op. cit., s. 134).

Z hľadiska F. Kočiša (1979) však ani v lingvistickej teórii nevyzerá situácia zďaleka takto priamočiaro a idylicky. Ako vonkajší faktor používania predložky *kvôli* v príčinnom význame (v článku sa dáva prednosť pomenovaniu „dôvodový význam“) uvádza autor vplyv západoslovenských nárečí (*gvúli*, *gvúlivá*) a češtiny (Kočiš, 1979, s. 302; 1996, s. 191). Ako vnútrojazykový dôvod uvádza skutočnosť, že diferenciácia cieľa (účelu) a príčiny (dôvodu), ktorá je gnozeologicky a sémanticky zreteľná, nemá v jazykovom stvárnení pomocou predložiek až také výrazné kontúry. Autor ukazuje na niektorých vetách s predložkou *pre* zreteľné odlišenie jej cieľového a príčinného významu. Zároveň poukazuje na skutočnosť, že v niektorých vetách, napr. *Pre teba som zmeškal vlak*, nie je významová diferenciácia medzi cieľom a príčinou (dôvodom) z kontextu dost' zreteľná a možno tu usudzovať aj na príčinný zmysel vety (ty si bol na príčine, že som zmeškal vlak), aj na cieľový (zmeškal som náročky vlak, aby som zostal pri tebe). Modelová veta, ktorú si vybral F. Kočiš je zaujímavá z viacerých hľadísk. Nazdávame sa, že preferenčne sa táto veta bude interpretovať ako príčinná (pomenovaná osoba sa chápe ako príčina zmeškania, vzhľadom na to, že zmeškanie sa typicky považuje za negatívnu skutočnosť). Ale bez poznania situačného kontextu sa pohybujeme na rovine špekulácií. Podobné to bude vo vete *Pre neho sa budem musieť zadlžiť*. Máme osobu pomenovanú zámenom „on“ chápať ako príčinu alebo beneficenta³ zadlženia? Príklad s dvojakou interpretáciou, ktorý uviedol F. Kočiš, naznačuje rad problémov, ale najmä potvrdzuje jeho slová o neostroti („nevýraznej kontúrovanosti“) jazykového stvárnenia gnozeologicky (údajne) zreteľnej diferenciácie príčiny a účelu.⁴

Na základe uvedenej analýzy „sémantického spektra“ predložky *pre* F. Kočiš prichádza k záveru, že práve toto spektrum vplýva na používanie predložky *kvôli* v dôvodovom (príčinnom) význame. Ako ďalší činiteľ fixujúci daný stav autor uvá-

³ Na rozdiel od sémantickej syntaxe, kde sa *beneficiant/beneficient* chápe ako životný príjemca prospechu stvárnenny datívne, v našom článku pomenovaním *beneficient* označujeme široko chápanú, životnú i neživotnú entitu, v prospech ktorej sa dej koná, resp. ktorá má prospech z konania deja.

⁴ Nevýraznú kontúrovanosť danej dištinkcie pri predložke *pre* (*prě*) potvrdzujú aj zistenia F. Kopečného zachytené v Etymologickom slovníku slovanských jazykú: „Účelové (prospěchové; po slovesích pohybu cílové) a důvodové užití nelze někdy rozlišit ani kontextem, uvádím je pospolu“ (Kopečný, 1973, s. 163). Podobne uvažuje v súvislosti s predložkou *pre* aj J. Horecký (1978, s. 44) a navyše spochybňuje presvedčenie J. Oravca (1968) o prvotnosti jej príčinného a druhotnosti účelového významu. Oporu pre tento Oravcov názor nenachádzame ani v spomínanom Etymologickom slovníku slovanských jazykú, ani v Etymologickom slovníku jazyka staroslověnského (2004, s. 702), kde sa konštatuje, že obidva významy, príčinný aj účelový, sa vyvinuli z priestorových významov.

dza „nejednoznačnosť cieľového významu v niektorých použitíach predložky *kvôli*“ a ilustruje to na vete *Išiel som do mesta kvôli štátnemu občianstvu*. Napriek tomu, že predložka *kvôli* je tu namieste, „priemerný používateľ spisovného jazyka (pri nedostatočnom uvedomovaní si toho, že predložkou *kvôli* vyjadrujeme iba cieľ: teda išiel som do mesta, aby som si vybavil občianstvo)“ môže vidieť v tejto predložke nie vyjadrenie cieľa konania, ale dôvod, príčinu konania. V tejto úvahe vidíme istý rozpor. Na jednej strane sa konštatuje, že cieľový význam môže byť v určitých vetách nejednoznačný (teda mohli by sme to chápať ako objektívny fakt), na druhej strane sa vyžaduje od používateľa, aby podobné situácie vždy identifikoval a jazykovo stvárňoval ako cieľ konania, teda vybavenie štátneho občianstva by nemal v žiadnom prípade chápať ako dôvod cesty do mesta, ale len ako cieľ svojej cesty. Je takáto požiadavka reálna? J. Dolník (1997, s. 39) správne pripomína, že účel konania sa bežne prezentuje ako dôvod. Ak vyžadujeme od používateľa jazyka, aby nevidel v predložke *kvôli* vyjadrenie dôvodu, tak sa vynára otázka, či jestvujú jednoznačné a prirodzeným jazykovým citom uchopiteľné kritériá, ktoré by určovali, kedy má chápať istú skutočnosť ako cieľ (účel) konania a kedy ako dôvod (príčinu) konania? F. Kočiš (1994) v štúdií venovanej iným druhotným predložkám pripisuje príčine status faktora, ktorý má za následok negatívne javy, negatívne dôsledky. Odôvodnenosť takého chápania príčiny by však bolo potrebné overiť na oveľa väčšom objeme materiálu, nielen na príkladoch v hesle „príčina“ (Slovník slovenského jazyka, III, 1963, s. 536), na ktoré sa odvoláva F. Kočiš. Bežné sú vety *kúpiť niečo pre výhodnú cenu*, *pre výraznú zľavu*, *vybrať si dom pre výhodnú polohu* a pod. Na internete aj v Slovenskom národnom korpuse (verzia prim-4.0-public-all) sú príklady nielen typu *trápim sa*, *hnevám sa*, *som smutný pre niečo*, ale aj typu *som šťastný pre niečo*, napr. *Sme šťastné pre tieto prejavy pápežovej lásky voči našim deťom* [Katolícke noviny 2003]; *Ako vám mám vysvetliť, že som šťastná pre takú hlúposť ako je dvojhodinové rozprávanie s anjelikom pri čaji a káve* [www.birdz.sk]. Nazdávame sa, že chápanie príčiny ako javu zapríčínujúceho len negatívne následky môžeme odmietnuť, hoci nemožno poprieť, že takto chápaná príčina je založená na frekventovanom a typickom jazykovom materiáli.

V súvislosti s vetami typu *som šťastný pre niečo*, treba poznamenať, že nemáme doklady na spojenia typu *som šťastný pre niekoho*. Podobná situácia je aj pri slovese s negatívnymi konotáciami, pri slovese *rozviesť sa*. Je veľa dokladov na spojenie *rozviesť sa pre niečo*, ale nemáme doklady na spojenie *rozviesť sa pre niekoho*. Používatelia slovenčiny v prípade životného predmetu dávajú prednosť nekodifikovanej väzbe byť *šťastný kvôli niekomu*, *rozviesť sa kvôli niekomu*. V korpuse nemáme doklady na väzobnú schému *meškať pre niekoho*, ale máme 19 dokladov na schému *meškať pre niečo* a 2 doklady na schému *meškať kvôli niekomu*. To, že pri jazykovom prezentovaní osoby ako príčiny deja používatelia preferujú predložku

kvôli má, nazdávame sa, svoju príčinu v komunikačnej jednoznačnosti konštrukcie s touto predložkou (pri predložke *pre* môže byť silná asociácia s dominantným prospechovým významom bez ohľadu na sémantiku slovesa). Pozrime sa na vetu *Patril medzi tenistov, kvôli ktorým by hľadiská pri tenisových dvorcoch bolo treba aspoň dvojnásobne zväčšiť* [http://zivot.lesk.cas.sk/]. V danej vete predložka *kvôli* vyjadruje príčinu uvažovaného (v rámci publicistickej hyperboly) zväčšovania hľadiska. Tou príčinou je vynikajúci tenista. Nemôže ísť o prospechový význam, pretože hľadisko by sa nezväčšovalo v prospech tenistu. Ak vychádzame z názoru, že predložka *kvôli* je v tejto vete použitá nenáležite a treba ju nahradiť príčinnou predložkou *pre*, potom veta bude vyzeráť takto: *Patril medzi tenistov, pre ktorých by hľadiská pri tenisových dvorcoch bolo treba aspoň dvojnásobne zväčšiť*. Nazdávame sa, že veta s predložkou *pre* neevokuje očakávaný príčinný význam, ale skôr prospechový, ktorý je však v rozpore s pôvodným komunikačným zámerom. Konfúzne by mohli vyznieť aj nasledujúce vety: *Sú v stave najvyššej pohotovosti kvôli hinduistickým fundamentalistom* [Východoslovenské noviny 2002] (znamená to, že *Sú v stave najvyššej pohotovosti pre indických fundamentalistov?*); *remíza ma mrzí aj kvôli fanúšikom* [Denník Šport 2006] (? *remíza ma mrzí aj pre fanúšikov*); *práve kvôli nim je teraz tu, a nie doma* [Literárny týždenník 1999] (? *práve pre nich je teraz tu, a nie doma*); *Bolo na vlásku, že by som kvôli nim bol siahol po pive alebo požiadal o pohár vína* [L. Ťažký] – (? *že by som pre nich bol siahol po pive*). *Mám radosť najmä kvôli Alici*. [Film.sk 2002] (? *Mám radosť najmä pre Alicu*); *Viem, že ste ma volali kvôli Arendarčíkovi*. [J. Kot] (? *Viem, že ste ma volali pre Arendarčíka*).

Ak je vo vete sloveso pohybu, je indikátorom toho, že motív konania je súčasne cieľom konania: *Ludia prišli do Lotyšska kvôli vyššej životnej úrovni alebo za prácou* [Hospodárske noviny 2003]. Zmysel takejto vety vykladáme účelovou parafrázou „*prišli do Lotyšska, aby dosiahli vyššiu životnú úroveň*“. Veta *Ostali v Lotyšsku kvôli vyššej životnej úrovni* („*pretože, je tam vyššia životná úroveň*“) je z hľadiska kodifikácie nenormatívna a mala by byť nahradená vetou *Ostali v Lotyšsku pre vyššiu životnú úroveň*. Je z takejto vety jasný príčinný význam? Znie prirodzene? Pozrime sa na vetu *USA sa zadlžili kvôli zbrojeniu*. Ak je zbrojenie príčinou zadlženia, tak modifikovanou vetou *USA sa zadlžili pre zbrojenie* dosiahneme komunikačnú jednoznačnosť? Nevzniknú tu asociácie typu „*v prospech zbrojenia*“? Môžeme si predstaviť situácie, že motív konania možno chápať ako cieľ, aj ako príčinu? Vezmime si vety z internetu: *Niektu kvôli drogám kradne alebo vynáša z domu veci*; *Polícia prehládala malacké školy kvôli drogám*. Teda drogy ako cieľ konania aj príčina konania (kradnutia, policajného zákroku).

M. Urbančok (1960, s. 201) ponúka na rozlišovanie príčiny a účelu otázkový test. Pýtame sa: *prečo sme nemohli prejsť brod?, prečo som zmeškal vlak?* Odpovedáme: *pre povodeň, pre teba*. Nemôžeme tu použiť predložku *kvôli*, lebo svojim

významom cieľa, účelu „nie je sémanticky súvzťažná s otázkou prečo“. Toto tvrdenie sa dá zdôvodniť aspoň len poukazom na etymologickú súvislosť predložky so slovom *vôľa*. Ak pripustíme, že túto súvislosť nemusia všetci používatelia slovenčiny pociťovať ako živú, resp. relevantnú, potom ani typické účelové (prospechové) konštrukcie *kvôli úplnosti uvádzame všetky korelácie a za lekára išiel študovať kvôli rodičom* a nevylučujú otázku *prečo*. *Prečo uvádzame všetky korelácie? Pre úplnosť*. Významová polyfunkčnosť predložky *pre* v prípade spojenia *pre úplnosť* napokon nevylučuje ani prospechovú, ani účelovú interpretáciu. Tu by sme chceli poznamenať, že spojenie *pre úplnosť* má na internete 830 výskytov a spojenie *kvôli úplnosti* len 325. Podobne sa môžeme pýtať v prípade druhej vety: *Prečo išiel študovať za lekára?* Aký mal na to dôvod? Odpovedať môžeme pomocou účelovej, ale aj príčinnej parafrázy: aby vyhovel rodičom, pretože si to želali rodičia. Umožňuje takéto chápanie schéma kauzálnych vzťahov?

Tu sme sa dostali k ďalšiemu kritériu rozlišovania účelu a príčiny. J. Kačala pri vysvetľovaní danej dištinkcie pracuje práve s kauzálnym, príčinným vzťahom: „Jeho elementárna schéma je: príčina – dej – následok. V koncovkej pozícii popri následku alebo namiesto neho môže stáť účel alebo prospech, a to sú práve významy prisudzované predložke *kvôli*. V takomto postavení veci stoja na svojom mieste: príčinu vyjadruje základná príčinná predložka *pre*, kým účel alebo prospech je obsahom účelovej predložky *kvôli*“ (Kačala, 2000a, s. 134). V uvedenom výklade nás zarazila zámena koncového bodu „následok“ za „prospech“, resp. „účel“. Bez primeranej argumentácie nie je možné takúto modifikovanú schému bezvýhradne prijať. Následok ako jav, stav vyvolaný, zapríčinený iným javom nie je prostým ekvivalentom účelu. Mohli by sme pripustiť, že účel obsahuje pojem následku ako jeden z komponentov, ale jeho váhu a miesto by bolo potrebné analyzovať. V istom vzťahu účel a príčina nepochybne sú, ale nepredpokladáme, že sú na opačných koncoch spomínanej kauzálnej schémy. Naopak, nazdávame sa, že majú spoločné pojmové komponenty. Na začiatku našej argumentácie dodávame, že význam príčiny (jazykovo stvárnovaný aj predložkami) chápeme spolu s F. Kočišom (1979, s. 301) ako dôvod, bezprostredný motív, pohnútku konania (deja).

Krátky slovník slovenského jazyka (2003, s. 794) ponúka túto definíciu účelu: zámer, zmysel, ku ktorému smeruje istá činnosť, cieľ. Zámer, zmysel deja/konania má podobu plánovaného cieľa, predvídaného výsledku, resp. následku (na rozdiel od realizovaného následku v kauzálnej schéme). Tento plánovaný cieľ je súčasne dôvodom, prečo sa dej uskutočňuje. Ak tieto aspekty spojíme do jednej definície, môžeme povedať, že účel má povahu perspektívneho, zamýšľaného cieľa, ktorý je dôvodom, príčinou alebo pohnútkou konania. Takže účel obsahuje aj aspekt cieľa, aj aspekt príčiny. J. Dolník (1997, s. 39) na príklade vety *Kvôli kariére odišla do Ameriky* ilustruje, že kauzálny moment koexistuje s komponentom účelu, cieľa (účelom aj

príčinou jej odchodu je kariéra). Ak tento výklad akceptujeme, nemôžeme hovoriť, že príčina a účel stoja na opačnom konci kauzálnej schémy (príčina a následok áno). Zároveň nemôžeme „nedostatočné“ rozlišovanie príčiny a účelu pri výstavbe niektorých jazykových útvarov považovať za „primitívnosť a mechanickú bezduchosť vyjadrovania“. Jestvujú vety, ktorých sémantika „stimuluje“ jednoznačné prejavenie aspektu (komponentu) cieľa v predložke *kvôli*: (1) *cestovali sme do mesta kvôli opernému predstaveniu* (aby sme ho videli; cieľ ako dôvod konania). V iných vetách nie: (2) *Na tú vernisáž išla kvôli nemu*. Istá osoba („on“) ako dôvod/cieľ návštevy vernisáže obsahuje viacej možností: jeho želanie, jeho prospech, jeho prítomnosť na vernisáži. V príklade (1) bol cieľ jednoznačne identifikovateľný. Ale aký komponent cieľa je v príklade (2)? Išla tam, **aby** mu vyhovela? Podľa M. Urbančoka (1960, s. 200) a F. Kočiša (1979, s. 303) kodifikovaný význam predložky *kvôli* predpokladá, že beneficiantom konania je osoba, vec pomenovaná substantívom nasledujúcim po predložke. Ak to bol komunikačný zámer hovoriacej, potom je to v súlade s kodifikáciou. Môžeme však cieľový komponent účelu interpretovať ako – „išla tam, **aby** ho videla, aby sa s ním stretla“. V tomto prípade je beneficiantom konania osoba v postavení gramatického subjektu, teda nie entita nasledujúca po predložke. Aj táto interpretácia je prirodzená a nazdávame, že napriek chápaniu M. Urbančoka a F. Kočiša nie je takýto význam predložky *kvôli* za hranicami kodifikácie. Alebo áno? Ak je beneficiantom konania osoba stvárnená ako gramatický subjekt, treba význam parafrázovať len v zmysle príčiny – „išla tam preto, lebo ho chcela vidieť“? Bolo treba v takom prípade použiť predložku *pre*? Teda *Na tú vernisáž išla pre neho*? Je z takej vety tento komunikačný zámer (vyjadrenie príčiny) jasný? Môžeme si predstaviť aj interpretáciu – „išla tam, **lebo** tam bol on“. Aj v tomto prípade bolo potrebné použiť predložku *pre*? Nemôže nastať kríženie významu príčiny s významom prospechu? Všimnime si, že vo vete (2) je explicitne vyjadrený len dôvod konania, teda „on“. Všetky cieľové, alebo príčinné špecifikácie, resp. aspekty tohto dôvodu sú na úrovni nášho domýšľania, dovysvetľovania celej situácie, resp. na úrovni špekulatívnej interpretácie komunikatívneho zámeru hovoriacej. Vieme si predstaviť komunikačnú situáciu, v ktorej hovoriaca chce jednoducho povedať, že DÔVODOM (preferenčne v zmysle cieľa, ale nielen) jej návštevy vernisáže bola istá osoba („on“) a väčší stupeň podrobnosti nie je relevantný, konkretizácia nie je jej komunikačným zámerom. Hovoriaca pre toto všeobecné chápanie dôvodu použila predložku *kvôli*. Všimnime si, že pri všetkých interpretáciách (aj cieľových) môžeme použiť spojku *preto*: preto, aby mu vyhovela; preto, aby ho videla; preto, lebo ho chcela vidieť; preto, lebo tam bol. Svedčí to o tom, že komponent dôvodu je v účelových významoch vždy prítomný a určité situácie neutralizujú dominanciu cieľového komponentu a zvýrazňujú komponent dôvodu, takže niekedy nevyklúčujú ani dve možnosti interpretácie.

Doteraz sme analyzovali vnútrojazykové faktory, ktoré F. Kočiš a J. Kačala uvádzajú ako dôvod toho, prečo používatelia pripisujú predložke *kvôli* nekodifikovaný príčinný (dôvodový) význam. Treba dodať, že ani jeden zo zistených faktorov autori nepovažujú za akceptovateľný alebo relevantný z hľadiska kodifikačnej praxe.

Ďalej sme analyzovali implicitne naznačené alebo explicitne vyslovené kritériá na rozlišovanie jazykovej dištingkcie príčina (dôvod) vs. účel (cieľ) konania. Usilovali sme sa ukázať (porov. aj Dolník 1997), že logickou úvahou vytvorený zreteľný protiklad príčina – účel v tejto podobe v jazyku nefunguje, ale že sa prejavuje skôr ako škálovateľná kategória v závislosti od typu a explicitnosti kontextu.

Teraz sa obrátíme k analýze argumentov, ktoré autori predložili proti používaniu predložky *kvôli*.

F. Kočiš (1979. s. 304) konštatuje, že vzhľadom na doklady ako *Stromy boli na vyhynutie kvôli presoleniu pôdy* a *Denne behám dva kilometre kvôli infarktu* treba „myšlienku o prípustnom odklone od normy v tomto prípade odmietnuť“, pretože „nemožno pripustiť, aby sa predložka *kvôli* s typickým cieľovým významom používala aj na vyjadrovanie príčinných okolností deja“. Z predchádzajúcej analýzy autora však vyplýva, že veta *Denne behám dva kilometre kvôli infarktu* nie je dokladom na nenáležitú použitie predložky *kvôli* v príčinnom význame, ale na nenáležitú použitie predložky *kvôli* v účelovom význame. Pri tejto vete nie je možná kauzálna parafráza, pretože nejedná sa o skutočnosť (infarkt nenastal), ktorá by bola príčinou deja. Je možná len účelová parafráza: **aby som nedostal** infarkt. Teda predložka je použitá v účelovom význame. Efekt neprijateľnosti, až komickosti vzniká preto, lebo kontext nie je sémanticky kompatibilný s účelovým významom predložky *kvôli* ako cieľom, zmyslom nejakej činnosti (aby niečo nastalo). Povaha opisovaného javu nedovoľuje jeho kultivované jazykové stvárnenie pomocou predložky *kvôli* ani v príčinnom, ani v účelovom význame. Môžeme sa len domnievať, že príkladmi typu *Behám denne dva kilometre kvôli infarktu* autor naznačuje, že používanie predložky *kvôli* v príčinnom význame neblaho vplýva aj na jej používanie v účelovom význame.

J. Kačala píše: „Vyjdeme z príkladu *kvôli chrípkovej epidémii sa dnes odohrajú iba dve ligové stretnutia*. Z vety je jasné, že chrípková epidémia sa tu predstavuje ako príčina, pre ktorú sa z celkového naprogramovaného súboru stretnutí môžu uskutočniť len dve. No označenie príčinnej okolnosti sa tu uvádza predložkou *kvôli*, ktorej bytostnou funkciou je vyjadrovať účel: v slovenčine predsa *konáme niečo kvôli rodičom*, to značí, konáme tak, aby rodičia boli spokojní. Rovnako *cestujeme do hlavného mesta kvôli návšteve operného predstavenia v Slovenskom národnom divadle*. V takých a podobných spojeniach je teda pravé miesto predložky *kvôli* v spisovnej slovenčine. A keďže si význam predložky *kvôli* uvedomujeme pred-

všetkým v rovine účelu, nemožno vylúčiť situáciu, že niektorí citlivejší používatelia vo svojom ešte „nezautomatizovanom“ jazykovom vedomí budú aj v citovanom príklade pri chrípkovej epidémii hľadať význam účelu: toto hľadanie je legitímne opreté o účelový význam predložky *kvôli*. A čo im vyjde? Že sa odohrajú iba dve ligové stretnutia, aby bola chrípková epidémia. To je, pravdaže, nezmysel, daný zamieňaním účelu s príčinou pri predložke *kvôli*“ (Kačala, 2000a, s. 133 – 134). Áno, interpretácia uvedenej vety ako „odohrajú sa iba dve ligové stretnutia, aby bola chrípková epidémia“ je naozaj nezmysel a nazdávame sa, že by vetu týmto spôsobom nikto „nedesifroval“, tobôž nie citlivejší používatelia. To by museli poprieť komplexný jazykový význam vety, ktorý sa vytvára za spoluúčasti všetkých jej zložiek a zmyslom ktorého je odraziť opisovanú objektívnu realitu. J. Dolník svojou analýzou citovaného odseku presvedčivo dokázal, že hrozba neporozumenia v skutočnosti nehrozí, pretože bola umelo vytvorená v rámci reflexívologického prístupu k jazyku: „Logiku nášho uvažovania nad jazykovým javom vnášame do jazykovej reality, aby v nej bol „poriadok“ (nedochádzalo k nedorozumeniu), ale tam je „poriadok“ (k nedorozumeniu nedochádza), lebo táto realita má svoju „logiku“. Jazyková realita je taká, že predložka *kvôli* sa používa v príčinnom aj účelovom význame, bez toho, aby sa vyjadrovanie znejasňovalo“ (Dolník, 2000, s. 218).

O tom, aký význam bude mať predložka *kvôli* význam, rozhoduje kontext:

Kvôli nemu sa na futbal oplati skutočne chodiť, predviedol to aj v domácom zápase proti ambicióznym Košiciam [Hospodárske noviny 2006]; *Podľa názoru ľudí je vínnik iba jeden... Práve kvôli nemu stratil slovenský futbal dôveru* [Hospodárske noviny 2007].

Napriek tomu, že z hľadiska kodifikácie iný význam ako účelový predložka *kvôli* mať nemôže, bohatý jazykový materiál dokazuje, že „iný“ význam v priebehu vývoja evidentne nadobudla. V príčinnom význame je predložka *kvôli* synonymná s predložkou *pre*, napr.: *Priznám sa, že na rukách mi ani tak nezáležalo ako na tvári, chcela som sa upraviť. Nie kvôli nemu, ale pre posilnenie vlastného sebavedomia* [K. Lászlavá]; *Potešilo ma to, ale radšej už choď, aby si nemal kvôli mne problémy. – To je maličkosť ... pre teba budem mať hoci aj problémy, – nesmelo hľadať slová* [Slovo 2007].

Druhý argument autora je postavený na istom presvedčení o nevyhnutnej alebo žiaducej podobe jazykového vedomia používateľov vo vzťahu k posudzovanej predložke: „Pri predložke *kvôli* ako druhotnej si zreteľne uvedomujeme jej motiváciu východiskovým slovom vôľa, a to prekáža, aby sme ju bez zábran upotrebovali ako príčinnú predložku“ (op. cit., s. 135). J. Dolník (2000, s. 219) v podstate vyvrátil aj tento argument poukazujúc na to, že mnohí používatelia žiadne zábrany súvisiace motiváciou predložky nemajú (neuvedomujú si ju), takže pre nich žiadnu prekážku pri požívaní predložky *kvôli* v príčinnom význame ani nemôže predstavovať. Tu by

sme len poukázali na to, že F. Kopečný (1973, s. 265) uvádza fakty svedčiace o dávnej deetymologizácii tejto sekundárnej predložky: zmena pôvodnej genitívnej rekcie na datívnu, nárečové podoby tejto predložky, napr. moravské *kvulivá/kvulěvá* (porov. Kočíšom spomínané západoslovenské *gevulivá*). K tomu by sme mohli doplniť aj slovenské nenormatívne podoby *kvuoli, kóli* (nielen vo výslovnosti, ale aj na písme).⁵

J. Dolník správne poukazuje na to, že stupeň motivácie/demotivácie určitého slova nemôžu všetci používatelia jazyka pociťovať rovnako, „čo je normálnym prejavom synchronnej dynamiky jazyka“ (op. cit. 219). Takže nemožno tvrdiť v mene všetkých príslušníkov jazykového spoločenstva, že si uvedomujú motiváciu predložky *kvôli* významom slova *vôľa*. Podobne by nebolo vhodné tvrdiť, že je povinnosťou používateľov rešpektovať za každých okolností kresťanskú motiváciu slova *krst* a vyhýbať sa frekventovaným spojeniam *krst knihy, krst cédečka*, porov. napr. reakciu jedného z čitateľov regionálnych novín na článok o krste knihy: „Veľmi ma zarmucuje ako potupujete slovo *krst* a jeho význam“ [<http://www.detva.biz/>]. Vývoj sémantiky slova *krst* išiel smerom k rozšíreniu jeho významového potenciálu, smerom k polysémii a nikomu nemožno zakázať tento významový potenciál využívať. Možno však súhlasiť s M. Pisárčikovou (1999), že netreba zabúdať ani na významovo blízke výrazy ako je *prezentácia, promócia, slávnostné uvedenie, vernisáž*. So zreteľom na predložku *kvôli* by sme analogicky mohli povedať, že pri vyjadrení príčinného významu by sa nemalo zabúdať na predložku *pre*.

Pristavme sa pri treťom dôvode proti prijatiu predložky *kvôli* v príčinnom význame: „Predložka *kvôli* neodôvodnene vytláča základnú príčinnú predložku *pre*, a tým v danej oblasti jazyka narúša stabilitu a rovnováhu“. Nazdávame sa, že je sporné tvrdiť, že nejaký prostriedok „neodôvodnene“ vytláča iný. Ak sa nejaký jazykový prostriedok objavuje v masovom meradle a napriek osvete jazykovedcov neustupuje, bude tu navidomoči iný dôvod ako ten, že časť používateľov vonkoncom nechápe, že nesmie označovať príčinu predložkou *kvôli*, „ktorej bytostnou funkciou je vyjadrovať účel“. Lexikálna sémantika a jej dynamika je vec, ktorá sa nedá naprogramovať a obrazne povedané nemožno prikázať slovu, aby sa správalo len v intenciách svojej „bytostnej funkcie“, a teda nederivovalo nenáležitý (z hľadiska priamočiarej logiky) význam. J. Dolník v tejto súvislosti konštatuje: „Jazyková realita je taká, že to, čo sa z reflexívno-logického hľadiska javí ako narušenie stability a rovnováhy so záporným výsledkom, je normálnym prejavom fungovania jazyka“ (op. cit., s. 220)

Záver: Predložka *kvôli* sa v jazykovej praxi používa nielen v kodifikovanom účelovom význame, ale aj v príčinnom význame, ktorý doterajšia kodifikácia nepri-

⁵ Aby sme predišli hrozbe, že sa nám pripíše zámer „prepašovať“ tieto podoby do slovníka, zdôrazňujeme, že tieto príklady uvádzame ako možné signály demotivácie sekundárnej predložky *kvôli*.

púšťa. Obidva významy sa vytvárajú a aj identifikujú v závislosti od slovného okolia predložky, a preto neporozumenie nehrozí. Na základe analýzy kauzálnych vzťahov a jazykových dokladov sme došli k presvedčeniu, že príčinný (dôvodový) význam predložky *kvôli* je logicky aj systémovo prijateľný. Nazdávame sa, že z hľadiska štýlovej určenosti je v súčasnosti tento význam neutrálny. Vzhľadom na jeho dlhoročné odmietanie z pozícií jazykovej kultúry, treba pripustiť možnosť, že časť používateľov slovenčiny ho považuje za nespisovný, subštandardný, prípadne hovorový (hoci posledný pohľad by boli, podobne ako názor o neutralnosti významu, v rozpore so súčasnou kodifikáciou). V príčinnom význame je predložka *kvôli* synonymná s predložkou *pre*. Pri jazykovom stvárnení osoby ako príčiny konania sa predložka *kvôli* v príčinnom význame používa preferenčne.

Literatúra

- DOLNÍK, Juraj: Spontánne zmeny a kultivovanie jazyka. In: Jazykovedný časopis, 1997, roč. 48, č. 1, s. 30 – 42.
- DOLNÍK, Juraj: Ku kritike reflexivnologickeho prístupu k spisovnému jazyku. In: Slovenská reč, 2000, roč. 65, č. 4, s. 214 – 221.
- Etymologický slovník jazyka staroslovenského. 12 (po рѣ1 – rasti). Red. A. Erhart a kol. Praha: Academia. 2004. 64 s.
- HORECKÝ, Ján: Vymedzovací význam predložky *pre* v slovenčine. In: Kultúra slova, 1978, roč. 12, č. 2, s. 44 – 47.
- KAČALA, Ján: Príčinný význam pri predložkách *pre* a *kvôli*. In: Kultúra slova, 2000a, roč. 34, č. 3, s. 132 – 136.
- KAČALA, Ján: Zachráňme predložku *pre*. In: Literárny týždenník, 2000b, roč. 13, č. 3, s. 3.
- KOČIŠ, František: Predložka *kvôli*, jej lexikálny význam a úzus. In: Kultúra slova, 1979, roč. 13, č. 9, s. 299 – 304.
- KOČIŠ, František: O význame a používaní druhotných predložiek *vďaka*, *zásluhou* a *vinou*. In: Kultúra slova, 1994, roč. 28, č. 4, s. 208 – 213.
- KOČIŠ, František: Má predložka *kvôli* príčinný alebo cieľový, resp. prospechový význam? In: Slovenská reč, 1996, roč. 61, č. 3, s. 189 – 192.
- KOPEČNÝ, František: Etymologický slovník slovanských jazyků. Slova gramatická a zájmena. Svazek 1. *Předložky*, koncové partikule. Praha: Academia 1973. 344 s.
- Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková. 4., dopl. a preprac. vyd. pripravili J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. Bratislava: Veda 2003. 988 s.
- ORAVEC, Ján: Predložka *pre* v dnešnej slovenčine. Kultúra slova, roč. 2, 1968, s. 129 – 135.
- PISÁRČIKOVÁ, Mária: Krst. In: Kultúra slova, 1999, roč. 33, č. 4, s. 256.
- Slovenský národný korpus – Verzia prim-4.0-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2009. Dostupný z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk>.
- Slovník slovenského jazyka III. diel. P – R. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1963. 912 s.
- URBANČOK, Milan: Používanie slova *kvôli*. In: Jazyková poradňa. 2. Red. G. Horák – J. Ružička. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1960, s. 200 – 201.

Miroslava Gavurová

SOCIOLINGVISTICKÁ CHARAKTERISTIKA LEXÉMY *SRANDA*

Gavurová, M.: The Sociolinguistic Characteristics of the Word *Sranda* (Fun). Slovenská reč, 75, 2010, pp. 170 – 178. (Bratislava)

The paper deals with both lexical and sociolinguistic analyses of the noun *sranda* (*fun* in English) belonging to the substandard variety of Slovak. The lexeme originally comes from the Czech but it has been loosing its connection to motivating vulgar Czech verb. Several agents contribute to the de-vulgarization of the word: its high frequency in usage, its presense in numerous syntactic constructions and idioms, and its function as motivating agent in word formation. Both the lexicographic records of the analysed lexeme and the results of the sociolinguistic questionnaire confirm the word *sranda* has been incorporated into Standard Slovak vocabulary as a word with positive connotations.

V príspevku sústreďujeme pozornosť na subštandardnú lexému *sranda*, jej lexi-kografické spracovanie a sociolingvistické parametre. Výber tejto lexémy za predmet nášho výskumu bol motivovaný otázkami vysokoškolských študentov odboru prekladateľstva a tlmočníctva o jej lexikálnom štatúte. Študenti vyjadrili pochybnosti nad vyhlásením jedného zo svojich pedagógov, že lexéma *sranda* patrí medzi vulgarizmy a v korektných prekladoch by sa nemala vyskytovať. Podľa nášho názoru sa však táto lexéma vyznačuje viacerými špecifikami, ktoré ju na jednej strane vyčleňujú zo spisovnej časti lexiky, na druhej strane predurčujú jej vysokú frekvenciu v bežných úst-ných a čiastočne i písomných prejavoch. Pokúsime sa tieto špecifiká nielen pomeno-vať, ale naznačiť aj perspektívu vývoja lexikologického štatútu tejto lexémy.

Podľa M. Považaja sa slovo *sranda* „pociťuje ako hrubé až vulgárne a navyše jeho zakončenie svedčí o tom, že nie je z domácej kuchyne, ale že je to pôvodom české slovo“ (Považaj, 1995, s. 54). Autor zároveň pripomína, že „najstarší doklad na slovo *sranda* máme z r. 1956 z diela R. Jašíka a častejšie sa začalo v umeleckej literatúre používať až v šesťdesiatych rokoch, a to najmä v dialógoch pri zachytení jazyka najmä mladej generácie“. (ibid.)

S tvrdením, že slovo *sranda* je vulgárne, hrubé, si dovoľíme polemizovať. Vychá-dzame pritom z viacerých definícií vulgarizmov a hrubých slov. Podľa autorov Lexi-kológie majú vulgárne slová „záporné citové zafarbenie. Vyjadrujú odmietavé stano-visko hovoriaceho k pomenovanej skutočnosti“ (Ondrus – Horecký – Furdík, 1980, s. 159). Iná definícia charakterizuje vulgarizmy ako slová, ktoré „pomenúvajú chúl-os-tivé alebo nechutné fyziologické javy v súvislosti s človekom“ (Mistrík, 1997, s. 82). Autori Slovníka súčasného slovenského jazyka (2006, s. 38, ďalej SSSJ) zachytávajú aj tabuizovanú lexiku, ktorú podľa nich „tvoria pomenovania označujúce spoločensky a kultúrne neprimerané postoje komunikujúcich – sú to všetko expresívne vyjadrenia

s negatívnym príznakom. Na najvyššom tabuizovanom stupni stoja vulgarizmy (skr. vulg.), slová, slovné spojenia, frazémy, ktoré pomenúvajú sexuálne orgány, názvy intímnych častí tela, sexuálne činnosti, ako aj oblasť vylučovania, napr. *čurák*, *dosrat' sa*. Kvalifikátorom hrubé slová (skr. hrub.) sa označujú spoločensky neprímerané, neslušné pomenovania, kliatby a nadávky, napr. *buzerant*, *cundra* (ibid.).

Ukazuje sa teda, že lexéma *sranda* nevyhovuje ani jednej z citovaných definícií tabuizovanej lexiky, vulgarizmov či hrubých slov. Nevyjadruje odmietavé stanovisko komunikantov k mimojazykovej skutočnosti, ani nepomenúva chúlостivé fyziologické procesy či orgány. Práve naopak, svojou sémantikou sa zaraďuje skôr k pozitívne hodnotiacim jazykovým prostriedkom, čo dokazujú aj početné kolokácie a diferencované komunikačné kontexty, ktorým sa v príspevku budeme venovať neskôr.

Lexikograficky lexému *sranda* zachytáva Slovník slovenského jazyka (1964, s. 215, ďalej SSJ), ktorý ju prekvapujúco nehodnotí ako vulgarizmus či hrubé slovo, ale ako „výraz z nižšej hovorovej vrstvy“. Definuje ju ako *zábavnú vec* a ako príklad jej použitia uvádza citát z diela R. Jašíka: „A predstavte si, že by sme tak umierali spolu, to by bola *sranda*“ (ibid.). Za povšimnutie iste stojí, že ani v tomto konkrétnom použití skúmaného substantíva v písomnom prejave, ktoré má zrejme na mysli aj M. Považaj, nemá lexéma *sranda* charakter vulgarizmu. Pozoruhodné ďalej je, že na rozdiel od substantíva *sranda* sa lexémy z príbuzného slovtvorného hniezda *srat' (sa)* (*sravec*, *sráč*, *sračka*, *sralo*)¹ hodnotia v SSJ ako vulgarizmy (vulg.). To dokazuje, že už v čase vydania SSJ (60. roky) mala lexéma *sranda* iný štatút ako motivačne príbuzné lexémy. Ďalšie paralely v subštandardnom, nie vo vulgárnom štatúte má lexéma *sranda* so slovesom *srat'*, ktoré je analogické jej českému motivantu. SSJ toto slovenské sloveso síce hodnotí ako vulgarizmus v primárnom význame, keď pomenúva fyziologické procesy, okrem tohto primárneho významu však SSJ uvádza aj prenesený význam slovesa *srat'* ako „s. na niečo, na niekoho nedbať, nestáť o niečo, niekoho“ a ako výraz z nižšej hovorovej vrstvy hodnotí spojenie „*to ma serie*, hnevá, mrzí“ (SSJ, 1964, s. 215).

Pokiaľ ide o neskoršie lexikografické zachytenie tejto lexémy, *sranda* sa nachádza aj v Krátkom slovníku slovenského jazyka (ďalej KSSJ) a Synonymickom slovníku slovenčiny (ďalej SSS), a to rovnako v ich tlačenej aj elektronickej verzii. KSSJ hodnotí substantívum *sranda* ako subštandardné a uvádza aj jeho derivát – adjektívum *srandovný* (KSSJ, 2003, s. 698). Synonymický slovník slovenčiny za synonymá substantíva *sranda* považuje lexémy *zábava*, *žart*, pri adjektíve *srandovný* radí substitúciu adjektívami *žartovný*, *veselý* a analogicky nahrádza „subšt. a vulg. *srandovne*“ lexémou *žartovne* (SSS, 2000, s. 677). Aj keď v SSS derivát *srandista* nenachádzame, v lingvistickej literatúre sa odporúčajú jeho spisovné synonymá: „*vtipkár*,

¹ O príbuznom slovtvornom hniezde uvažujeme vzhľadom na synchrónnu slovtvornú nemotivovanosť *srandy* v slovenčine, keďže ide o lexikálny import z češtiny. Slovenské sloveso *srat'*, ktoré je motivantom spomínaných spojení, nie je motivantom *srandy*.

figliar, šibal, beťár, žartovník, špásovnik, furták, potmehúd atď“. (Považaj, 1995, s. 54). Sloveso *srandovať* majú nahrádzať výrazy „*žartovať, vtipkovať, vtipkáriť, špásovať*, slovné spojenia *robiť si žarty, robiť si vtipy*, ale aj *robiť si dobrý deň, vystrájať všelijaké žarty, vystrájať kúsky, pestvá, huncútstva*, atď.“ (ibid.).

V súvislosti s analyzovanou lexémou *sranda* treba spomenúť ďalšiu synonymnú lexému, ktorá sa síce v slovníkoch pri hesle *sranda* neuvádza, ale v komunikačnej praxi sa používa(la) ako jej neexpresívne synonymum. Ide o lexému *švanda*, ktorú možno považovať rovnako za import z češtiny a ktorá je sémantikou a štatútom lexéme *sranda* veľmi blízka. SSJ považuje substantívum *švanda*, podobne ako lexému *sranda*, za výraz z nižšej hovorovej vrstvy a definuje ju ako „*vystrájanie žartov, vesele žartovanie, huncútstvo*“ (*Cesta bola samá švanda*. (Horák)). (SSJ, 1964, s. 476).

Dôkazom, že v prípade lexémy *sranda* ide len o relatívne nedávny import z češtiny, je podľa nášho názoru jej absencia v Historickom slovníku slovenského jazyka (HSSJ), zatiaľ čo príbuzné lexémy (*sráč, sračka, sračkavý, sranie, srat*) slovník uvádza (HSSJ, 2000, s. 431). Rovnako lexéma *sranda* absentuje aj v Etymologickom slovníku jazyka českého a slovenského (ES), kde nachádzame iba etymologickú analýzu motivujúceho slovesa *sráti* (ES, 1957, s. 467). Naproti tomu lexému *švanda*, ktorá takýto slovesný motivant nemá, slovník spracúva (c. d., s. 519).

Ďalší lexikografický záznam má lexéma *sranda* v Slovníku šarišských nárečí, kde sa uvádzajú príklady použitia vo vetách *Na srandu to povedal; Ľem si srandi robil* (Buffa, 2004, s. 257), ako aj motivované adjektívum *srandovní* (žartovní: *srandovní človek*, ibid.). V oboch prípadoch ide nepochybne o import z češtiny, ktorý sa stáva pevnou súčasťou nárečovej lexiky, a to vo vzťahu k pôvodnému nárečovému slovesu *srac* i jeho motivantu *sračka*, ktoré sa hodnotia ako pejoratívne (Halaga, 2002, s. 961). Takéto tendencie v nárečovej variete podľa nášho názoru potvrdzujú predpoklad, že k rovnakému procesu udomáčovania dochádza aj v spisovnej slovenčine, resp. jej štandardnej a subštandardnej variete.

Subštandardný charakter substantíva *sranda* spôsobil, že ju nenachádzame ani v Morfematickom slovníku slovenčiny, ani v Slovníku koreňových morfém slovenčiny. Keďže ide o importovanú lexému, morfematické hranice sa nepociťujú tak výrazne ako pri slovenských lexémach. Jej morfematická štruktúra by preto mohla vyzeráť takto: sr[and]-a. Substantívum *sranda* sa, samozrejme, vyznačuje špecifickým sufixom používaným vo východiskovej češtine. A práve táto špecifickosť sufixu importovanej lexémy zohráva jednu z dôležitých úloh v jej sociolingvistickej charakteristike. Nazdávame sa, že nesystémový charakter sufixácie prispieva k de-vulgarizácii lexémy a jej štandardizácii vo vzťahu k spisovnej časti slovnej zásoby.

Spomenuli sme už, že lexéma *sranda* je v slovenčine synchronne slovotvorne nemotivovaná. Vo východiskovej češtine je jej motivantom sloveso *srát*, ktoré sa z hľadiska expresivity a emocionálnosti hodnotí ako vulgarizmus. Jeho pôvod je

praslovanský, no súvisí ešte so staroindoeurópskym *sárati*, *sravati* vo význame *tečie*. Jeho koreň má rovnaký pôvod ako adjektívum *škaredý* (porov. Holub – Kopečný, 1952, s. 370). Vysoká frekventovanosť lexémy *sranda* v subštandardných prejavoch, jej prevzatý charakter, bohaté slovtvorné hniezdo ako aj jej zapojenie do viacerých ustálených syntaktických konštrukcií však spôsobili, že jej motivant sa síce dá pomerne jednoznačne identifikovať, v bežnej komunikácii sa však neuvedomuje.²

Predpoklad, že *sranda* je veľmi živou a frekventovanou lexémou, potvrdzuje aj existencia jej slovtvorného hniezda s viacerými motivátmi. Lexikograficky zachytené je len adjektívum *srandovný* (KSSJ, SyS) a adverbium *srandovne* (SSS), ale vysokú frekvenciu použitia majú aj ďalšie deriváty: *srandista*, *srandovať*, *srandička*. Okrem nich sme v Slovenskom národnom korpuse (verzia prim-4.0-public-all) zaznamenali aj ďalšie deriváty, jednak od východiskovej lexémy *sranda*, jednak už od jej derivátov, v celkovom počte 3064 výskytov.³ Od slovesa *srandovať* sa utvorili jeho dokonavé vidové pendanty *zasrandovať*, *posrandovať*, modifikačné *nesrandovať*, deverbatívum *srandovanie*, objavuje sa dokonca ďalšie sloveso *srandičkovať*, derivované od *srandičiek* a s istou mierou deminutivizácie oproti základnému *srandovať*. Okrem adjektíva *srandovný* zaznamenávame aj iné adjektíva, ktorých motivantmi sú však už deriváty substantíva *sranda*: od *srandistu* vzniklo *srandistické* (veci, kapela), od *srandičiek* *srandičková* (atmosféra). Adjektívum *srandovný* sme zaznamenali aj v negovanej podobe *nesrandovný* a v komparatíve a superlatíve – *srandovnejší*, *najsrandovnejší*, čo naznačuje jeho zaraďovanie do systému adjektív. Okrajovo sa objavujú lexémy *srandoviny/srandovinky*, *antisrandovne* (*naladení*), *polostrandovne* (*a polovážne*), kompozitum *srandachlap* či *smutno-srandovný* (román).

Lexéma *sranda* sa stala súčasťou ustálených konštrukcií a kolokácií: *taká príjemná* (*veľká*, *strašná*) *sranda*, *byť za každú srandu*, *byť* (aspoň) *sranda* vo variante *je s ním aspoň sranda*, *kopec srandy*, *najväčšia sranda je, že...* (zaujímavé na tom je...); *nie je to až taká sranda* (ľahké, smiešne...), *to je dobrá sranda* (to je zaujímavé), *to nie je žiadna sranda/ to je iná sranda*, (to je už niečo iné, ťažšie, náročnejšie), *končí sranda*, *robiť si srandu*⁴, *urobiť/povedať* (len) *zo srandy*; *užiť si srandu* či *paremické Sranda musí byť, aj keď na chlieb nebude*; *Každá sranda niečo stojí*. Netreba zabudnúť ani

² V tejto súvislosti chceme spomenúť teóriu motivácie J. Furdíka (2008, s. 59 . 60), v ktorej autor uvažuje aj o existencii expresívnej motivácie (Furdík, 2008, s. 59 – 60) a o jej zmenách. Ako príklad uvádza lexému *huncút*, ktorá ako pôvodný import z nemčiny (*hundsfluss* – *psia noha*) fungovala ako „*hlboko urážlivý názov: koho nazvali huncútom, ten bol exkomunikovaný z dobrej spoločnosti. Postupne sa táto veľmi silná, záporná expresívna motivácia oslabovala a dnes huncútom nazveme živé, pohyblivé, ale pritom veľmi milé dieťa a vyjadríme tým kladný vzťah*“ (c.d., s. 75). Domnievame sa, a ďalšia analýza to ukazuje, že k podobnej zmene expresívnej motivácie došlo aj pri lexéme *sranda*, ktorá aj napriek motivujúcemu českému vulgarizmu v slovenčine nemá negatívny hodnotiaci charakter a nefunguje ako vulgarizmus.

³ Na ilustráciu významu a použitia týchto lexém uvádzame pri niektorých z nich aj najbližší kontext.

⁴ KSSJ uvádza len spojenie *robiť srandu*.

na prechod substantíva *sranda* k partikulám v iníciaľných pozíciách viet, napr. *sranda, ako niekto dokáže...*; *Bez srandy/Bezrandy, je to skvelý pocit*; *Srandy nabok/bokom*. V niektorých kontextoch sa substantívum *sranda* sémanticky vyprázdňuje a nadobúda konkrétne význam až v jednotlivých kontextoch, napr. *...a podobné srandy*; *sú to také konverzačné/nezhubné/divné srandy* (kožné výrastky); *všelijaké srandičky*; *virtuálna sranda v oblasti zvuku, celá sranda* (podujatie) atď.

Predchádzajúca lexikografická analýza ukázala komplexnosť stanoveného výskumného problému, preto sme chceli zistiť, aký postoj majú k lexéme *sranda* komunikanti. Uskutočnili sme preto sociolingvistickú anketu⁵, ktorá sa zameriavala jednak na zistenie vzťahu respondentov k lexéme *sranda*, na analýzu jej komunikačného štatútu a rovnako aj na otázku potenciálnych substitúcií lexémy i jej derivátov. Respondentom sme položili o lexéme *sranda* viacero otázok. Chceli sme zistiť, či uvedenú lexému vo svojom prejave používajú a v akých komunikačných situáciách (otázky č. 1: Používate slovo *sranda* vo svojom prejave? a č. 2: Ak áno, v ktorých situáciách ho použijete?)

Rozlišovali sme pritom medzi ústnou a písomnou formou prejavu. Brali sme tiež do úvahy kritérium sociálneho statusu komunikačných partnerov (nadriadené, staršie osoby vs. rovnocenné, podriadené, mladšie osoby) a s tým súvisiacu formálnu či neformálnu štylizáciu. Otázkou č. 3: Prekáža vám, keď slovo *sranda* používajú aj ostatní? sme chceli zistiť, ako respondenti hodnotia fakt, keď spomínanú lexému použijú ich komunikační partneri.

Otázkou č. 4: Keby ste mali nahradiť slovo *sranda*, ktoré výrazy by ste použili? sme štylizovali v nadväznosti na lexikografické spracovanie lexémy *sranda* v KSSJ, ktorý ju považuje za subštandardnú a ako jej spisovné náhrady uvádza lexémy *zábava*, *žart*; *huncútstvo*, *pestvo* (KSSJ, 2003, s. 698). V tejto otázke sme preto uvedené lexémy ponúkli respondentom na výber v prípade potenciálneho nahradenia substantíva *sranda*. Poznnamenávame, že okrem týchto ekvivalentov majú podľa lingvistov nahrádzať lexému *sranda* ďalšie, štylisticky neutrálne lexémy *vtip*, *kúsok*, hovorové slová *figel*, *špás*, *beťárstvo*, ďalej „expresívne slovo *huncútstvo*, hovorové expresívne slová *kanada*, *psina* atď.“ (Považaj, 1995, s. 54). Ukazuje sa, že slovenčina disponuje naozaj bohatým synonymickým radom aj v prípade lexémy *sranda*; otázkou však zostáva, do akej miery sú tieto synonymá komutatívne v kontextoch, pre ktoré je substantívum *sranda* príznačné. Zrejme len ťažko môžeme očakávať použitie niektorých navrhovaných pendantov u mladších používateľov, ktorí ich hodnotia skôr ako archaizmy.

Pri hesle *sranda* sa v KSSJ uvádzajú aj ustálené spojenia, ktorých je táto lexéma súčasťou: *robiť*, *zažiť srandu*, *rozprávať srandy*. Preto sme do našej sociolingvistickej

⁵ Anketa sa uskutočnila na vzorke 50 respondentov, v rozpätí od 19 do 65 rokov, pochádzajúcich alebo študujúcich v regióne Prešova. Primárnym zámerom bolo využiť diferenciačný znak vzdelania a pohlavia respondentov; výsledky ankety však boli natoľko jednoznačné, že sme od týchto diferenciácií pri hodnotení upustili a spomíname ich iba marginálne.

ankety zaradili aj otázku č. 5: Skúste nahradit' nasledujúce spojenia..., v ktorej mali respondenti nahradit' slovníkom uvádzané spojenia inými adekvátnymi výrazmi. Kodifikácia v slovníku ponúka riešenie v podobe výrazov (rozprávať) *veselé historky*, *vtipy*.

Posledná otázka našej ankety, otázka č. 6: Považujete slovo *sranda* za a) bežné, b) expresívne, citovo zafarbené, c) vulgárne, hrubé?, sa týkala lexikálneho štatútu lexémy a jej hodnotenia respondentmi z hľadiska emocionálnosti a expresivity. Respondentom sme ponúkli možnosť výberu medzi štatútom nepríznačového, expresívneho a vulgárneho slova so stúpaním na osi – expresívnosť/vulgárnosť – expresívnosť/vulgárnosť.

Vyhodnotenie sociolingvistickej ankety

Otázka č. 1: Používate slovo *sranda* vo svojom prejave? Áno – 45, Nie – 5

Otázka č. 3: Prekáža vám, keď slovo *sranda* používajú aj ostatní? Áno – 4, Nie – 46

Takmer jednohlasnosť odpovedí na tieto dve otázky a ich vzájomný súvis nás viedli k tomu, aby sme ich vyhodnotili súčasne. V prvej otázke 45 respondentov (90 %) potvrdilo, že vo svojom prejave lexému *sranda* používa; piati opýtaní (10 %) na otázku odpovedali negatívne. Napospol ide o starších respondentov (48 – 65 rokov). Tento výrazný nepomer v prospech pozitívnej odpovede dokazuje, že v prípade lexémy *sranda* došlo k demotivácii od motivujúceho českého vulgarizmu. Motivant je síce jasný, po dlhšej úvahe a detailnejšej analýze by ho zrejme väčšina komunikantov dokázala určiť, ale v bežnej komunikácii si ho používatelia už neuvedomujú. V opačnom prípade by iste volili namiesto lexémy *sranda* iné ekvivalenty a nepoužívali by ju v takom rozsahu a v takých diferencovaných komunikačných situáciách a kontextoch (por. napr. výsledky vyhľadávania v SNK).⁶

Odpovede na otázku č. 3 takmer kopirovali výsledky z otázky č. 1, aj keď nie vždy u tých istých respondentov. Až 46 opýtaným (92 %) neprekáža používanie tohto substantíva ich komunikačnými partnermi, štyrom (8 %) jej používanie ostatnými prekáža. V ich prípade nešlo vždy o respondentov, ktorí lexému *sranda* nepoužívajú (5 respondentov z otázky č. 1); len trom z nich táto lexéma prekáža v prejavoch komunikačných partnerov, ďalším dvom skúmaná lexéma u ostatných neprekáža, hoci sami ju nepoužívajú. Jeden respondent (muž, 68 r.) neakceptuje použitie lexémy *sranda* ostatnými, hoci, paradoxne, on sám ju používa.

Otázka č. 2. Ak áno (ak slovo *sranda* používate vo svojom prejave), v ktorých situáciách ho použijete?:

a) v hovorenom prejave s nadriadenými, staršími osobami

b) v hovorenom prejave s rovnocennými, podriadenými, mladšími osobami

⁶ Na ilustráciu tiež uvádzame, že vyhľadávač Google našiel na slovenských stránkach 429 000 výskytov zadaného hesla *sranda*, derivát *srandička/srandičky* 159 000 krát, na substantívum *srandista* našiel 32 000 stránok, pri adjektíve *srandovný* 12 500 výskytov a sloveso *srandovať* sa vyskytovalo 1400 krát.

c) vo formálnych písomných prejavoch (napr. v oficiálnom styku a pod.)

d) v neformálnych písomných prejavoch (napr. pri čítaní, v e-mailoch a pod.)

Na uvedenú otázku odpovedalo niekoľko respondentov zakrúžkovaním viacerých možností, hoci podľa inštrukcií mali označiť iba jednu z nich. Akceptovali sme však aj takýto postup, keďže v tomto prípade ide o špecifickú otázku, pri ktorej sa zvolením jednej odpovede nevyklučuje súčasne iná odpoveď a teoreticky môžu platiť všetky odpovede naraz. Respondenti si väčšinou vybrali neformálne typy ústneho (odpoveď b – 39 respondentov – 78 %) a písomného prejavu (odpoveď d – 21 respondentov – 42 %, logicky to boli najmä opýtaní z mladšej vekovej kategórie) za tú komunikačnú situáciu, kde lexému *sranda* používajú. Pokiaľ ide o neformálne písomné prejavy, mladí respondenti mali na mysli zrejme svoju internetovú komunikáciu, ktorá je charakteristická existenciou špecifického sociolektu jej účastníkov. Len šiesti opýtaní (12 %) by lexému *sranda* použili v hovorenom prejave s nadriadenými a staršími ľuďmi; v oficiálnom styku (teda formálnej písomnej komunikácii) by ju nepoužil žiadny respondent. To dokazuje, že komunikanti vnímajú štylistickú príznakovosť tejto lexémy a pripisujú jej istú mieru nespisovnosti. Uvedené výsledky čiastočne potvrdzujú slová M. Považaja, že „sféra používania slova *sranda* a jeho odvodenín je obmedzená na oblasť súkromného rečového styku s veľmi uvoľneným prejavom. Tieto slová však v nijakom prípade nepatria do verejných prejavov. Ten, kto používa tieto slová vo verejnosti, vydáva svedectvo aj o miere svojej jazykovej kultúrnosti a jazykového vkusu“ (Považaj, 1995, s. 54). Aj napriek tomu, resp. práve preto (ako dôsledok idiolektu komunikanta) možno zachytiť toto slovo aj vo verejných prejavoch, („*robiť si srandu a posmech*“), alebo ako súčasť novinového titulku (*U nás je srandu*).

Na otázku č. 4. Keby ste mali nahradiť slovo *srandu*, ktoré výrazy by ste použili?

a) *zábava* b) *špás* c) *huncútstvo* d) *pestvo*

boli odpovede opäť takmer jednoznačné: 40 respondentov (80 %) si vybralo ekvivalent *zábava*, 8 respondenti si zvolili slovo *špás* (16 %) a piati slovo *huncútstvo* (10%)⁷. Predpokladáme, že posledný variant *pestvo* pôsobil na respondentov ako príznakový, archaický, keďže ho nezvolil ani jeden respondent.

Pri otázke č. 5: Skúste nahradiť nasledujúce spojenia: *robiť srandu*, *zažiť srandu*, *rozprávať srandy*, *srandovný* sme od respondentov chceli najväčší individuálny vklad a úsilie. Požadovali sme od nich substitúciu slovných spojení, no na rozdiel od otázky č. 4 sme im neponúkli možnosti. Preto pri tejto otázke nastala najväčšia variantnosť odpovedí, od spisovných (*žartovať*) až po subštandardné (*robiť prču*, *kecat*), od bežných (*baviť sa*) až po umelo znejúce konštrukty (*robiť zábavu*, *zažiť*

⁷ Pri tejto otázke sme opäť akceptovali, že niektorí respondenti zakrúžkovali viacero odpovedí.

smiech), od syntetických tvarov (*vtipkovať*) po analytické (*zažiť vtipný deň, byť super*). Respondentmi navrhované varianty sa pri ponúknutých výrazoch opakovali (tu označené **boldom**). Ukázalo sa tak, že zatiaľ čo pri spojeniach so subštandardnou lexémou *sranda* je diferencovanosť jednoznačná (*robiť srandu – zažiť srandu – rozprávať srandy*), pri ich nahradení spisovnými variantmi dochádza k nivelizácii rozdielov a istej unifikácii výrazov (navrhované *zabávať (sa), baviť (sa), vtipkovať* pri viacerých spojeniach). Uvádžeme prehľad jednotlivých variantov, ktoré respondenti pri substitúcii použili.

Robiť srandu – *robiť zábavu, r. žarty, r. posmech, r. prču, r. cirkus, r. humor, r. náladu, r. somarinu, zabávať, zabávať sa, baviť, žartovať, srandovať, posrandovať, byť zábavný, špásovať, vtipkovať*.

Zažiť srandu – *baviť sa, zabaviť sa, zabávať sa (vtipne), pozabávať, zažiť švandu, z. niečo smiešne, z. zábavu, z. fór, z. špás, z. vtipný deň, z. somarinu, z. smiech, zasmiať sa, zašpásovať, vystrelit' si z niekoho, bolo/bude super*.

Rozprávať srandy – *zabávať, vtipkovať, žartovať, r. vtipy, r. historky, r. veselé veci, r. žarty, r. zábavné príhody, r. somariny, srandovať, špásovať, pobaviť iných, baviť niekoho, rozptyľovať; kecať, trepať, trieskať*.

Srandovný – *smiešny, zábavný, vtipný, žartovný, veselý, šibal*.

Vo všeobecnosti možno konštatovať pomerne veľkú invenciu respondentov, naša sonda však neumožňovala zistenie, či sú uvedené spojenia reálne prítomné v komunikácii alebo ide len o teoretickú substitúciu pre potreby ankety. Najnižšiu mieru variantnosti sme zaznamenali pri adjektíve *srandovný*, pri ktorom boli zároveň všetky substituujúce varianty spisovné. Pri ostatných spojeniach sme zachytili aj subštandardné deriváty lexémy *sranda* (*srandovať, posrandovať*), čo naznačuje, že respondenti nepociťovali potrebu nahradiť spojenia so skúmanou lexémou inými výrazmi, lebo túto lexému ako vulgarizmus/hrubé slovo nevnímajú. V prospech tohto tvrdenia čiastočne hovorí aj umelosť niektorých navrhovaných konštrukcií; respondenti teda nedokázali poskytnúť iný, reálny variant namiesto spojenia so subštandardnou *srandou*.

V poslednej otázke č. 6: Považujete slovo *sranda* za: a) bežné, nepríznačné, b) expresívne, citovo zafarbené, c) vulgárne, hrubé? sa k možnosti, že lexéma *sranda* je nepríznačová, priklonilo 33 respondentov (66%), za expresívnu ju považuje 15 respondentov (30%) a len dvaja ju považujú za vulgarizmus (4%). Dve tretiny respondentov teda substantívum *sranda* považuje za bežnú súčasť lexiky, čo dokazuje aj vysoká frekvencovanosť lexémy.

Výsledky našej sociolingvistickej ankety nepotvrdili názor niektorých lingvistov, podľa ktorého je lexéma *sranda* hrubá, vulgárna. Naopak, respondenti vnímajú túto lexému skôr neutrálne, resp. pozitívne (otázky č. 1, 3, 6). Na jej substitúciu využívajú buď jeden synonymný spisovný výraz (otázka č. 4 – lexéma *zábava*), alebo,

v prípade ustálených spojení, identické výrazy pre kódovanie rôznych významov (*baviť (sa)*, *zabávať (sa)*). Nezriedka sa objavujú také spojenia, ktoré pôsobia skôr ako fiktívne konštrukty, nie ako reálne vyjadrenia (otázka č. 5 – *zažiť špás*, *rozprávať veselé veci*). Ide podľa nás o dôkaz toho, že uvedené kontexty a kolokácie sú príznačné pre lexému *sranda* a jej substitúcia v nich nie je vždy ľahká. Sú to zväčša kontexty typické pre hovorené a písomné prejavy neformálneho charakteru (otázka č. 2).

Výsledky ankety aj našej teoretickej analýzy nás oprávňujú vysloviť predpoklad, že sa lexéma *sranda* aj napriek výhradám niektorých jazykovedcov stáva pevnou súčasťou lexikálnej zásoby slovenčiny ako – z hľadiska expresivity a emocionálnosti – skôr pozitívne hodnotiacia lexéma. Prispievajú k tomu viaceré faktory: proces jej devulgarizácie, synchronna slovotvorná nemotivovanosť, existencia bohatého slovotvorného hniezda, ako aj zapojenie do charakteristických syntaktických konštrukcií a komunikačných kontextov.

Použitá literatúra:

- BUFFA, Ferdinand: Slovník šarišských nářečí. Prešov: Náuka 2004. 350 s.
- FURDÍK, Juraj: Teória motivácie v lexikálnej zásobe. Ed. Martin Ološtiak. Košice: LG 2008. 95 s.
- HOLUB, Josef – KOPEČNÝ, František: Etymologický slovník jazyka českého. Praha: Státní nakladatelství učebnic 1952. 575 s.
- MACHEK, Václav: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha: ČAV 1957. 627 s.
- HALAGA, Ondrej R.: Východoslovenský slovník. 2. diel (P – Z). Prešov: Universum 2002. s. 631 – 1393 s.
- Historický slovník slovenského jazyka. R – S. Red. Milan Majtán. Bratislava: Veda 2000. 690 s.
- Krátky slovník slovenského jazyka. Red. Ján Kačala – Mária Pisárčiková. 4. vyd. Bratislava: Veda 2003. 985 s.
- MISTRÍK, Jozef: Štylistika. Bratislava: SPN 1997. 3. vydanie. 598 s.
- ONDRUS, Pavel – HORECKÝ, Ján – FURDÍK, Juraj: Súčasný spisovný jazyk – Lexikológia. Bratislava: SPN 1980. 1. 232 s.
- POVAŽAJ, Matej: O slove *sranda* a jeho odvodeninách. In: Kultúra slova, 1995, roč. 29, č. 1, s. 54 – 55. Slovník slovenského jazyka IV (S – U). Ved. red. Štefan Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1964. 760 s.
- Slovník slovenského jazyka IV. Ved. red. Štefan Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1964. 759 s.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. Red. Klára Buzássyová – Alexandra Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1134 s.
- Slovenský národný korpus. verzia– prim-4.0-public-all. Bratislava: JÚLŠ SAV 2009.
- SOKOLOVÁ, Miloslava – MOŠKO, Gustáv – ŠIMON, František – BENKO, Vladimír: Morfematický slovník slovenčiny. 1. vyd. Prešov: Náuka 1999. 530 s.
- SOKOLOVÁ, Miloslava – OLOŠTIK, Martin – IVANOVÁ, Martina a kol.: Slovník koreňových morféme slovenčiny. 1. vyd. Prešov: FF PU 2005. 584 s.
- Synonymický slovník slovenčiny. 2. vyd. Red. Mária Pisárčiková. Bratislava: Veda 2000.

Mira Nábělková: *Slovenčina a čeština v kontakte. Pokračovanie príbehu*. Bratislava – Praha: Veda, vydavateľstvo SAV – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze 2008. 364 s.

Čitateľom na obidvoch stranách rieky Moravy sa dostala do rúk pozoruhodná knižka Míry Nábělkovej o kontaktoch slovenčiny a češtiny aj češtiny a slovenčiny. Keď hovorím o obidvoch smeroch porovnávania a kontaktu, nie je to len preto, aby sa v tomto vyjadrení odrazila korektnosť v symbolickej rovine vzťahov, ktoré sú predmetom autorkinho záujmu. Zodpovedá to, ako sa nazdávam, aj reálnemu obsahu knihy napriek tomu, že autorka neraz poukazuje na rozličné asymetrie vo vzťahoch Slovákov a Čechov. Máme pred sebou po všetkých stránkach obsažné dielo. A napriek tomu, že čiastkové výsledky publikovala autorka priebežne už takmer dvadsať rokov, dielo ako celostná kompozícia predstavuje novú kvalitu, ktorá sa nerodila krátko ani ľahko. Zaslúži si pozorných čitateľov, schopných opakovane sa doň zahľubiť či zahlbovať. Som presvedčená, že sa im to opláti.

Poznáme predchádzajúce práce M. Nábělkovej, napr. vynikajúcu monografiu *Vzťahové adjektíva v slovečine* (1993), aj významný vklad tejto autorky do syntetického diela *Dynamika slovnej zásoby slovenčiny* (Horecký – Buzássyová – Bosák a kol., 1989).

Pri prezentácii recenzovanej knižky v Univerzitnej knižnici v Bratislave som si dovoľila označiť knižku Míry Nábělkovej *Slovenčina a čeština v kontakte* „Opus Magnum tejto autorky“ aj to, že je to, „svojská analytická kronika kontaktov slovenčiny a češtiny“. V diele ide o zachytenie kontaktov týchto jazykov vo veľmi významnej časovej etape od rozdelenia Česko-Slovenska a vzniku samostatných štátov Slovenskej republiky a Českej republiky, teda od r. 1993 do našej bezprostrednej súčasnosti. Obsah knižky dobre signalizuje aj priliehavý podnadpis – Pokračovanie príbehu. Kontakt a vzťah slovenčiny a češtiny a kontakt nositeľov týchto jazykov má totiž, ako je dobre známe, veľmi dlhú dejinnú dimenziu. Svojským spôsobom spláca autorka dlh aj vzťahu slovenčiny a češtiny v dávnejšej minulosti, a to kapitolkou *Bibličtina na Slovensku v 20. storočí*. V knihe však autorku zaujíma predovšetkým pokračovanie príbehu národov a ich jazykov v poslednom dvadsaťročí. V recenzii sa zameriam na toto obdobie. Pokúsim sa uviesť niekoľko postrehov o knižke ako celku a o prácach Míry Nábělkovej, ktoré reflektujú kontakt slovenčiny a češtiny aj češtiny a slovenčiny v úseku krátko pred rozdelením Česko-Slovenska do súčasnosti (1991 – 2008). Je to možno v dejinách našich národov a ich štátnych

útvarov iba zlomok času. Ale vieme, že to bola a je etapa nabitá husto po sebe idúcimi udalosťami, činmi a emóciami jednotlivcov aj rozličných sociálnych skupín obyvateľov, nositeľov jedného aj druhého jazyka. A tie sa reflektujú aj v jazyku.

Prvou témou Míry Nábělkovej, prítomnou v tomto príbehu na pokračovanie skôr v bibliografickom odkaze, je štúdia *Metakomunikačné vyjadrovanie ako indikátor jazykového vedomia*, ktorá odznela na konferencii v Banskej Bystrici v r. 1991 s názvom Všeobecné a špecifické otázky jazykovej komunikácie. Štúdia bola zameraná na určenie jazykových prostriedkov, ktoré používatelia jazyka pokladajú za potrebné vo svojich komunikátoch tematizovať a komentovať. Autorke ide o sledovanie tejto témy ako reflektujúcej jazykové vedomie hovoriacich. Štúdia predznamena aj jeden ďalší, blízky okruh – v prvej kapitole: *Paralelné slovenské a české texty ako nový prvok v spoločnom jazykovom priestore*. Ako svedectvo tých čias a meniacej sa spoločenskej situácie už od r. 1991 môžu slúžiť informácie o tom, ako paralelné názvy vznikali najprv na rozličných druhoch výrobkov zahraničných firiem ako ústretový komerčný krok a ako sa postupne stávali realitou v stĺpcoch viacjazyčných textov na výrobkoch. Rok 1993, neskôr rok 1995 (zákon o štátnom jazyku SR) boli istými, ale nie jedinými medzníkmi. Autorka si všíma paralelné slovenské a české texty, ich fungovanie v rozličných komunikačných sférach, z odbornej komunikačnej sféry napríklad texty z filozofie a psychológie v knižných publikáciách, ktorých vydavateľa počítajú s čitateľmi v oboch republikách. V paralelných krátkych komunikátoch výrobkov a rozličných označeniach M. Nábělková vidí možnosť konfrontácie slovenčiny a češtiny v každodennom živote. Zaznamenáva aj ohlasy, aj negatívne pocity niektorých čitateľov takýchto paralelných textov. Zdali sa im zbytočné. Ako predmet výskumu sa táto téma môže zdať niekomu banálna, ale ako vhl'ad do jedného z prvkov jazykového kontaktu v každodennom živote, teda ako súčasť každodennosti (ako sociologického javu) nepokladám túto tému za nezaujímavú. Okrem toho skúmané texty sú jedným z materiálových zdrojov bivalentných jazykových prostriedkov, ktoré majú v skúmaných jazykoch rovnaký význam a rovnakú spájateľnosť.

Povšimnutie si zaslúžia netradičné dva úvody knižky (Miesto úvodu; Úvod) a potom aj úvody k jednotlivým kapitolám. Čitateľ v nich nájde veľa súvislostí, začlenenie tém jednotlivých kapitol do širších kontextov – lingvistických, terminologických, spoločenských, dobových. V knihe je vhodne vybraný ako medzník rok 1993. Značí uzavretie širokej a svojím spôsobom špecifickej a unikátnej slovensko-českej a česko-slovenskej dvojjazykovosti (Horeckého termín), na rozdiel od termínov dvojjazyčnosť, bilingvizmus. Míra Nábělková používa tento termín v tom istom význame a zmysle, ako termín zaviedol J. Horecký. Dvojjazykovosťou sa nazýva komunikácia, keď každý z účastníkov hovorí svojím jazykom a pritom si navzájom rozumejú. Medzníkom 1993 sa otvorilo čosi nové – a práve to nové je predmetom posudzovanej knižky.

Text *Miesto úvodu* možno vnímať ako filozofiu celého diela. Formálne aj vecne sa tu stručne naznačuje obsah jednotlivých kapitol, ale aj všetky závažné súvislosti – nesamozrejmosť intenzívneho slovensko-českého kontaktu, ktorú si uvedomujeme v nasledujúcich rokoch; asymetria vzájomných vzťahov, ktorá bola takou vždy a zatiaľ stále trvá – slovenskí používatelia ľahšie prijímajú české lexikálne jednotky vyplývajúce z kontaktu, väčší počet Slovákov akceptuje hodnoty českej kultúry, než je to naopak. Nemožno tu však priveľmi generalizovať. Práve recenzovaná knižka M. Nábělkovej prináša rad zaujímavých doplnení o slovakizmoch v češtine v rámci komunikácie v českom prostredí súčasných rokov. Za veľmi hodnotnú zložku knižky M. Nábělkovej pokladám programovú pribehovosť i „pribehovosť“ tohto diela: sledovanie rozvíjania „osudov“ vzťahu slovenčiny a češtiny, výrazné úsilie zachytiť tento vzťah ako postupnosť zmien. Užitočné sú z tohto hľadiska dátumy publikovania jednotlivých štúdií, aj, pravdaže, bohaté poznámkové aparáty, keď bolo potrebné zaujať aktuálnejší pohľad a zaznamenať novší stav.

Pred našimi očami sa premietajú nové špecifické prejavy fungovania slovensko-českých, ale aj česko-slovenských kontaktov meniacej sa jazykovej situácie (vrátane statusu jazykov). Spolu s Mírou Nábělkovou pokladám za podstatný fakt posunu zorného uhla, keď sa ako výskumníčka presunula zo slovenského do českého prostredia. Cenné na knižke M. Nábělkovej je úsilie preniknúť hlbšie do vývinu spoločenského a percepčného bilingvizmu. Tento cieľ sa jej podarilo veľmi dobre splniť. Jej text poskytuje celkom nový obraz o jazykových vzťahoch, ktorý je taký aj vďaka bohato zaznamenaným rozličným postojom prezentovaným v tlačených textoch, a najmä v internetových diskusiách, ktoré poskytujú bádateľovi bezprostredné postoje účastníkov, neskresľované laboratórnymi podmienkami výskumnického rámcovania získavaných informácií. Vďaka nim je Nábělkovej kniha aj plastickým sociokultúrnym obrazom. Aj táto stránka recenzovanej knižky si zaslúži vysoké ocenenie. Je príspevkom k mentálnym mapám mapujúcim zvolený segment českého prostredia. Knihu možno vnímať ako istý komplement k nedávno publikovanej knižke *Kde sme? Mentálne mapy Slovenska* (Editori Martin Bútora, Miroslav Kollár, Grigorij Mesežnikov, Zora Bútorová, 2010).

Kniha *Slovenčina a čeština v kontakte* má premyslenú kompozíciu, vyváženú pozornosť venuje autorka štyrom tematickým okruhom vo vnútorne členených kapitolách – Slovenčina a čeština v meniacej sa spoločenskej situácii s doménou slovenčina a čeština dnes: kontakt a konflikt; Podoby bilingvizmu v česko-slovenských súvislostiach; Niekoľko slovensko-českých lexikologických zastavení; Slovenčina a čeština v literárnom spolužití. Skôr za istý dodatok (poskytujúci užitočnú informáciu širšiemu okruhu čitateľov a zasvätený pohľad vysokoškolského pedagóga) možno pokladať kapitolu Česká súčasnosť slovakistiky ako študijného odboru. V prvej kapitole M. Nábělková venovala osobitný odsek problematike nadpísanej *Slovenči-*

na a čeština blízke „cudzie“ jazyky? Zaoberá sa aj tým, ako je slovenčina zaradená vo vedomí väčšinového českého obyvateľstva, ale aj ako je hodnotená relevantnými inštitúciami z hľadiska pojmu cudzí jazyk. Potvrdením statusu cudzieho jazyka je napr. začlenenie slovenčiny do projektu *Národní plán výuky cizích jazyků*. Slovenčina tu má však isté špecifické postavenie. Ako menšinový (regionálny) jazyk má v českom prostredí oficiálne inovovane priznanú možnosť využitia v štátnej správe.

Kapitola *Podoby bilingvizmu v česko-slovenských súvislostiach* prináša veľa nových poznatkov. Bibliografické odkazy svedčia o tom, že je to tematika, ktorá zaujíma slavistov aj iných bádateľov skúmajúcich bilingválne a multilingválne spoločenskú. O hĺbke poznania svedčia aj novšie pojmy/termíny, s ktorými M. Nábělková pracuje. Prehľbuje doterajšie poznatky o bilingvizme v slovensko-českej a česko-slovenskej relácii aj o okruh problematiky, ktorá sa v slovenskej lingvistiky tak či onak dosiaľ spájala s tematickým okruhom jazyková politika a jazyková kultúra. Kým v diskusiách o povahe slovensko-českého a česko-slovenského bilingvizmu v 80. rokoch predošlého storočia sa väčšmi používal termín pasívny bilingvizmus, pričom účastníci diskusií (napr. na vedeckých konferenciách) neraz poukazovali na to, že prívlastok „pasívny“ tu nie je celkom priliehavý, lebo takáto dvojjazyková komunikácia, naopak, vyžaduje aktívny prístup komunikantov (porov. napríklad názor na konferencii o česko-slovenských jazykových vzťahoch; materiály In: Slavica Pragensia. XXX, 1987. Ed. V. Budovičová. Praha: Univerzita Karlova 1989). M. Nábělková používa alebo presnejší termín percepčný bilingvizmus, alebo spojenie percepčný/pasívny bilingvizmus. V kapitole o podobách bilingvizmu v česko-slovenských súvislostiach autorka ukazuje, že tu nejde o okrajovú spoločenskú problematiku. Leitmotív vystihuje zhrnujúcou formuláciou – ide o „zápas o odstránenie/uhrtie česko-slovenského dvojjazykového priestoru v konkrétnom komunikačnom prostredí.“ Objektívne podmienky na existenciu tohto „zápasu“ M. Nábělková vidí vo fungovaní slovenčiny, ktoré utvárajú také činitele, ako prítomnosť Slovákov – príslušníkov najväčšej národnostnej menšiny v ČR; prítomnosť slovenskej kultúry (v širokom zmysle) v českom prostredí vrátane vedomia historických väzieb a spriaznenosti; – prítomnosť slovenčiny ako komunikačného prostriedku v živých komunikačných situáciách. Autorka sa podrobnejšie venuje každému z týchto faktorov. Môžeme si pripomenúť, že po rozdelení Česko-Slovenska (1993) žilo v ČR okolo 300 000 Slovákov (v časti o slovakistike ako študijnom odbore na Filozofickej fakulte Univerzity Karlovej M. Nábělková uvádza údaj dvestotisícová slovenská menšina (s. 294). Na českých vysokých školách študuje dnes asi 28 000 až 30 000 poslucháčov zo Slovenska. Aj keď autorka neoperuje často štatistickými údajmi, nazdávam sa, že aj približné (pohyblivé) orientačné údaje prispievajú k ozrejmeniu problematiky, na ktorú sa zameriava kniha o kontakte slovenčiny a češtiny. Názory zastúpené v českej verejnosti signalizujú už spomínané dvojnápisy kapitol typu *Proč*

máme Studentský list dvojjazyčně... Slovenská prítomnosť v českej jazykovej situácii (s. 129); *Ale v češtině bych to rád taky... Slovensko-český překlad ako predmet vyjednávania v internetovej komunikácii* (s. 135). Z analýzy prezentovaných názorov vyplýva, že časť českej verejnosti sa proti používaniu slovenčiny vo verejnej komunikácii búri, slovenčina predstavuje pre nich minimálne isté nepohodlie. Na druhej strane dvojjazyková česko-slovenská komunikácia v rozličných oblastiach do istej miery v Českej republike pokračuje. Pri analýze tohto javu v českom prostredí používa M. Nábělková termín jazykový manažment a jeho viaceré podoby. Termín jazykový manažment autorka prijíma od J. Neústupného (*Sociolinguvistika a jazykový manažment*. In. Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 2002, roč. 38, č. 4, s. 429 – 442). V súlade s vymedzením tohto autora predstavila koncepciu jazykového manažmentu ako špeciálnu oblasť manažovania komunikácie, ktorá môže mať poddruhy osobný (individuálny) jazykový manažment, skupinový manažment (napríklad ako konanie webmastera danej internetovej stránky), oficiálny manažment (v médiách, na školách a i.). M. Nábělková ukazuje, že slovenská prítomnosť v súčasnej českej (jazykovej) situácii zahŕňa problematiku rodinnej komunikácie v rámci slovenských a českých rodín žijúcich v ČR, pokrýva širokú sféru od individuálnej neformálnej komunikácie s istými komunikačnými stratégiami komunikantov až po oficiálne riešenia a zákonné ustanovenia týkajúce sa slovenčiny v úradnej, školskej a mediálnej sfére. M. Nábělková si je pritom vedomá toho, že prítomnosť slovenčiny nepredstavuje nejakú stabilizovanú veličinu, ale živý proces. Pri ňom sa zbiehajú rozličné prúdy oficiálneho a individuálneho manažmentu. „Skupinový“ manažment ilustruje autorka na príklade internetovej komunikácie, a to pokusov niektorých webmasterov (redaktorov) usmerňovať spoluvýskyt slovenčiny a češtiny na „svojich“ webových stránkach. Opierajú sa pritom o anketové prieskumy, postojov účastníkov diskusie. Takéto ankety majú typizovateľnú schému. Obsahujú: impulz (prítomnosť slovenčiny na mieste, kde by niekto očakával český text); vyjadrenie protestu; diferencované reakcie na tento protest; postoj webmastera (redaktora) internetovej stránky. Závažným čiastkovým záverom je autorkino konštatovanie, že v súčasných česko-slovenských aj slovensko-českých vzťahoch treba počítat' s rozličnou mierou otvorenosti voči druhému jazyku, ktorá je do značnej miery podmienená spoločensky, mimojazykovo. Pre mnohých Čechov predstavuje vnímanie slovenského textu diskomfort. Existuje aj presvedčenie principiálnej (ne)legitímnosti slovenčiny v českom prostredí. Samy názory na slovenčinu a jej prítomnosť v českom prostredí, ktoré si M. Nábělková všímala, vyznievali často ako bočné línie diskusií zameraných primárne na inú tému. Relatívna častosť takýchto odbočení svedčí o tom, že vzťah čeština – slovenčina je stále živá téma. V recenzovanej knižke autorka nezdôrazňuje česko-slovenskú dvojjazykovosť iba v jej jedinečnosti, kniha prináša aj porovnanie špecifickej slovensko-českej a česko-slovenskej jazykovej situácie

s jazykovými situáciami v iných európskych krajinách (škandinávске krajiny, po-baltské krajiny, situácia v Poľsku).

Isto nielen jazykovedne orientovaných čitateľov zaujme kapitola zameraná na lexikologickú problematiku. Kým v slovenskom prostredí sa častejšie stretávame s opismi bohemizmov v slovenčine, v knihe M. Nábělkovej osobitne zaujme pohľad na slovakizmy v češtine. A. Jedlička aj niektorí ďalší bádatelia zaznamenali v 70. a 80. rokoch v češtine slovakizmy, ako *železnice, dovolenka, namyšlený*. F. Daneš na konferencii o jazykovej politike a jazykovej kultúre (v Smoleniciach v 1984) pripomenul v rámci diskusie, že počas výstavby pražského metra sa Pražania mohli stretávať s improvizovanými upozorneniami dopravorcov *Tramvaj číslo to a to: „Nepremává!“*. Vtedy išlo o použitie zhodné s vymedzením významu tohto slovesa v slovenčine. Po vyše dvadsiatich rokoch M. Nábělková uvádza slovakizmus *premává* v celkom inom kontexte a aj v odlišnom význame: „funguje, je v prevádzke“; porov.: *Hospoda premává, i když nefunguje elektrika... Zo života slovakizmov v českej komunikácii* (177). Autorka analýzou používania tejto zo slovenčiny prevzatej lexikálnej jednotky ukázala, že v češtine má sloveso *premává/nepremává* širšiu spájateľnosť, prevzatie žije v prijímajúcom jazyku svojim vlastným životom. Lexikálno-sémantickej stránky slovakizmov v súčasnej češtine sa týkajú aj Nábělkovej mikroanalýzy slovakizmov v češtine *překabátit (se)* vo význame „obracat' kabát/kabáty“ či lexikálnej jednotky *dovolenkovat (se)*. Slovenská kontaktná podoba *dovolenka* na rozdiel od českej lexémy *dovolená* má väčšiu derivatívnosť, umožňuje tvoriť ďalšie ododeniny. *dovolenkář, dovolenkový, dovolenkovat*. Výskumnú líniu adjektív reprezentuje v recenzovanej knihe minuciózna konfrontačná analýza českých prídavných mien so slovotvornými formantmi -ní/-ný a ich slovenských náprotivkov. Zaujímavo spracovaná je aj kapitola o adjektívach typu *šaldovský, kollárovský, jánošíkovský*, ktoré predstavujú tzv. kultúrne viazanú lexiku. V českých a slovenských výkladových slovníkoch, ale aj v textových komunikátoch svedčia tieto lexikálne jednotky veľavravne o tom, ako hlboko sú niektoré osobnosti z českej kultúry začlenené do slovenskej kultúry aj jazyka a naopak. Aj keď i tu vidieť istú asymetriu, autorka poskytuje pohľad na osobnosti z druhej strany (porov. v slovenských kontextoch príklady *šaldovská kritika, alešovský slabikár, čapkovský optimizmus*, na českej strane napr. *žbirkovský humor* (v muzikologických textoch).

Záver našej recenzie je jednoznačný. Kniha Miry Nábělkovej *Slovenčina a čeština v kontakte...* je významným výskumným výsledkom autorky v jej jazykovednom pôsobení aj v jej pôsobení vysokoškolského pedagóga. Autorke sa podarilo ukázať „to nové“ v súčasnosti slovensko-českých a česko-slovenských vzťahov od r. 1993. Množstvom nových poznatkov kniha prekračuje hranice jazykovedy, autorka vytvorila mnohodomenzionálne vedecké dielo, z ktorého je zrejme, že jazyk ako ľudská činnosť a faktor má skutočne viaceré dimenzie (sociálnu, psychologickú, kultúr-

nu...). V sociolingvistických pohľadoch a sondách autorka nezaprie, na čej strane sú jej sympatie. Aj v nich je však viditeľné úsilie zachytiť názorovú škálu a postoje k prítomnosti slovenčiny v českom prostredí reprezentujúce českú verejnosť v celej ich šírke. Hĺbke preniknutia do skúmanej problematiky zodpovedá v knihe aj bohatá citovaná literatúra. Isto ju ocenia všetci záujemcovia o problematiku vzťahu dvoch blízko príbuzných národov a ich jazykov v diachrónii aj v synchronickom pláne. Okrem bibliografických odkazov na literatúru, ktorá vznikla v priestore bývalého Československa, je bohato zastúpená aj slavistická literatúra zo zahraničia.

Klára Buzássyová

JAZYKOVÁ KULTÚRA NA ZAČIATKU 3. TISÍCROČIA. Zborník materiálov z vedeckej konferencie konanej 9. – 10. septembra 2004 v Bratislave. Ed. M. Považaj. Bratislava: VEDA, 2009. 215 s.

Zborník *Jazyková kultúra na začiatku 3. tisícročia* je dlhočakávaným výstupom rovnomennej konferencie, uskutočnenej 9. – 10. septembra 2004 v Inštitúte pre verejnú správu v Bratislave. Vyšiel v roku 2009, ale prezentovaná problematika je stále aktuálna. Predkladaná publikácia obsahuje celú škálu odborných názorov na kultúru a kultivovanie slovenčiny, a tak podáva pestrý obraz o kulturologickom diskurze nedávnej minulosti.

V úvodnom slove Matej Považaj, ktorý je zároveň editorom zborníka, približuje poslanie príspevkov. Ich ambíciou je na báze výskumov a bohatých skúseností s jazykom uchopiť a definovať základné pojmy, akými sú jazyková kultúra, jej význam a spôsoby jej ovplyvnenia, kodifikácia a norma, úzus a spisovný jazyk. Autori prihliadajú na doterajšie tradície lingvistiky, ale zároveň sa konfrontačne a polemicky stavajú k niektorým náhľadom. Prezentujú sa výsledky výskumov odpovedajúcich na zásadné otázky lingvistiky, najmä ako vnímať fenomén jazyka, aké vrstvy a variety vedľa seba koexistujú, ako vymedzovať spisovný jazyk a do akej miery doň zasahovať, ako postupovať pri tvorbe kodifikačných a iných jazykových príručiek. M. Považaj tieto intencie ďalej konkretizuje v príspevku *Jazyková kultúra na Slovensku na začiatku tretieho tisícročia*. Vychádza z definície J. Ružičku a jeho chápania termínu jazyková kultúra v štyroch významoch: stav jazyka, jeho vypracovanosť, úroveň jazykovej praxe a jazyková výchova. Podľa autora je nevyhnutným predpokladom jazykovej kultúry poznanie jazykovej normy, čo predpokladá existenciu normotvorných, t. j. jazykovedných príručiek. Kriticky sa vyslovuje k súčas-

nému stavu verejných jazykových prejavov vyplývajúcich z nepoznania alebo nerešpektovania nielen jazykových noriem, ale aj noriem etických a ostatných činiteľov podieľajúcich sa na tvorbe a realizácii komunikátov. Za neuspokojivý pokladá aj stav jazykovej kultúry v médiách, ktoré vo výraznej miere ovplyvňujú jazykové povedomie väčšiny nositeľov a používateľov slovenčiny. Rovnako kriticky sa vyslovuje o masívnom a neodôvodnenom preberaní anglicizmov a predostiera návrhy, ako predchádzať tomuto nevhodnému stavu sťažujúcemu bezporuchovú komunikáciu.

Podobne znejúci titul príspevku *Teória jazykovej kultúry na začiatku 3. tisícročia* Juraja Dolníka obsahuje protichodné stanoviská, hoci tiež vychádza z tradícií slovenskej jazykovedy a konfrontuje sa s nimi pri koncipovaní teórie spisovného jazyka a jazykovej kultúry. Za jeden zo základných predpokladov teoretického pestovania jazyka považuje primeranosť, ktorá zodpovedá stavu normálnosti. Intervenície do jazyka by sa mali obmedziť na reálne jazykové problémy, t. j. také, ktoré bežní používatelia jazyka prežívajú a identifikujú ako jazykový problém v komunikácii. Optimálna demokratizácia spisovného jazyka približuje jazykové spoločenstvo k situácii, v ktorej si jeho členovia osvojujú a používajú jazyk prirodzene. J. Dolník odhaľuje príčiny lojálnosti používateľov jazyka k jazykovému preskriptorovi. Akceptácia stavu asimilačnej kvázinormálnosti je spätá s vplyvom istej jazykovej ideológie, ktorá pôsobí proti presadeniu sa bezpríznačkovej kultúry spisovného jazyka. Tento stav vedie k rozporom medzi metajazykovým a jazykovým správaním, zastiera interiorizovaný prirodzený postoj k jazyku a narúša prirodzené jazykové sebavedomie používateľov. Hľadanie jazykovej normálnosti má prispieť k obratu v uvažovaní o jazyku a k reálnemu uvedomenému zmyslu kultivovania spisovného jazyka v súčasnej sociolingvistickej situácii.

Ján Kačala považuje štruktúrnú povahu jazyka a normy za *Systémové základy jazyka a jazykovej kultúry*. Z toho vyvodzuje, že systémový prístup je dôležitý pre deskriptívnu aj preskriptívnu jazykovedu. Vyslovuje presvedčenie, že na systémovom základe má byť vybudovaná teória a prax jazykovej kultúry. Stotožňuje sa s názorom J. Horeckého a E. Paulinyho, že dobrá spisovná norma má byť ustálená, pružná, úplná, systémová a všeobecne známa. Podľa autora je vlastným predmetom kodifikácie norma, ktorá sa stáva predpokladom práce preskriptívnej jazykovedy a jazykovej kultúry. J. Kačala poukazuje na to, že vzťah medzi jazykovou praxou a kodifikáciou nie je priamočiary a reálny používateľ spisovnej slovenčiny si pri verejnom používaní nemôže odmyslieť jestvovanie všeobecne prijatej normy. Podľa autora majú vysoké školy aj masovokomunikačné prostriedky venovať zvýšenú pozornosť uvedomenému rešpektovaniu normy a kodifikácie spisovnej slovenčiny.

Ábel Král' definuje pojmy kultúra, jazyková kultúra, jazyková dynamika a činiteľ ovplyvňujúce dynamiku jazyka v rámci témy *Jazyková kultúra včera, dnes, zajtra*. Jazyk chápe ako kultúrny predmet, kultúrotvorný i trvalo kultivovaný nástroj, ktorý

vypovedá o svojom nositeľovi. Ozrejmjuje tiež výrazy norma, opodstatnenosť normy či zákon kultúry. Tieto pojmy aplikuje na jazyk a zákon kultúry v jazyku, ktorý definuje ako spontánne a programované kultivovanie jazyka. Medzi kritériá a činitele jazykovej kultúry zaraďuje činitele vnútorné, ktorými sú jazykové normy zachytené v odbornnej literatúre. Jazykoveda má včas a adekvátne reagovať na spontánne prejavy dynamiky jazyka. Teoretickým aj praktickým otázkam súvisiacim s kultúrou jazyka a jazykovou kultúrou sa venujú autori v ďalšej časti zborníka.

Ján Findra pri uvažovaní nad témou *Jazyková kultúra a kultúra aktuálneho textu* prezentuje názor, že hlavnou náplňou jazykovej kultúry je prispievať k zvyšovaniu kultúrnej úrovne ústneho aj písomného jazykového dorozumievania. Úroveň jazykového prejavu sa hodnotí na základe správnosti, ale aj funkčnej primeranosti jazykových prostriedkov. V interpersonálnej komunikácii je prirodzeným rámcom komunikačného spoločenstva národný jazyk a všetky jeho formy ako komplexné útvary. Za základný predpoklad výstavby zmysluplného textu považuje schopnosť komunikantov prepínať kód. Prepínanie kódu je dôležitou kategóriou preto, že paradigmatickým zdrojom výstavby aktuálneho textu je národný jazyk s bezpríznačnou štylistikou ako primárnou podmienkou bezporuchovej komunikácie.

Ján Horecký (†) zdôrazňuje, že *Kultivovanie verejného prejavu* a jeho hodnotenie súvisí nielen s mierou rešpektovania kodifikovanej lexiky, ale vo významnej miere aj so správnou výslovnosťou, intonáciou a inými dôležitými kritériami. Podľa J. Horeckého sú konštitutívnymi zložkami prejavu obsahová, výrazová, pragmatická a strategická zložka. Vypracoval tzv. systém adekvátností, ktoré berú do úvahy jednotlivé, inými autormi už definované kritériá, ale aj ich celkový systém a podsystem. Pri žánrovej adekvátnosti ide o výber primeraného výpovedného aktu, pri realizačnej zložke rozhoduje ortoepické hľadisko. Zaraďuje k nim aj výrazovú a parasegmentálnu adekvátnosť.

Vladimír Patráš konštatuje, že jazyková kultúra je prítomná v každom prejave, ktorého autorom, sprostredkovateľom či adresátom je človek, čím sa dostáva *K vymedzeniu areálu jazykovej kultúry*. Prirodzený jazyk ako súčasť jazykovej kultúry sa bytostne viaže s prejavmi individuálnej a zároveň spoločenskej kultúry jeho nositeľov. Za podnetné pokladá uvažovanie J. Kořenského, ktorý ako priamy predpoklad na solídne empirické výsledky považuje rečovú činnosť v jej aktuálnosti, autentickejši a objektívite. Metodologická výzva na zmenu paradigmy výskumu dokázala v slovenských a českých podmienkach výraznejšie oslovit' vzdelávaciu sféru. Koope-
rácia viacerých vedných disciplín založená na kontrastoch a nahrádzajúca ich konfrontáciu sa ukazuje ako prijateľné inštrumentárium aj na vymedzenie podstaty, ohraničenia jazykovej kultúry. Stanovit' platformu, hranice a význam jazykovej kultúry možno len súčasne s porovnaním a identifikovaním mimojazykových súčastí medzil'udskej komunikácie a jej podmienok.

Miroslav Dudok v referáte *Jazyková kultúra v postmodernej situácii* dokumentuje veľmi výraznú disproporciu medzi normou a realitou jazyka na vybranom jave – miere a okolnostiach dodržiavania výslovnosti mäkkej spoluhlásky ľ. Konštatuje na základe svojho jazykového vedomia, skúseností a pomocou sondážnych výskumov, ako aj na základe starších a novších zmienok o tomto jave, že kodifikácia dvojakej výslovnosti by bola ústretová voči používateľovi aj napriek protirečivým etnolingvistickým a pragmatolingvistickým činiteľom.

Sibyla Mislovičová si kladie aktuálnu otázku, či *Je stav jazykovej kultúry na začiatku nového tisícročia skutočne v katastrofálnom stave?* Pri hľadaní odpovedí sa zaoberá opisom vybraných problémov jazykovej praxe, jej stavom vo verejnej a bežnej komunikácii. Konfrontuje sa s otázkami, či kritika zo strany verejnosti a obavy z úpadku slovenčiny sú oprávnené. Mnohí používatelia za problém považujú masívne preberanie cudzích slov hlavne v oblasti počítačovej a mobilovej komunikácie, zmenu vzťahu používateľov k slovenčine a jazykovedcom a iné. V závere autorka vyjadruje presvedčenie, že aj napriek niektorým problémom je stav jazykovej praxe uspokojivý.

Ivan Masár (†) uvažuje *O (ne)potrebnosti slovenskej terminológie*, všima si zmeny v jazykovej situácii po roku 1989 a poukazuje na masívny prienik nielen novej anglickej lexiky, ale aj na nahrádzanie domácich kontaktných prostriedkov cudzími. Podľa jeho názoru to vedie ku konvergencii slovenčiny s angličtinou. Staví sa proti nekritickému preberaniu všetkého, čo so sebou prináša globalizácia, a obhajuje nevyhnutnosť intervencií do oficiálnych textov.

Silvia Duchková na základe dlhoročnej praxe v Oddelení jazykovej kultúry a terminológie JÚLEŠ SAV potvrdzuje, že záujem verejnosti o služby jazykovej poradne je stále veľký. Informuje *O niektorých pretrvávajúcich jazykových problémoch používateľov slovenčiny*, venuje sa najčastejším otázkam používateľov, týkajúcich sa hlavne overovania významu jednotlivých slov, výberu vhodného výrazu zo synonymického reťazca. Respondenti sa často zaujímajú o spisovnosť výrazov, ich skloňovanie, dvojtvary, pádové prípony a ďalšie jazykové zmeny vyplývajúce zo spoločenských transformácií.

Martin Ološtiak sa zapája do diskusie *O názoroch na preberanie cudzích lexikálnych jednotiek do slovenčiny*. Vychádza z poznania, že tento jav vyvoláva zvýšenú pozornosť zo strany jazykovedcov i používateľov jazyka. Rozborom jednotlivých javov poukazuje na to, že nie vždy je kritika zacielená adresne a pri preberaní ide o viacero odlišných prípadov, pri ktorých treba brať do úvahy osobitosť každého z nich. Poukazuje na dôvody a okolnosti preberania slov, akými sú tendencia k jazykovej ekonomii, potrebnosť nového slova odlišného obsahom i rozsahom od zaužívaných domácich synonym, pragmatika a štylistická kvalita nových slov a prepojenie s určitými konotáciami. Preberanie slov z iných jazykov nie je podľa autora jednoduchý, jednorazový ani priamočiary proces, preto by jeho analýza nemala byť povrchová.

Máriu Imrichovú zaujíma *Jazyková kultúra v administratívno-právnych textoch alebo kto a ako legalizuje legislatívu*. Analyzuje terminológiu používanú vo verejnej správe, ktorá sa od roku 1989 výrazne mení. V príspevku sú publikované čiastkové výsledky výskumu, ako samotní pracovníci verejnej a štátnej správy rozumejú výrazom a vetám, ktoré sa do úradných textov dostávajú zo zákonov publikovaných v zbierkach úradov. Odhaľujú sa tu ortografické, logické chyby, súvetia s neprehľadným vetosledom a množstvo iných chýb a nepresností, ktoré sťažujú porozumenie týchto textov.

Imrich Jenča si všíma, ako súvisí *Jazyková kultúra a vysielanie Slovenského rozhlasu*. Upozorňuje na význam tohto média, ktoré priamym spôsobom – prostredníctvom vysielania konkrétnych relácií so zameraním na jazykové vzdelávanie – ovplyvňujú jazykovú kultúru, avšak oveľa významnejším je nepriame, ale permanentné pôsobenie jednotlivých moderátorov. V prehľadnej sumarizácii opisuje metódy, aké sa používajú pri kultivovaní rečového prejavu moderátorov a približuje činnosť jazykovej sekcie, poradného orgánu riaditeľa Slovenského rozhlasu.

V tematickom zložení zborníka majú významné zastúpenie príspevky týkajúce sa prepojenosti nového Slovníka súčasného slovenského jazyka (ďalej SSSJ) a jazykovej kultúry. Klára Buzássyová (s. 111) pripomína slová J. Filipca, že výkladový slovník je exponentom lingvistiky ako celku. Autorka ďalej konkretizuje, aká je *Jazyková kultúra z pohľadu tvorby Slovníka súčasného slovenského jazyka*. Poukazuje na hodnotu nového pripravovaného slovníka, ktorý nadväzuje v mnohom na doterajšie slovníkové diela, avšak vo viacerých oblastiach sú autori odkázaní na vlastný výskum. Najzávažnejšou kvalitatívnou zmenou práce lexikografov je, že sa pripravovaný slovník spracúva počítačovo a vo významnej miere využíva Slovenský národný korpus. Autorka v stručnosti opisuje koncepciu lexikografického diela, ktorá reflektuje tendencie rozvíjania slovnej zásoby, a zaznamenáva skúsenosti nadobudnuté pri jeho tvorbe. Pripravovaný slovník má ambíciu prispievať ku kultivovaniu slovenčiny a komunikácie, zachytáva spisovnú normu, avšak nie je len normatívnym, ale aj informatívnym dielom.

Ján Bosák sa zaujíma o *Hodnotenie lexikálnych jednotiek v pripravovanom Slovníku súčasného slovenského jazyka* a predstavuje zvolený prístup tvorcov SSSJ pri hodnotení lexikálnych jednotiek, čo sa zachytáva predovšetkým kvalifikátormi. Tie najvýraznejšie odrážajú zložité vzťahy a prienik jazykových, štýlových a komunikačných noriem. V slovenskej lexikografii prvýkrát použitý kvalifikátor pre profesionalizmy (jasne odlišiteľné od slangizmov a subštandardizmov) sa používa pri kvalifikovaní slov, ktoré fungujú ako neštandardizované termíny. Výrazná je oproti SSJ redukcia nárečových slov, ktoré sa členia na regionalizmy a etnografizmy. Pretože slovník najrýchlejšie zastaráva vo svojich kvalifikátoroch, obmedzuje sa ich použitie na nevyhnutné prípady.

Jana Skladaná opisuje *Pejoratívne slová v pripravovanom Slovníku súčasného slovenského jazyka*. Skupinu slov s príznakom pejoratívnosti člení na inherentné pe-

poratíva, pri ktorých je expresívno-pejoratívny príznak vyjadrený formálne a adherentné pejoratíva, ktoré nadobúdajú príznak pejoratívnosti významovou zmenou. Hranica medzi expresívnosťou a pejoratívnosťou je veľmi pohyblivá. V sporných prípadoch je možnosť uviesť sémantizáciu pragmatického príznaku opisne: s negatívnym postojom hovoriaceho.

Lubica Balážová vo svojom príspevku *Dilemy lexikografa (Niekoľko poznámok spoluautorky pripravovaného Slovníka súčasného slovenského jazyka)* tvrdí, že prvoradou úlohou SSSJ je poskytovať informácie o bohatstve slovnej zásoby, jej rozvrstvení a komunikačnej diferenciacii, nevyhnutne preto poskytuje informáciu aj o nekodifikovaných lexikálnych jednotkách. Zachytáva aj rozkolísanosť vo výslovnosti prevzatých slov na morfológickej rovine, variantnosť či obojrodovosť. Náročné je spracovanie rôznych podôb nových prevzatých slov, ťažko sa dá vopred odhadnúť, ktorý z pravopisných a výslovnostných variantov sa udomáčni.

Daniela Slančová vo svojom texte *Detabuizácia a markantnosť výrazu v sérii cestopisných kníh Borisa Filana* vychádza z predpokladu, že miera kultivovanosti jazykového prejavu nepochybne závisí aj od dodržiavania či narušania referenčného a jazykového tabu. Zvyšovanie prahu citlivosti na porušenie týchto noriem veľmi podnetne demonštruje na piatich knihách Borisa Filana, vznikajúcich v priebehu desiatich rokov (*Tam-tam*), a to nielen na náraste kvantít tabuizovaných slov a tém. Zároveň analyzuje, akým spôsobom sa s nárastom tabu vyrovnáva samotný autor. Autorka zachytáva dôvody a zámery používania tabuizovanej lexiky v bežnej komunikácii s negatívnou konotáciou – ako výraz prekvapenia, agresivity, manifestácie skupinovej solidarity, ako výplnkové slovo a i. V závere vyjadruje oprávnenosť a potrebu zachytávať frekventované tabuizované slová aj v lexikografických dielach.

Zborník dopĺňajú referáty pracovníkov Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku so sídlom v Békešskej Čabe. Alžbeta Uhrinová prispela textom *O jazykovej kultúre Slovákov v Békešskej župe*, Katarína Šebová-Maruszová priblížila *Niektoré jazykové a stylistické osobitosti časopisu Čabän* a Alexander Ján Tóth informoval, aká je *Slovenská jazyková kultúra Slovákov a používanie slovenčiny v cirkvi a v školách v Békešskej župe*. Autori sa venujú slovenskej menšine žijúcej v Békešskej župe, ich vzťahu k slovenčine a slovenskej kultúre, miere ovládania slovenského jazyka jej príslušníkmi, ako aj zachytením odlišností slovenčiny používanej v tejto enkláve. Pozornosť sa upriamuje na obrodu slovenských tradícií aj vďaka časopisu Čabän vydávanému pre Slovákov žijúcich v tejto oblasti.

Geografickými názvami, ich štandardizáciou a používaním sa zaoberal Imrich Horňanský (*K hraniciam štandardizácie geografických názvov*), ako aj Mária Kováčová a Dušan Fičor (*Používanie názvov slovenských geografických objektov v cudzojazyčných textoch publikácií vydávaných v Slovenskej republike*).

Kolegovia z Českej republiky – Marie Krčmová (*Popularizace jazykovědy jako cesta ke kultivaci vyjadřování*), Ivana Svobodová (*Dnešní a budoucí jazykověporadenská činnost*), Hana Konečná (*Tzv. moravská specifika jazykové poradny v Brně*), Anna Černá (*Slovenština v pražské jazykové poradně*) – prispeli svojimi postrehmi z činnosti českej a moravskej jazykovej poradne, prezentovali možnosti popularizácie jazykovedy ako spôsobu kultivácie jazyka. Markéta Pravdová (*Projekt internetové příručky*), Ludmila Uhlířová (*Jak vymezit v souvislosti s prací na internetové příručce češtiny role jazykové poradny jakožto akademické jazykověvýchovné instituce?*) a Martin Prošek (*Stylová charakteristika jazykových prostředků*) vysvetlili základnú koncepciu internetovej príručky, jej plánovanú štruktúru, spôsob jej použitia a integráciu údajov viacerých jazykových príručiek. Treba poznamenať, že Internetová jazyková príručka Ústavu pro jazyk český AV ČR v súčasnosti už funguje na webovej stránke <http://prirucka.ujc.cas.cz/> a vďaka svojmu rozsahu, prehľadnosti, presnosti a aktuálnosti má veľký úspech u používateľov, pričom nemá preskriptívnu ani kodifikačnú funkciu.

Zborník *Jazyková kultura na začiatku tretieho tisícročia* zahŕňa viacero zaujímavých tém, problémov a javov súvisiacich s kľúčovým termínom *jazyková kultura*. Dotýka sa teórie, metodológie a východísk skúmania jazykovej kultúry a prináša veľa podnetov a spôsobov riešenia konkrétnych aktuálnych problémov. Rôznosť názorov o jazykovej kultúre, jej zachytení, funkciách a spôsoboch jej pestovania upozorňuje na možnosť viacerých spôsobov uchopenia a teoretickej reflexie tohto komplexného javu.

Agáta Karčová

Vedecký seminár o západoslovenskej hydronymii

Hydronomastika na Slovensku v posledných desaťročiach zaznamenala značný rozvoj. V rámci projektu *Hydronymia Slovaciae* (vychádzajúceho z metodiky spracovania hydroným medzinárodného projektu *Hydronymia Europaea*) bolo publikovaných niekoľko monografií, ktoré spracúvajú povodia známych tokov Slovenska, akými sú napr. *Orava*, *Hron*, *Dunajec*, *Poprad*, *Ipeľ*, *Slaná*, *Turiec*, *Nitra*.¹ V súčasnosti prebieha výskum a spracovanie názvov povodí riek *Váhu*, *Moravy*, *Torysy*, *Tople*, *Ondavy* a *Laborca*. Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave v tejto

¹ *Hydronimia dorzecza Orawy* (Majtán – Rymut, 1985) bola spracovaná podľa metodiky starších poľských hydronomastických prác, monografie *Hydronymia slovenskej časti povodia Slanej* (Sičáková, 1996), *Gewässernamen im Flussgebiet des Dunajec (Nazwy wodne dorzecza Dunajca)* (Majtán – Rymut, 1998), v ktorej je samostatne spracovaná slovenská časť Dunajca a Popradu, *Hydronymia povodia Ipeľa* (Majtán – Žigo, 1999), *Hydronymia povodia Turca* (Krško, 2003), *Hydronymia povodia Nitry* (Hladký, 2004), *Hydronymia povodia Oravy* (Majtán – Rymut, 2006) a *Hydronymia povodia Hrona* (Krško, 2008) boli spracované podľa jednotnej normy projektu *Hydronymia Europaea*.

súvislosti zorganizovala 7. júla 2010 vedecký seminár s názvom *Hydronymia západného Slovenska*. Tu bádatelia, ktorí sa v rámci tohto projektu podieľajú na výskume slovenskej hydronymie, mohli prezentovať výsledky svojich predbežných výskumov, navzájom sa o nich informovať a prediskutovať problémy, s ktorými sa počas práce stretli. Na vedeckom seminári sa zúčastnili nielen jazykovedci a pedagógovia z filozofických a pedagogických fakúlt a Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, ale aj historici, geografi a kartografi.

Seminár otvorili a všetkých účastníkov privítali zástupca vedúceho katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Trnavskej univerzity J. Hladký a prodekan pre vedu a výskum a vedúci katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Trnavskej univerzity prof. R. Bílik, ktorý v mene vedenia Pedagogickej fakulty Trnavskej univerzity odovzdal M. Majtánovi pamätnú medailu za dlhoročnú spoluprácu s pracovníkmi katedry slovenského jazyka a literatúry na Pedagogickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave.

V úvodnom referáte *O spôsoboch tvorenia hydroným* sa Martin Ološtiak pokúsil aplikovať teóriu lexikálnej motivácie prof. J. Furdíka na slovenskú hydronymiu. Ukázal podrobný prehľad klasifikácie tvorenia hydroným, pričom vychádzal zo všeobecných spôsobov vzniku proprií.

Imrich Horňanský ako dlhoročný člen Názvoslovnej komisie Úradu geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky a bývalý predseda tohto úradu priblížil chápanie štandardizácie geografických názvov. Konkretizoval postupy a zásady, ktorých sa členovia komisie musia pridŕžiavať, čo všetko treba zohľadňovať pri štandardizácii a napokon ozrejmil aj podmienky používania už štandardizovaného názvu. Zdôraznil, že dnes je už štandardizované názvoslovie máp v mierke 1 : 50 000 a 1 : 10 000, pričom štandardizovaných bolo viac ako 70 000 názvov geografických objektov. Súčasnou úlohou Názvoslovnej komisie je štandardizovať geografické objekty nižšieho hierarchického celku (na mapách väčších mierok), ale aj znova štandardizovať niektoré názvy, ktoré v minulosti neboli spracované dôsledne.

Milan Majtán v úvode svojho príspevku *Úskalia heuristického výskumu hydronymie (Problematika pramenného toku Dudváhu)* vyzdvihol potrebu zohľadňovať interdisciplinárny charakter onomastiky, pretože pri výskume a interpretácii názvu nemožno vychádzať len z jeho písomnej podoby. Upozornil, že niektoré vodné toky majú niekoľko názvov od prameňa po ústie a zápisy niektorých názvov kartografiami na mapách môžu byť rozličné, často aj chybné, čo dokumentoval na zápisoch názvu rieky *Dudváh*. Riečka *Jablonka* bola od stredoveku pramenným tokom *Dudváhu*. Od začiatku 20. stor. najmä po vodohospodárskych úpravách vzniká rieka *Dudváh* odbočením z tohto potoka a tečie južným smerom paralelne s riekou *Váh*. Druhá polovica prítoku *Jablonky* tečie potokom *Dubová* a v prípade veľkých vôd aj *Čachtickým kanálom* do *Váhu*. Z uvedeného vyplýva, že pri výskume hydronymie treba zistiť a zohľadniť všet-

ky historické zápisy názvu v rôznych prameňoch, zápisy na rozličných mapách, v hydrologických a encyklopedických dielach, v turistických sprievodcoch atď. K úspešnej štandardizácii hydronyma tak možno dospieť na základe spolupráce onomastikov, historikov, hydroológov, kartografov, geografov a geodetov.

Historik Miloš Marek vo svojom vystúpení poukázal na využitie vodných toky vo včasnostredovekom Uhorsku v systéme pohraničnej obrany. Podľa neho niektoré hraničné vodné toky, ako napr. *Morava, Dunaj, Hnilec* a i. tvorili aj prírodnú psychologickú, ale i etnografickú hranicu. Hraničné rieky tvorili aj obrannú líniu území, vznikali na nich sústavy strážnych osád, čo sa odrazilo v názvoch týchto osadných objektov.

Adrián Belák, riaditeľ Ústredného archívu geodézie a kartografie, referoval o rozličných druhoch máp, akými sú napr. komasačné, konkrétné, pôvodné i nové katastrálne mapy, vojenské mapy i rozličné tematické mapy, ktoré sa v archíve nachádzajú. Mnohé z nich, napr. porastové mapy, turistické mapy, automapy, plány miest, ale aj iné druhy sú vhodným študijným materiálom pri výskume hydronymie, ale môžu byť prospešné i pri výskume chotárnych názvov. A. Belák na konkrétnych príkladoch uviedol ich využitie pri zisťovaní pôvodu a motivácie hydronym.

Mária Beláková v referáte *Problematika nejednoznačného kartografického opisu vodného toku Gidra* (podobne ako M. Majtán) ukázala nejednoznačnosť a variantnosť v názvoch na starších i novších mapách, na ktorých sú názvom *Gidra* označené rôzne vodné toky, resp. ich časti.

Elena Krasnovská prezentujúca *Onomastiku v študentskom heuristickom výskume (motivačný a pedagogický význam)* vníma onomastický a nárečový výskum z hľadiska vysokoškolského pedagóga, ktorý pravidelne a úspešne zaraďuje terénny heuristický výskum s touto tematikou do študijného programu, pričom kladie dôraz napr. na získavanie neštandardných podôb vlastných mien, sociolingvistický pohľad, funkčné využívanie nespisovných prostriedkov, ale aj ich využitie v pedagogickej praxi. Zaraďovanie onomastických a nárečových tém do bakalárskych a diplomových prác študentov podľa E. Krasnovskej okrem získania kvalitného jazykového materiálu nenásilne a kultivovane vychováva aj k regionalistike a národnému citeniu a pre študentov má motivačný charakter. Vyzdvihla staršie vysokoškolské skriptá, ktoré obsahujú súbor metodických štúdií o heuristickom výskume v oblasti antroponomastiky a toponomastiky².

Jaromír Krško a jeho *Diachrónny pohľad na hydronymiu povodia Rajčanky* prezentoval výsledky štúdia a analýzy historických máp. Vo svojom zameraní na vodné toky povodia riečky *Rajčanky* zisťoval, ako sa posúvali a menili motivácie názvov niektorých z týchto vodných tokov.

² *Metodika výskumu vlastných mien*. Zost. M. Blicha – M. Majtán. Košice: Rektorát Univerzity P. J. Šafárika 1975. 104 s. (Referáty zo seminára o heuristickom výskume vlastných mien konanom v dňoch 14. – 16. 5.1973 v Prešove.)

Tomáš Bánik mal príspevok *K hydronymii stredného Považia*. Skúmal 18 vodných tokov hlavne z okolia Trenčína a Piešťan, charakterizoval aj históriu predmetnej oblasti, identifikoval jednotlivé toky a ich názvy rozdelil podľa motivácie. Upozornil na možnosti využitia pri výskume hydronymie aj územných plánov obcí, ktoré sú dostupné na internete.

Juraj Hladký v referáte *Z hydronymie povodia Dudváhu* sa pokúsil o motiváciu vzniku a etymológiu hydronyma *Blava*, pričom využil rozličné historické doklady. Po zvážení rôznych podôb tohto názvu i doterajších etymologických výkladov sa priklonil k motivácii slovesom *bluvať*, ktoré v súvislosti s vodným tokom mohlo mať význam „vyvrhovať vodu, vyvierat“.

Andrej Závodný si všímal *Hydronymá v terénnych názvoch na Záhorí*. Zistil, že pri vzájomnej motivačnej interakcii medzi hydronymami a terénymi názvami ide predovšetkým o hydronymá, ktoré pôsobia ako motivanty terénnych názvov. Doložil to príkladmi mnohých vodných tokov, ktoré už zanikli, ale pretrvali najmä v chotárných názvoch.

Posledné slovo mal Miroslav Kazík s príspevkom *Názvy prítokov potoka Striebornica a hydronymá v okolí Maravian nad Váhom*. Referent priblížil vodohospodársku charakteristiku potoka *Striebornice* a jeho prítokov, na základe vlastných terénnych výskumov vysvetlil motiváciu vzniku názvov týchto hydroným a pokúsil sa aj o ich modelovú analýzu. Poukázal na rozpory medzi názvami hlavne na tzv. ozalitových mapách a medzi používanými živými názvami. Odporúčal pomenúvať bezmenné toky napr. podľa blízkych chotárných názvov.

V diskusii účastníci vedeckého seminára hľadali riešenia na problémy, ktoré referujúci nastolili. M. Majtán napr. vysvetlil funkciu tzv. ozalitových máp, ktoré slúžili vodohospodárom ako pomocné mapy a mnohé názvy tokov sú na nich vytvorené umelo, preto nie sú vhodným podkladom pre vedecký výskum. I. Horňanský zase upozornil, že mnohé nedostatky a nezrovnalosti, ktoré referujúci zistili pri skúmaní hydronymie Slovenska, môžu vyriešiť len hydroológovia, a preto je užitočné prizývať ich na hydromastické semináre a konferencie. Vysvetlil aj postup, ktorý treba dodržať pri štandardizácii nepomenovaného objektu alebo jeho reštandardizácii.

Seminár prebiehal v priateľskom duchu a v príjemnej atmosfére. Obsahy príspevkov i diskusné pripomienky predstavujú ďalší krok k poznaniu jemných súvislostí v meandri slovenskej hydronymie. J. Hladký sa na záver všetkým poďakoval za účasť a oznámil, že na jeseň by mal uzrieť svetlo zborník prednesených referátov, ktorý bude dobrou študijnou pomôckou pri ďalšom výskume v oblasti slovenskej hydromastiky.

Iveta Valentová

Za Martou Marsinovou

S pohnutím sme prijali správu, že dňa 2. júla 2010 vo večerných hodinách vo veku 88 rokov skonala bývalá pracovníčka Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied jazykovedkyňa Marta Marsinová. Lúčime sa s doktorkou Martou Marsinovou v mene vedenia Jazykovedného ústavu aj všetkých pracovníkov tejto inštitúcie, ako aj v mene Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV. Kým jednu časť svojho bohatého a plodného pôsobenia Marta Marsinová venovala po celý svoj život duchovným kresťanským hodnotám, nezanedbateľná druhá časť je spätá s jej jazykovednou profesiou a prácou v akademickom jazykovednom pracovisku. Výsledky jej práce sú úctyhodné.

Marta Marsinová je rodáčkou zo Žiliny, tu sa narodila 11. mája 1922. K Žiline sa viažu jej základné a gymnaziálne štúdiá. Po maturite vyštudovala na Filozofickej fakulte vtedajšej slovenskej univerzity (1940 – 1945) odbor slovenský jazyk, nemecký jazyk a všeobecnú jazykovedu. Obzory jazykovedy jej otvárali takí profesori ako Ľudovít Novák a Jozef Miloslav Kořínek, zažila tvorivé ovzdušie Bratislavského lingvistického krúžku. Školou praktickej jazykovedy bola práca v Jazykovednom odbore Matice slovenskej v Martine (1948 – 50). V r. 1951 Marta Marsinová nastúpila do Jazykovedného ústavu Slovenskej akadémie vied a umení. Mala už isté lexikografické skúsenosti, keď bola zaradená do prác na šesťzväzkovom Slovníku slovenského jazyka v Ústave slovenského jazyka SAV (1953 – 1959).

PhDr. Marta Marsinová bola veľmi výkonnou pracovníčkou vo svojom odbore. Pracovala najmä v oblasti výskumu súčasného spisovného jazyka, v oblasti jazykovej kultúry, v lexikológii a lexikografii. Je spoluautorkou v troch zväzkoch Slovníka slovenského jazyka neskôr spoluautorkou Česko-slovenského slovníka (1979) a Krátkeho slovníka slovenského jazyka (1. vyd. 1987). V rokoch 1955 – 1958; a 1971 – 72 bola výkonnou redaktorkou základného slovakistického časopisu Slovenská reč. Publikovala početné menšie príspevky aj viaceré závažné štúdie. Štúdie doktorky Marty Marsinovej sa vyznačujú originálnym uchopením témy. Autorka sa v nich zaoberá problematikou z rozhrania viacerých jazykových rovín. Je pre ne charakteristický vzácné vyvážený zmysel pre formálno-gramatickú, významovú a štylistickú stránku skúmaných javov, predovšetkým rozličných aspektov sloviens slovotvorne odvodených od prídavných a podstatných mien. Tieto štúdie patria do zlatého fondu slovenskej jazykovedy. Na poznatky vložené do týchto prác M. Marsinovej nadväzujú viaceré generácie jazykovedcov. Štúdie z posledných rokov jazykovednej publikačnej činnosti, v ktorých doktorka Marta Marsinová skúma vzťahy

medzi základnými a prenesenými významami slovies a obohacovaním ich synonymických radov sú inšpiratívne aj pre dnešné porovnávacie výskumy slovenčiny a iných jazykov. V rokoch 1969 – 1970 M. Marsinová spolupracovala so Slovenskou liturgickou komisiou na príprave nového prekladu Svätého písma.

Je známe, že Marta Marsinová musela niekoľkokrát prerušiť prácu na jazykovednom pracovisku. Po prvýkrát už polroka po nástupe do Jazykovedného ústavu SAVU (1951), keď musela odísť do výroby pre svoje náboženské presvedčenie. Vrátila sa po poldruha ročnej práci vo vlnárskom závode Slovena v Žiline. Po návrate do Ústavu slovenského jazyka SAV a niekoľkoročnej práci postihlo Martu Marsinovú v r. 1959 prerušenie takmer desaťročné. Vernosť kresťanskému svetonázoru, obvinenie za prekladanie a šírenie teologickej literatúry (ktoré vtedajšia štátna moc kvalifikovala ako protištátnu činnosť) vynieslo M. Marsinovej rozsudok na dva roky väzenia a šesť rokov ťažkej fyzickej práce v továrni Figaro. Vrátiť sa mohla až v r. 1968 počas „politického „odmäku“. Napriek hendikepu dlhého prerušenia vedeckej práce sa M. Marsinová húževnato zapojila do vedeckej práce ústavu. Do tých rokov až do odchodu do dôchodku v r. 1980 spadá jej práca na Česko-slovenskom slovníku, spolupráca na príprave koncepcie Krátkeho slovníka slovenského jazyka, publikovanie menších príspevkov z oblasti jazykovej kultúry aj rozsiahlejších štúdií.

Po novembri 1989 sa PhDr. Marta Marsinová plne venovala aktivitám, ktorými výraznou mierou prispievala k duchovnej obnove našej spoločnosti, najmä v kresťanskom spoločenstve Ženy ženám a v ekumenickom hnutí. V tejto práci dobre využívala svoje vzdelanie, kultivovanosť, intelektuálne schopnosti aj obdivuhodnú energiu. Táto práca doktorky Marty Marsinovej má aj medzinárodný rozmer a dosah, dostalo sa jej za ňu viacero ocenení.

S úctou a vďakou sa skláňame pred bohatou rozmanitou prácou, ktorou sa doktorka Marta Marsinová zapísala do análov jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied, aj do dejín slovenskej jazykovedy. Vážime si aj jej osobnostné vlastnosti – pracovitosť, múdrosť, láskavosť. Kolegovia, ktorí Martu Marsinovú poznali a mali šťastie s ňou spolupracovať, jej vďačia za ochotu pomôcť všade tam, kde to bolo treba. Jej príkladný život obohacoval jej najbližších i tých, ktorí boli jej širšou rodinou.

Česť jej pamiatke!

Klára Buzássyová

Životné jubileum docentky Dr. Márie Myjavcovej

Keď vec posudzujeme z užšieho slovenského (t. j. republikového) stanoviska, žiada sa povedať, že akosi nebadane sa prehupla životná púť docentky Dr. Márie Myjavcovej do ostatného štvrtstoročia v rámci potenciálnej stovky ľudského života. S istým oneskorením si pripomíname významné životné jubileum poprednej slovakistky aj na stránkach základného slovakistického časopisu v Slovenskej republike. V našom príspevku najprv pripomenieme dôležité životopisné údaje nedávnej jubilančky, ďalej krátko charakterizujeme jej vedecké, popularizačné aj pedagogické dielo a napokon poukazujeme na niektoré myšlienky v novších vedeckých prácach Márie Myjavcovej. Najmä v ostatnej časti nášho textu využívame niektoré zistenia obsiahnuté v našom *Pozdrave Márii Myjavcovej zo Slovenska*, uverejnenom v *Slovakistickom zborníku 5*, ktorý práve (hoci ešte s vročením 2009) vyšiel starostlivosťou Slovakistickej vojvodinskej spoločnosti v Novom Sade v redakcii prof. Dr. Michala Týra a kolektívu.

Mária Myjavcová sa narodila 1. júna 1934 v Báčskom Petrovci vo Vojvodine. Tu vychodila aj základnú a strednú školu. Po maturite roku 1952 študovala odbor český a slovenský jazyk a literatúra na Filozofickej fakulte Univerzity v Belehrade. Vysokoškolské štúdium zavŕšila roku 1956 a v tom istom roku začala vyučovať slovenský jazyk a literatúru na Slovenskom gymnáziu v Báčskom Petrovci, už po roku začala pôsobiť ako jazyková redaktorka v novinách *Hlas ľudu*, resp. vo vydavateľstve *Obzor* a neskôr externe vyučovala na Filozofickej fakulte Univerzity v Novom Sade. Na konci roka 1968 sa stala internou pracovníčkou Slovakistického ústavu Filozofickej fakulty Univerzity v Novom Sade a tu pôsobila až do odchodu do dôchodku na konci roka 1991. Popri tom pôsobila ako externá prednášateľka slovenského jazyka na viacerých stredných a vysokých školách. V rokoch 1977 – 1978 absolvovala postgraduálne štúdium na Filologickej fakulte Univerzity v Belehrade, tu roku 1979 obhájila magisterskú prácu na tému *Syntaktické a sémantické rozdiely medzi pomocnými slovesami v slovenčine a v srbochorvátčine a vplyv srbochorvátčiny na ich používanie v reči slovenského obyvateľstva Báčskeho Petrovca*. Roku 1987 na Filozofickej fakulte Univerzity v Novom Sade obhájila doktorskú dizertáciu na tému *Vývin spisovnej slovenčiny v podmienkach kontaktu so srbochorvátskym jazykom*.

Počas aktívnej mnohodesaťročnej činnosti Mária Myjavcová utvorila bohaté a mnohorozmerné vedecké dielo v oblasti slovenského jazyka a jeho kontaktov so srbským jazykom, stavu používania a vyučovania slovenského jazyka v podmienkach jeho intenzívnych kontaktov so srbským jazykom a aktívneho bilingvizmu tamojších slovenských obyvateľov, ako aj v oblasti vedecko-poučiteľnej práce v okruhu slovenského jazyka v tamojšom enklávnom prostredí. Tomuto zacieleniu

vedeckej práce, ktoré prirodzene vyplynulo z jej života a práce v podmienkach vojvodinských Slovákov a ktorému sa aj dobrovoľne podrobila, sú venované aj jej hlavné knižné diela, ktoré zhodou okolností vychádzali ako syntéza jej poznatkov a skúseností práve v ostatnom desaťročí. Ide o tieto práce: *Slovenčina v jazykovej enkláve* (z roku 2001), *Bolo, ako nebude* (uverejnené roku 2004), *State o našej slovenčine* (vyšlo roku 2006), ďalej súbor učebných textov pod spoločným názvom *Slovenský jazyk a kultúra vyjadrovania*: pre 1. ročník gymnázia z roku 2005, pre 2. ročník gymnázia z roku 2006 a pre 3. a 4. ročník gymnázia z roku 2007, ako aj jazykovokultúrne zacielená *Slovenská jazyková čítanka* s podtitulom *O slovenskom jazyku vo Vojvodine* (publikovaná roku 2009) s početnými praktickými cvičeniami. Pozoruhodné na uvedených publikáciách je aj to, že všetky vyšli v prostredí Slovákov žijúcich vo Vojvodine v Srbsku; tento fakt nepochybne je aj dôkazom kultúrnej vyspelosti a národnej uvedomenosti tamojšieho slovenského spoločenstva, jeho životaschopnosti, etnickej i ľudskej súdržnosti a neprestajne pestovaného národného povedomia a z druhej strany zasa aj cieľavedome pestovaného pokrvného spojenia s krajinou, odkiaľ pred stáročiami prišli predkovia dnešných vojvodinských Slovákov.

Vedecká, pedagogická aj širšia literárna práca Márie Myjavcovej je dobre známa a rešpektovaná v domácom vojvodinskom prostredí. O tom svedčí aj skutočnosť, že pri príležitosti šesťdesiatročného životného jubilea jej priatelia a kolegovia zostavili a roku 2000 starostlivosťou Spolku vojvodinských slovakistov aj vydali reprezentatívny *Zborník Spolku vojvodinských slovakistov* (ide o 16. – 18. ročník za roky 1994 – 1996) a doň okrem domácich vojvodinských spolupracovníkov prispeli aj viacerí známi slovakisti zo Slovenska. Súčasťou tohto jubilejného zborníka je aj zhodnocujúci príspevok z pera Jána Horeckého s názvom *Mária Myjavcová – vojvodinská slovakistka* (na s. 189 – 190), ďalej stať Michala Týra *O jubilantke* (na s. 191 – 194), ako aj rozsiahly rozhovor toho istého autora s jubilantkou pod názvom *Odkaz jubilantky* (na s. 195 – 200) a napokon *Súpis prác Dr. Márie Myjavcovej za roky 1983 – 1999*, ktorý nadväzuje jednak na *Výberovú bibliografiu prác Márie Myjavcovej* od Daniela Dudka, uverejnenú v časopise *Nový život*, 1984, roč. 36, s. 475 – 476 a jednak na *Súpis prác Márie Myjavcovej za roky 1953 – 1984*, uverejnený takisto v *Zborníku Spolku vojvodinských slovakistov*, 1984 – 1985, roč. 6 – 7, s. 147 – 157.

V týchto statiach a bibliografických súpisoch je zhrnutých veľa hodnoverných údajov jednak o autorkinej vedeckovýskumnej orientácii, o vedecko-popularizačnej a výchovno-vzdelávacej činnosti, prípadne aj o jej širšie zacielenej literárnej činnosti a jednak o životných a mravných hodnotách, ktoré Mária Myjavcová vyznáva a ktoré ju viedli na doterajšej ceste, na ktorej sa jej životným osudom stal slovenský jazyk a osobitne slovenský jazyk ako dorozumievací prostriedok spoločenstva Slovákov žijúcich už dlhý čas vo Vojvodine v Srbsku, ďalej kontakty slovenčiny a srb-

činy v dvojjazyčnom prostredí vojvodinských Slovákov, mnohostranný vplyv srbčiny na slovenčinu v takomto obkolesení a špecifický vývin slovenčiny v takýchto podmienkach, jazyková prax a jazyková kultúra v rozličných oblastiach života, najmä vo vzdelávacej činnosti, v literárnej praxi a v prostriedkoch spoločenskej komunikácie. Túto tematiku autorka najkomplexnejšie zachytáva v uvedených dvoch prácach: *Slovenčina v jazykovej enkláve* a *State o našej slovenčine*. Tieto dve práce si v našej jubilejnej stati všimneme bližšie. O poslednej Myjavcovej publikácii – *Slovenská jazyková čítanka* – podrobnejšie píšeme v osobitnom príspevku, ktorý vychádza v časopise *Kultúra slova*, preto sa jej tu už nebudeme venovať.

Práca *Slovenčina v jazykovej enkláve* je rozdelená na dve časti; prvá časť sa volá *Jazykovedné state* a z hľadiska jej zamerania centrálné miesto v nej možno prísúdiť najmä stati *Slovenčina v Juhoslávii – retrospektíva, súčasnosť a perspektíva* (uverejnenej po prvý raz roku 1992 na Slovensku) a osobitne 46-stranovej komplexnej štúdií *Súčasný vývinové tendencie v spisovnej slovenčine v Juhoslávii* (pôvodne vyšla v *Zborníku Spolku vojvodinských slovakistov*, ročník 1984 – 1985). Autorka v nej zhromaždila reprezentatívny jazykový materiál z okruhu slovnej zásoby a pri jeho analýze a vyvodzovaní záverov sa výdatne opierala okrem komplexnej systémovej analýzy najmä o sociolingvistické prístupy, ktorých sa pridrižiava aj v iných prácach. Je to veľmi inštruktívna práca a pri rozpracovaní by sama stačila na výdatnú a nepochybne aj vedecky prínosnú a potrebnú knižnú monografiu o danej téme. Dôležité v nej je aj autorkino záverečné konštatovanie (zo s. 82 citovanej štúdie): „V rozvoji spisovnej slovenčiny vo Vojvodine sa (aj napriek istým deštruktívnym procesom) plne potvrdzuje životaschopnosť slovenského jazyka, keď aj v odlišných spoločensko-politických a hospodársko-kultúrnych podmienkach dobre spĺňa všetky funkcie spisovného jazyka.“

Jemnú sémantickú analýzu vymedzených dokladov a porovnávací slovensko-srbský prístup k ich analýze autorka predstavuje v štúdií *Sloveso byť v slovenčine a srbochorvátčine a vplyv srbochorvátčiny na používanie tohto slovesa v reči Slovákov vo Vojvodine* (s. 94 – 106, pôvodne uverejnená roku 1979). Výskyt slovesa *byť* v plnom význame alebo v sponovej či kategoriálnej funkcii autorka skúma aj v bohatých frazeologických spojeniach vybudovaných na tomto slovese v slovenčine aj v srbčine (stať na s. 113 – 119, pôvodne uverejnená roku 1991). Zásadný význam má aj rozsiahla štúdia *Jazyková kultúra v enklávnom spoločenstve* (s. 124 – 153, ide o pôvodný text z roku zostavenia knihy).

Druhá časť rozoberanej publikácie sa volá *State o slovenskom jazyku v praxi* (na s. 157 – 216) a zahŕňa štúdie a články venované jazykovému rozboru viacerých slovenských časopisov a novín vychádzajúcich vo Vojvodine, ale aj všeobecnejším otázkam bilingvizmu, prekladovej tvorby a výučby slovenského jazyka ako materinského jazyka v podmienkach slovensko-srbského bilingvizmu.

Príbuznou tematikou sa autorka zaoberá aj v ďalšej spomínanej knižnej práci – *State o našej slovenčine* –, v ktorej zhromaždila najmä novšie (z ostatného desaťročia), ale aj niektoré staršie štúdie a články menšieho rozsahu. V knihe ich usporiadala do piatich tematických okruhov; názvy týchto okruhov upútavajú už tým, že – aj v nadväznosti na názov celej publikácie – sa v spojení s pomenovaním slovenčiny alebo podmienok, v ktorých žije a používa sa, nezabudnuteľne opakuje príslušný tvar privlastňovacieho zámena *náš*: 1. *O našej spisovnej slovenčine*, 2. *O našom bilingvizme*, 3. *O slovenčine v našej škole*, 4. *O našej bežne hovorenej slovenčine* a 5. *Z konfrontačného výskumu*. Teoretickú hodnotu majú predovšetkým dve syntaktické štúdie, pôvodne uverejnené ešte na začiatku 80. rokov 20. storočia a tvoriace spomínaný 5. tematický celok: *Deagentné vety v slovenčine a srbochorvátčine* a *Výjadrovanie vôľovej a istotnej modálnosti v slovenčine a v srbochorvátčine*. V nich sa Mária Myjavcová osvedčila aj ako skúsená bádatelka v okruhu porovnávacej slovensko-srbskej syntaxe, pričom v prvej citovanej štúdií nadväzuje aj na teóriu intencie slovesného deja, rozpracovanú v 2. polovici 20. storočia najmä v slovenskej jazykovede. Tým zároveň naznačujeme to, že v okruhu sémantickej syntaxe ako jedným z centrálnych prúdov v súčasnej jazykovede bádanie v ostatných desaťročiach pokročilo významne dopredu a aj niektoré základné pojmy a termíny prešli značným vývinom. To sa týka napríklad aj uvedeného autorkinho východiskového pojmu a termínu, zahrnutého v nadpise state: pri syntaktickej derivácii, pri ktorej sa zo svojej stabilnej vetnej pozície v dvojčlennej vete eliminuje subjekt, nejde totiž v úrovni sémantickej štruktúry vety vždy o agens, lež aj o viaceré iné sémantické špecifikácie sémantického subjektu, a tak je vecne vhodnejšie označovať tento proces ako desubjektivizáciu; deagentizácia je síce pre tento proces veľmi charakteristická a zaberá v ňom značný priestor, no je to iba jeden z čiastkových procesov širšieho desubjektivizačného procesu.

Ďalšia Myjavcovej kniha – *Bolo, ako nebude* – sa na rozdiel od jej iných jazykovedných prác vyznačuje tým, že okrem textov s rýdzo jazykovou tematikou zahŕňa aj state spomienkového rázu a esejisticky ladené výpovede o hodnotách, ktoré autorke vložili do osobnostného uhla pohľadu a celkového nazerania na svet jej rodičia, ale aj rodina ako užší aj širší ľudský celok, ako aj dedinské prostredie, v ktorom sa formovali základné prístupy k ľuďom, k prostrediu, k prírode, k práci a najmä ku kresťanským hodnotám a Božím zákonom, ktorými sa autorka vedome a dôsledne spravovala v celom živote a ktoré jej dodávali silu pevne ísť za svojim všeobecne ľudským a osobnostným, ale aj špecifickým bádateľským a vzdelávacím cieľom a trpezlivo prekonávať všetky prekážky, ktoré sa jej postavili do cesty.

Vysoké uznanie si zaslúžia aj spomínané učebné texty Márie Myjavcovej: autorka im dala jednotnú koncepciu a uplatňuje v nich jednotný metodický postup, ktorý uľahčuje sprostredkovanie daného obsahu študentom vyšších ročníkov gym-

názia. Treba vyzdvihnúť predovšetkým to, že Myjavcovej učebné texty zahŕňajú sústavný výklad slovenského jazyka: od všeobecných poučení o jazyku a o národnom jazyku, od výkladov o zvukovej a písomnej stránke slovenčiny a o pravopise cez náuku o slovnej zásobe (táto tematika tvorí náplň 1. časti), cez tvaroslovie, ktorému je venovaná 2. časť, až po skladbu a štylistiku, ktoré tvoria náplň 3. časti. Teoretické výklady o jazyku sprevádzajú upozornenia, úlohy a praktické cvičenia, v ktorých autorka systematicky prizerá aj na požiadavky jazykovej kultúry a na špecifickosti podmienené jazykovou situáciou vo Vojvodine. V závere každej časti učebnice sa uvádzajú praktické cvičenia na preklad zo srbčiny do slovenčiny. Z vecnej stránky je dôležité, že v týchto učebných textoch sa študentom predkladajú súčasné overené poznatky o slovenčine a reaguje sa v nich na najnovšie kodifikačné úpravy zahrnuté v oficiálnych kodifikačných príručkách spisovnej slovenčiny. Na rozdiel od daktorých učebných textov používaných v súčasnosti v Slovenskej republike sú Myjavcovej učebnice koncipované výtvarne a graficky striedom a tým aj vyvážené a neobsahujú obrázky, ktoré školskú mládež skôr odvádzajú od vecného textu a nie aby ho umocňovali.

Zo širšieho slovenského, ako aj z užšieho slovakistického hľadiska sa žiada osobitne upozorniť na to, že významnú položku vo vedeckej a popularizačnej i vzdelávacej práci Márie Myjavcovej predstavuje recenzovanie aktuálnej slovakistickej knižnej produkcie, ktorá vzniká na Slovensku. Treba oceniť, že Mária Myjavcová počas svojej už vyše polstoročnej a mnohostrannej aktívnej činnosti napísala a uverejnila veľké množstvo dôkladných a zainteresovaných recenzií individuálnych monografií, ako aj zborníkov a syntetických prác, ktorých autormi sú bádatelia na Slovensku. Aj v týchto textoch autorka preukázala svoju vedeckú erudovanosť, dobrú orientovanosť v odbornej literatúre a šírku odborných záujmov. Z vedeckoetickej stránky sa jej recenzie vyznačujú objektívnym prístupom a spravodlivým zhodnotením odborného prínosu posudzovanej publikácie. V tejto súvislosti pripomíname aspoň jej hlboké analytické recenzie celospoločensky závažných kodifikačných diel, ako sú *Krátky slovník slovenského jazyka* a nové *Pravidlá slovenského pravopisu*.

Jazykovedné aj popularizačné dielo Márie Myjavcovej je neobyčajne bohaté svojím rozsahom aj myšlienkovou náplňou. Ako dielo utvorené v osobitných podmienkach jestvovania a fungovania slovenčiny vo Vojvodine v Srbsku je obrazom slovenčiny v jej dlhodobej a intenzívnej slovensko-srbskej kontaktovej situácii: autorkou takého diela nemohol byť nik iný ako Mária Myjavcová, ktorá prežila aj precítila túto situáciu celou svojou bytosťou a reagovala na ňu ľudsky, občiansky aj vedecky pripravené aj zodpovedne, tak ako najlepšie mohla. Je to nenahraditeľné dielo, utvárajúce osobitný vklad do vedeckej mozaiky o slovenskom jazyku a jeho fungovaní v súčasnosti; je dôstojné svojej autorky aj prostredia a kultúry, z ktorých vyšla, vyznačujúce sa pokorou pred darom, akým je pre ľudstvo jazyk, ale aj pred

vedou, ktorá sa svojimi špecifickými metódami usiluje vnikat' do tajomnej stavby, ktorá je vlastná výlučne jazyku, a sprostredkovať širšie a hlbšie poznanie o nej aj ostatným tak, aby táto stavba aj so svojím každodenným mnohostranným fungovaním v ľudskej spoločnosti bola všetkým nielen zrozumiteľnejšia a svetlejšia, ale aj milšia a vzácnejšia, aby bola na všeobecný úžitok, tak ako to avizuje aj kniha kníh.

Vedecké dielo Márie Myjavcovej presahuje rámec vojvodinského prostredia, ktorého slovenský jazyk a kultúra ho bezprostredne inšpirovali a ktorému bolo priamo určené, resp. do ktorého sa ako zákonitá duchovná ozvena aj neprestajne vracalo a vždy vrátilo. Mária Myjavcová patrí nielen rodnému vojvodinskému a širšie srb-skému prostrediu a kultúre; svojím jedinečným vedeckým dielom patrí aj prostrediu a kultúre materskej krajiny svojich predkov – Slovenskej republike. Týmto dielom sa zaraďuje medzi význačné osobnosti slovenskej jazykovedy 20. storočia. Navyše jeho autorka je jedna z mála žien, ktoré sa profesionálne venovali a venujú slovenskému jazyku a slovenskej jazykovede.

Ján Kačala

ROZLIČNOSTI

K etymológii slova *laskonka*. – Počas lektúry rukopisu pripravovaného 2. zväzku Slovníka súčasného slovenského jazyka (ďalej SSSJ), zameranej na revíziu etymologického aparátu slovníka, sme sa stretli aj so substantívom *laskonka*, ktorého význam sa v SSSJ parafrázuje ako „zákusok, ktorý tvoria dva ovály krehkého bielkového cesta zlepené hustým krémom“. V tejto súvislosti sa opäť stala aktuálnou etymologická problematika slova: autorka hesla vyslovila domnienku, že môže ísť o výraz talianskeho, resp. španielskeho pôvodu.

Na úvod možno pripomenúť, že slovo *laskonka* sa v slovenských lexikografických príručkách objavuje relatívne neskoro. Slovník slovenského jazyka (Bratislava 1959 – 1968. 6 zv.) heslo *laskonka* ešte neobsahuje; výraz chýba aj v ďalšej lexikografickej príručke zo 60. rokov minulého storočia – v Slovníku cudzích slov od S. Šalinga, M. Šalingovej a O. Petra (Bratislava 1965). Nachádzame ho až v rovnomenom diele od M. Ivanovej-Šalingovej a Z. Maníkovej (Slovník cudzích slov. Bratislava 1979), kde sa *laskonka* vysvetľuje ako „druh jemného a sladkého zákuska“ (s. 513). Heslo *laskonka* bolo zaradené aj do 1. slovenského vydania Slovníka cudzích slov (ďalej SCS; Bratislava 1997, s. 542: „dvojitá cukrárska malá placka z krehkého cesta zlepená krémom“), preloženého z českého originálu.¹ Prvé dve vydania Krátkeho slovníka slovenského jazyka (ďalej KSSJ; Bratislava 1987, 1989)

¹ V pôvodnom českom vydaní tohto diela (Akademický slovník cizích slov. Praha 1995. 2 zv.) heslo *laskonka* nenachádzame; tento výraz neobsahujú ani výkladové slovníky súčasnej spisovnej češtiny (Příruční slovník jazyka českého [ďalej PSJČ]. Praha 1935 – 1957. 9 zv.; Slovník spisovného jazyka českého. Praha 1960 – 1971. 4 zv.; Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. 3., opravené vyd. 2003). V lexikálnom archíve PSJČ (online: <http://bara.ujc.cas.cz/psjc/>; prístup: 29. apríla 2010) nachádzame na slovo *laskonka* iba jeden doklad: *Rychle se vytratil (Vladimír) ven a uchýlil se tentokrát do cukrárny. Při vídeňské kávě s laskonkou rozevřel obálku a četl: ...* (Loukotková, Jarmila: Odměna. Praha 1975). – Slovník J. Huga (Slovník nespisovné češtiny. Argot, slangy a obecná mluva od nejstarších dob po současnost. Historie a původ slov. Ed. Jan Hugo et al. 2., rozšířené vyd. Praha 2006) charakterizuje slovo *laskonka* ako výraz z vojenského slangu („voj.“) a vysvetľuje ho ako „úder dlaní do čela, druh šikany vůči vojákům mladšího ročníku“ (s. 212), pričom upozorňuje aj na sémanticky blízke výrazy *bartoš* „úder plochou dlaní na šíji, tzv. mazácká pochvala, druh šikany“ (s. 54) a *tatranka* „3. úder hranou dlaně do týla, druh šikany vůči vojákům mladšího ročníku“ (s. 391), takisto pochádzajúce z vojenského prostredia. Pre slovo *tatranka* možno azda predpokladať východiskový význam „druh napolitánok“ (odtiaľ, akiste presunom na základe tvarovej podobnosti, zrejme aj ďalšie dva významy čes. *tatranka*, ako ich uvádza slovník J. Huga: „1. dálkový ovladač televize a pod.; 2. mobilní telefon“); sémantický posun v smere „napolitánka (*tatranka*), resp. cukrovinka (*laskonka*)“ > „úder“ mohol nastať v ironických kontextoch typu *dostať lahůdku* a pod., kde sa však pod „lahůdkou“ myslel úder (porov. aj české argotové *pohladiť zpěvník* „dát někomu pohlavek“; op. cit., s. 294) – nie je vylúčené, že tu bola využitá aj formálna blízkosť substantív *laskonka* a *láska* (predstava o údere ako svojskom „prejave lásky“?).

heslo *laskonka* neobsahujú, stretávame sa s ním až v 3., doplnenom a prepracovanom vydaní KSSJ (Bratislava 1997, s. 280: „dva posušiky z ľahkého bielkového cesta zlepené krémom“).²

Pokiaľ ide o vlastnú etymologickú problematiku výrazu, v uvedených lexikografických príručkách nenachádzame nijaké relevantné informácie.³ V zmienenom slovníku M. Ivanovej-Šalingovej a Z. Maníkovej z r. 1979 sa za heslovým výrazom *laskonka* uvádza namiesto etymologického kvalifikátora len otáznik, čo znamená, že pôvod slova nie je jasný; analogicky postupuje aj najnovšie vydanie Veľkého slovníka cudzích slov od S. Šalinga, M. Ivanovej-Šalingovej a Z. Maníkovej (ďalej VSCS; 5., revidované a doplnené vyd. Bratislava – Veľký Šariš 2008, s. 655). Rovnakú etymologickú charakteristiku (slovo neznámeho pôvodu) má výraz *laskonka* aj v 1. slovenskom vydaní SCS (Bratislava 1997).

Problém pôvodu slova *laskonka* sme sa pokúsili vyriešiť počas prípravy 2., doplneného a upraveného slovenského vydania SCS; žiaľ, nedospeli sme k nijakému riešeniu. Podobne ako autorka hesla *laskonka* v SSSJ, aj my sme vtedy uvažovali o románskej proveniencii výrazu: k takejto domnienke vedie začiatočné *la-* v slovenskom slove, ktoré u etymológa celkom prirodzene asocjuje určitý člen ženského rodu v časti románskych jazykov (fr., tal., špan. *la*).⁴ Nepodarilo sa nám však identifikovať nijaké francúzske, talianske či španielske substantívum ženského rodu so začiatočným [sk-], ktoré by v spojení s určitým členom *la* mohlo prichádzať do úvahy ako etymologické východisko výrazu *laskonka* (tal. **scona*, s určitým členom **la scon* > slk. *laskonka*, a pod.); rovnako neúspešné boli naše pokusy nájsť substantívum so začiatočným [ask-], ktoré by sa spájalo s určitým členom v elidovanej forme (tal. **ascona*, s určitým členom **la ascon* > **l'ascona*, a pod.).⁵ Po márnom hľadaní v oblasti apelatívnej lexiky sme upriamili pozornosť na oblasť vlastných mien, k čomu nás viedla všeobecne známa skutočnosť, že výrazy z kulinárskej oblasti bývajú neraz odvodené od zemepisných názvov⁶ či od

² Hoci bolo slovo *laskonka* zaradené do KSSJ ako jednozväzkového výkladového slovníka spisovnej slovenčiny, chýba v slovníkovej časti platných Pravidiel slovenského pravopisu (3., upravené a doplnené vyd. Bratislava 2000).

³ Vzhľadom na evidentne periférne postavenie slova *laskonka* v českom lexikálnom systéme (porov. pozn. č. 1) neprekvapuje, že tento výraz nenachádzame v bežne používaných etymologických slovníkoch českého jazyka (Holub, Josef – Lyer, Stanislav: Stručný etymologický slovník jazyka českého se zvláštním zřetelom k slovům kulturním a cizím. Praha 1967; Machek, Václav: Etymologický slovník jazyka českého. Praha 1968; Rejzek, Jiří: Český etymologický slovník. Voznice 2001).

⁴ Jeho východiskom je tvar latinského ukazovacieho zámena *ille* „onen“, *illa* „ona“, *illud* „ono“.

⁵ Do úvahy tu prichádzajú aj substantíva mužského rodu – porov. napr. fr. *arbre*, tal. *albero* „strom“, v spojení s určitým členom fr. *le + arbre* > *l'arbre*, tal. *lo + albero* > *l'albero* a pod.

⁶ Porov. pomenovania typu *majonéza* (z fr. *mayonnaise*, od fr. *mayonnais* „mahónsky“, podľa miestneho názvu *Puerto Mahón* na španielskom ostrove Menorca), *linecké cesto* (podľa rakúskeho mesta Linz, v staršej slovenčine známeho ako *Linec*), *segedínsky guláš* (podľa mesta Segedín v južnom Maďarsku) a i.

mien reálnych, historicky doložených osôb⁷; naše bádateľské úsilie nebolo ani tentoraz korunované úspechom.

Preto sme v 2., doplnenom a upravenom slovenskom vydaní SCS ponechali na príslušnom mieste otáznik (porov. Slovník cudzích slov [akademický]. Bratislava 2005, s. 575: „laskonka -y ž. <?>...“). Heslo *laskonka* uvádzame – vzhľadom na zaradenie uvedeného výrazu do KSSJ – aj v pripravovanom Stručnom etymologickom slovníku slovenčiny, kde sme sa museli obmedziť na stručné konštatovanie: „Nejasné.“

Slovu *laskonka* sme venovali pozornosť i v prednáške na tému *Etymologický výskum slovnej zásoby: teoretické a praktické aspekty*, s ktorou sme 28. apríla 2010 vystúpili na pôde Slovenskej spoločnosti prekladateľov umeleckej literatúry (SSPUL) v Bratislave.⁸ Práve na tomto výraze sme názorne ilustrovali situáciu, keď etymológ pri pokuse o výklad nejakého slova zostáva iba na úrovni domnienok, ktoré sa mu napriek intenzívnemu úsiliu nedarí potvrdiť, ani vyvrátiť.

Zmienka o uvedenej prednáške popularizačného charakteru môže na tomto mieste (t. j. v odbornom lingvistickom príspevku) pôsobiť trochu anorganicky, má však svoje opodstatnenie. Stručne prezentujúc problémy s výrazom *laskonka*, opätovne sme si pripomenuli všetko svoje doterajšie bádateľské trápenie s týmto slovom, čo malo celkom nečakaný efekt – cestou domov z prednášky sme zrazu dospeli k možnému riešeniu.

VSCS (loco cit.) vysvetľuje slovo *laskonka* ako „druh jemného sladkého zákuska z ľahkého bielkového cesta s krémovou plnkou“, z hľadiska etymologickej interpretácie tohto výrazu však môžu byť inšpiratívnejšie jeho definície, ktoré nachádzame v ďalších citovaných lexikografických príručkách (porov. vyššie). Vyplyva z nich, že ide o zákusok pozostávajúci z dvoch častí, ktoré sa charakterizujú ako „dva posúšiky“ (KSSJ) či „dva ovály“ (SSSJ); stretávame sa aj s formuláciou „dvojitá cukrárska malá placka“ (SCS). Nemohlo tu pôvodne ísť o zákusok zložený z dvoch častí, ktoré boli vytvarované do podoby mušlí? Ak áno, potom možno pre výraz *laskonka* skutočne predložiť etymologickú interpretáciu vychádzajúcu z lexikálneho materiálu románskych jazykov – do úvahy tu môže prichádzať špan. *las conchas* „mušle“, čo je tvar množného čísla (s určitým členom) od špan. *concha* „mušľa“.

Ak uvažujeme o takomto etymologickom východisku, je potrebné objasniť aj vznik slovenskej formy *laskonka*; zdá sa, že tu existujú dve možnosti výkladu. – 1. V prípade prevzatia zo živého jazyka (výraz mohol do slovenského prostredia pri-

⁷ Pokiaľ ide o cukrárenské výrobky, porov. napr. názvy *Sacherova torta* (podľa rakúskeho cukrára Franza Sachera, 1816 – 1907), *dobošový rez* (podľa maďarského cukrára Józsefa C. Dobosa, 1847 – 1924), *pralinka* (z fr. *praline*, podľa grófa du Plessisa-Praslina [1598 – 1675], ktorého kuchár zhotovoval takéto cukrovinky) a i.

⁸ Za pozvanie na vystúpenie ďakujem členke výkonnej rady SSPUL PhDr. Dáši Zvončekovej.

niešť cukrár, ktorý sa s príslušným zákuskom zoznámil niekde v Španielsku, resp. v iných hispanofónnych krajinách) by sme očakávali skôr adaptáciu v smere *las conchas* [las končas] > **laskonče* (plurál), odtiaľ singulárová forma **laskonča*. Súčasné znenie *laskonka* mohlo vzniknúť obmenou predpokladaného pôvodného **laskonča*, ku ktorej zrejme došlo pod vplyvom názvov utvorených pomocou produktívneho sufixu *-ka* (porov. napr. *dobošový rez: doboš-ka*, fr. *brioche* > slk. *brioš-ka* a i.); určitú úlohu tu mohlo azda zohrať aj úsilie vyhnúť sa zakončeniu *-nča*, ktoré je pri podstatných menách ženského rodu zriedkavé, resp. objavuje sa v stylisticky príznakových výrazoch.⁹ – 2. Možno tu nepochybne uvažovať aj o knižnom prevzatí (kuchárske knihy, recepty v tlači atď.); v takom prípade by formálny rozdiel **laskonča* – *laskonka* mohol súvisieť s neadekvátnou fonetickou interpretáciou španielskeho výrazu.

Naznačený výklad si nepochybne žiada ďalšie overenie (vrátane štúdia domácej i španielskej kulinárskej literatúry), zatiaľ zostáva len na úrovni etymologickej hypotézy. Preto nateraz nepovažujeme za vhodné použiť vo vzťahu k slovu *laskonka* v 2. zväzku Slovníka súčasného slovenského jazyka etymologický kvalifikátor <špan.>, t. j. charakterizovať uvedený výraz ako slovo, ktorého španielska provenienca je všeobecne akceptovaná a nespochybniteľná. V pripravovanom Stručnom etymologickom slovníku slovenčiny uvidíme informáciu o pôvode výrazu *laskonka* v nasledujúcej podobe: „Nejasné; možno tu azda uvažovať o prevzatí zo špan. *las conchas* ‚mušle‘ (pôvodne o zákusku z dvoch častí v podobe mušlí?), od špan. *concha* ‚mušľa‘, ktorého východiskom je neskoré lat. *conchula*, zdobenina od lat. *concha* ‚lastúra, ulita, mušľa‘, čo je prevzatie z gr. *konchē* (κόγχη) ‚id.‘.“¹⁰

Lubor Králik

⁹ Retrográdny slovník slovenčiny od J. Mistríka (Bratislava 1976, s. 111 – 112) uvádza len dve stylisticky neutrálne apelatíva ženského rodu zakončené na *-nča* (*baganča, saranča*); zo sféry propriálnej lexiky sem patri miestny názov *Krnča* a odvodené podoby niektorých ženských osobných mien, ktoré sa môžu vyznačovať určitou mierou expresivity (*Anča, Elenča, Marianča, Stanča, Tonča*...). Pre úplnosť dodajme, že medzi substantívami so zakončením *-nča* sú dobre zastúpené aj neutrálne: ide o názvy mláďat typu *bocianča, potkanča, srnča* a i., resp. o označenia detí typu *cigánča* (porov. aj expresíva *neogabanča, pánča, ufúľanča, zasoplenča*...).

¹⁰ K etymológii špan. *concha* pozri Coromines, Joan: Breve diccionario etimológico de la lengua castellana. Tercera edición muy revisada y mejorada (1973). 14.ª reimpresión. Madrid 2008, s. 144.